

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были поданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

27222

16.385

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

ТЕМНІ МѢСТЦЯ

ВЪ

„СЛОВѢ О ПЛЪКУ ИГОРЕВѢ“

ПОЯСНИВЪ

Ом. ПАРТЫЦІЙ.

ЧАСТЬ ПЕРША.

Цѣна 1 зр. 40 кр. а. в.

У ЛЬВОВѢ, 1883.

Зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка,
підъ зарядомъ К. Беднарского.

ТЕМНІ МѢСТЦЯ

ВЪ

„СЛОВѢ О ПЛЪКУ ИГОРЕВѢ“

ПОЯСНІВѢ

ОМ. ПАРТЫЦКІЙ.

PARTITSKIJ

„ TEMNY MESTCA
V SLOVAH „

— { Передрукъ зъ „Зорѣ“ } —

У ЛЬВОВѢ, 1883.

Зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка,
надъ зарядомъ К. Беднарского.

27222. 16. 305

✓

11. 1.

До Читателѣвъ.

Жадна може наукова розправа не появилась пѣдъ такъ дивными обстановами, якъ тѣ мои критичнѣ уваги надъ Словомъ о полку Игоревѣмъ. Я въ цѣломъ своѣмъ житю нѣколи тымъ старорускимъ поематомъ не занимавъ ся, нѣ-якихъ студій надъ нимъ не робивъ и навѣтъ, будучи еще учителемъ гимназіяльнымъ, нѣколи его не учивъ. Еще на лавкахъ школьныхъ зраили мене дивачнѣ коментарѣ до рѣжно-родныхъ темныхъ мѣстцъ того поемату и я вже тогда и до поемату и до интерпретѣвъ почувъ якусь невыясниму и доси неохоту.

Сего року будучи кѣлька тыжднѣвъ въ Хорваціи, недалеко Загребу, я старавъ ся пѣзнати хорватско-сербску бесѣду и жите тамошного селянства. Зъ давна почувавъ я велику симпатію до того побратного народу, тымъ бѣльше, що ѣнъ, по свѣдоцтву исторіи, выйшовъ зъ нашего краю, зъ прикарпатскихъ сторонъ, а тое почуте колишней родо-вности не выгасло у него и до нынѣ*). Отъ и замѣтивъ я въ хорватскѣмъ языкѣ неодно, що нынѣ на нашѣй Руси вже вымерло, але находитъ ся въ старорускихъ творахъ письменныхъ. Выражена, якъ *oždrelje* (ожрѣле), *szil* (чильй), *žestok* (=горячій), пригадали менѣ давно забыте Слово о полку Игоревѣмъ и пѣддали гадку, выяснити за ихъ помощью бодай гдѣякѣ мѣстця староруского поемату. Однакъ я не мавъ тогда пѣдъ рукою тексту Слова и мусѣвъ свою думку ѣдложити ажъ до кѣнца вакацій, коли приѣду назадъ до Львова.

*) До исторіи выходу Хорватѣвъ и Сербѣвъ зъ нашего краю збравъ я цѣкаві матеріялы, котрѣ помѣщу въ слѣдуючѣмъ роченку „Зорѣ“.

Розправа моя була обчислена на два числа „Зорѣ“, тимчасомъ въ другій половинѣ Вересня при читаню Слова о полку Игоревѣмъ наткнувъ ся я на выразене „красными готскими Дѣкы“ и ту ѡдкрывъ ся менѣ въ поематѣ цѣлый, доси нѣкимъ незамѣченный свѣтъ пѡвнѡчної митологїи. Днѣвъ, Дѣкы, Боусъ, Бѣлѣды — все то стануло въ великихъ образахъ передъ душею и я не сомнѣвавъ ся о правдѣ першихъ враженїй. Бѡльшого захѣду и працѣ стояли мене дослѣды про Умири, про Трояна и про славянську митологїю, бо признаюсь, що готового матерїалу на той тематѣ въ лїтературахъ незмѣрно скупо и треба було часто самому робити окремі студїи на тѡмъ поли.

Вже пѡдчасъ публикацїи сихъ артикулѡвъ въ „Зори“ зъ двохъ сторонъ зроблено менѣ догану, що я своими замѣтками хочъ и високо пѡдношу вартѡсть Слова, але роблю немалу прислугу — Нѣмцямъ! Выгѡдна то, признаюсь, критика, але щожъ въ кѡнци доводить? Въ нашѡмъ старорускѡмъ поематѣ выступають два народы, а каждый пѡдъ охороною своихъ богѡвъ — чижъ въ тѡмъ для науки и для народу нашего есть яка шкода? Чижъ Русь тратить що на тѡмъ, если пѡзнати ближше религїю першихъ рускихъ князѣвъ и ихъ дружины? Я впрочѣмъ зъ давной вѣры Славянъ далеко бѡльше ѡднайшовъ въ Словѣ, нѣжъ воѣ интерпреты разомъ взятї. Доси нѣкто не выяснивъ такъ важныхъ пѡдъ взглядѡмъ митологичнымъ выразенїй, якъ Донъ кланчеть, Дѣкнцї на Доунаи, прысноу море и т. д.; нѣкто не выяснивъ тыхъ напоротей-талиманѡвъ, що находились пѡдъ шоломами двохъ рускихъ князѣвъ; нѣкто не выяснивъ того другого тѣла, що носивъ князь Воеславъ на ообѣ, — а се предѣ не есть скандинавщина, лишь одвѣчнї славянскї вѣрованї, дохованї по-нынѣ на Руси. Тай тїи „сморци“, що ратують Игоря зъ неволѣ, чей такожъ взятї зъ повѣрокъ Руси, бо души и постати митологичнї Готѡвъ, одвѣтно до укладу цѣлого поемату, не булибы прихильнї рускому князеви.

И якажъ корысть въ кѡнци для молодежи, що она учить буде воѣлякого рода ложей про „славянського“ Дива, про „славянського“ Буса, про цѣсаря „Трояна“, про „кричащихъ въ Римѣ Русинѡвъ“, про готскї „мѣщанки“ и т. д.?

Або яка користь буде зъ того, що станемо винаходити якихъ новыхъ богѡвъ славянскихъ, коли въ концѣ поганьска религїя Русинѡвъ була въ оущности однобожою? Чи може однобожа религїя есть щось нижшого ѡдъ многобожою? Чи въ томъ, що скандинавскїи боги бьютъ ся зъ собою, ведуть жите змыслове, що гинуть при пожарѣ свѣта, або що одного та другого бога їдятъ якїсь вовки, або що найвышого бога Водана блявотину ласо пожирають мешканцѣ неба — чи въ томъ есть щось вышого ѡдъ религїи Славянъ? У насъ, на Руси, надають тонъ въ митологїи не системы богѡвъ, але той великаньскїй свѣтъ всѣлякого рода духѡвъ, свѣтъ чарѡвъ и повѣрокъ, въ котрыхъ предѡѣ дуже богато змыслу, поезїи и красы.

Не хочу зовсѣмъ твердити, якобы моя розправа уже вычерпала весь предметъ Слова. Я на иншѡмъ мѣстци выразно замѣтивъ, що мы стоимо не на концѣ работы, але въ самыхъ початкахъ. Я взявъ ся за найтяжшїй мѣстца, але дрѡбныхъ неясностей лишаець еще досыть много.

Дотепершнїи интерпреты не рѣшили майже нѣчого. Мы маемо досыть великихъ размѣрѡвъ памятникъ поетичный передъ собою, а мимо те укладу ритмичного поемату нѣкто по розумному доси не розѡбравъ. Всѣ интерпреты кажуть, що есть ритмъ въ поематѣ, що ухо той ритмъ чуе, а однакожь не умѣють его ѡдшукати, бо — якъ кажуть: „не знаемо правилъ давной ритмики“. Поематъ есть, ритмъ есть, а правилъ ритмики „не знаемо!“ Гдесъ иншїи народы умѣють все розобрати, умѣють зъ даного матерїалу що треба высновати, ба въ новѣйшихъ часахъ ученїи подчитували рѡжнїи, зовсѣмъ новїи, нѣкому незнанїи, на тысячѣ и тысячѣ лѣтъ сягаючїи письма, а нашїи интерпреты мають готовый матерїалъ, кажуть, що есть въ нѣмъ ритмъ, але „правилъ давной ритмики не знаемо!“ Чи може мавъ авторъ Слова тїи правила имъ послисувати и еще всюды нотувати, котра сляба наголошуеть а котра нѣ, котра довга а котра коротка?

Окрѡмъ ритму оуть еще въ Словѣ и римы, — правда що не модернїи римы, але годѣ 12-ый вѣкъ судити пѡсля нынѣшнихъ понятїи. Треба умѣти ритмы и римы найти и пѡсля нихъ порядковати цѣлый текѡтъ Слова.

А поручь зъ ритмикою иде одна необычайной ваги справа. Якъ вѣдомо, правила акценту старославянського и старорусского языка не суть знаня, бо не було въ старину акцентованыхъ книжокъ. Слово о полку Игоревѣмъ есть едине жерело, зъ которого, доходячи ритму, дѣйти можна и правилъ акцентовыхъ, правилъ пѣсля котрыхъ слова наголосувались и свѣй акцентъ змѣняли. Ту булябы огромный корысти для науки въ загалѣ, а для исторіи нашего языка, для управильнення нашего выговору въ подробности.

Замѣчаю еще, що мы до нынѣ не посѣдаемо нѣ одного доброго перекладу Слова, нѣ російского нѣ малорусского. Толкователѣ хочъ и не дѣйшли старорусской ритмики, але повинны були бодай въ приближеню наслѣдовати ритмъ и римъ оригиналу, а не зъ волякого рода свободами давати прозовы переклады для ужитку загалу. Такъ нѣгде въ свѣтѣ не роблять и въ той способъ не збудимо задоволеня и естетичного смаку у нѣкого.

Отъ и лишаеся еще богато до дѣла. „Зоря“, при скромныхъ розмѣрахъ своихъ, не може обширно надъ тыми предметами розводити ся, однакъ надѣюсь, що въ слѣдующѣмъ рочнику бодай въ окремыхъ додаткахъ можъ буде обговорити всѣ порушеня пытаня.

Мушу еще оправдати ся передъ Читателями, для чого въ декотрыхъ артикулахъ певны гадки нѣяко повтаряють ся. Се сталося по konieczности. Въ Словѣ суть уступы, а навѣтъ поодиноки реченя, въ котрыхъ по кѣлька темныхъ мѣстцъ находить ся. Переходячи кожде таке темне мѣстце, я мушѣв брати его въ звязи зъ цѣлымъ уступомъ, божь годѣ жадати, щобы всѣ Читателѣ „Зорѣ“ мали пѣдъ рукою текстъ Слова и що хвилѣ вглядати до него. Моя задача була, писати ясно и зрозумѣло, а сего въ иншій способъ не мѣгбы я доконати.

Ом. Партиципій.

1. Свѣтлое и тресвѣтлое солнце! Чемоу, господине, простре горячую свою лоучю на лады вон? въ полѣ безводнѣ жаждею имъ лоучи съпрыже, тоугою имъ тоули затче?

Наведено речене приходитъ въ молитвѣ Игоревой жены, Ярославны. Неудачу борьбы зъ Половцами приписуе княгиня двомъ причинамъ: недостаткови воды на степяхъ и надмѣрному горячу.

Въ текстѣ одно лишь мѣстоце гдѣщо неяоне, именно выражено: жаждею имъ лоучи съпрыже.

Интерпретеры толкуютъ жаждею черезъ „спекою“, а лоучи замѣняютъ на лоуци; такимъ чиномъ выходилабы мысль: *на що-жь, господине, въ степь безводнѣмъ погнуло еси имъ* (т. е. войнамъ) *луки?*

Ту впадаютъ въ око двѣ неправильности: жажда нѣколи не означае опеки и нѣколи не ѡдноситъ ся до предметѣвъ неживотныхъ, а лоучи мѣсто лоуци чей не напише нѣкто, що бодай яко-такo знае руску бесѣду.

Въ текотѣ находить ся играшка слѣвъ въ выраженю: тоугою имъ тоули затче; думаю, що и въ попереднѣмъ реченю аналогично стоять повинно: *лоучею имъ лоуци съпрыже*. Оба реченя суть на той самый ладъ збудованъ, оба мають той самъ ритмъ, очевидно въ обоухъ мѣстатисъ мусѣла и играшка слѣвъ.

Текстъ Слова попсованный ту зъ вины переписовача. Онъ обаламутивъ оя словами лоучею и лоуци, и замѣнивъ перше слово на жаждею а зъ лоуци утворивъ лоучи, зъ чого въ кѡнци выйшла недорѣчнѡсть.

2. Изрони жемчужноу доушоу чресъ злато ожереліне.

Въ выданю Дра Ом. Огоновского подане таке высенене слова „ожереліне“: „Ожереліемъ называе ся тое, що около горла лежить, отже нашійникъ, намисто. Що до кореня стоять отже тое слово во звязи зѡ сущнвкомъ *грялю*.

Односно до сего мѣстца замѣчае Макоимовичъ, що золотымъ ожереліемъ названа тотя впадина, де одъ груди начинае ся шія, та що на тоє мѣстце простый чоловікъ и теперъ указує, якъ кто его запытає: „де у тебе душа?“ Древній Русичѣ вѣрили отже, що умираючій чоловікъ ронивъ душу зъ тѣла черезъ ожереліє, неначебъ черезъ горло“.

Супротивъ той догадки замѣчаю, що слово „ожереліє“ уживаєсь еще и доси декуды въ славянщинѣ. Хорватскі селянки поверхъ рубатки нашивають або надыгають полотняный нагрудникъ, безъ рукавѣвъ и безъ розпору на передѣ, приперезанный крайкою повыше клубѣвъ. Сей нагрудникъ служитъ для охорони груди одъ вѣтрѣвъ и зимна, и зовесъ по хорватски „oždrielje“. Въ хорватско-нѣмецкомъ слозари Ивана Филиповича на ст. 1032 подане таке выявлене того слова: „oždrielje = Ueberfutter am Brusttheil des Hemdes“ (въ сербскихъ словаряхъ пишесь „ождрѣлье“).

Въ словѣ „ождрѣлье“ межѣ ж а р находить ся вставне Д, якъ то звичайно буває въ языцѣ хорватскомъ (н. пр. ždriebe = жеребя, ždrieb = жеребий, ždral = журавель, žderati=жертѣ; подобно дѣсь и въ рускомъ языцѣ: з-д-рѣти, роз-д-рухати). Одкинувши вставне Д одержуемо правильную форму „ожрѣлье“; посли звѣстнаго правила повноголосности перетворилось тоє слово въ рускомъ языцѣ на „ожереле“.

Рѣзного рода нагрудники безъ рукавѣвъ були въ уживаню не тѣлько на Руси, але и у другихъ народѣвъ, якъ то часто бачимо на давныхъ малюнкахъ. Ихъ первѣстною цѣлю було огрѣване тѣла, а на се вказує вже и назва слова, бо „ожрѣлье“ не буде ничъ иншого, якъ зъ часомъ попсована назва „огрѣлье“.

3. Жестокъ.

Въ „Словѣ о плъку Игоревѣ“ приходитъ двѣчи слово „жестокъ“:

а) Бяку хрлерамъ сердца въ жестоцѣмъ храла оузѣ скована и въ боуѣсти закалена.

б) Оутроу князю кровавыя яго раны на жестоцѣмъ яго тѣлѣ.

Выдавцѣ „Слова“ выясняютъ поодинокі слова звы-

чайно лишь за помочою руского и старославянського языка, а нѣякои доси уваги не звертали на языкъ хорватско-сербскій, котрый не тѣлько задержавъ богато давныхъ слѣвъ и формъ, але еще дуже добре надае ся до выясненя старорускихъ народныхъ слѣвъ, позаякъ по свѣдоцтву исторіи Хорваты и Сербы були ажъ до 7 ого столѣтя мешканцями нашего краю, проте неодна могли до днесь задержати, що находить ся въ нащій старорускѣй литературѣ але вже вымерло въ устахъ народу. Тому маловаженю хорватского языка завдячити маємо надмѣрно слабый успѣхъ при пояснюваню темныхъ мѣстцъ такъ самого „Слова“ якъ и иншихъ словесныхъ нашихъ намятницѣвъ.

„Жестокий“ значить у насъ „овирѣпый, грѣзный“. Понятіе тоє не дасть ся нѣякъ прировнити до обохъ горѣшыхъ мѣстцъ „Слова“, проте коментаторы мусять зновъ на все способы накручувати, чтобы выйшла яка-така доладна мысль. Въ выданю Дра Огоновского выражене „въ жестоцѣмъ харалузѣ“ перетолковано: „зѣ твердои крыцѣ“ (отали), а выражене „на жестоцѣмъ тѣлѣ“ перетолковано: „на тѣлѣ жорстоко раненѣмъ, помарнѣлѣмъ“.

Перше толковане („зѣ твердои крыцѣ“) уважаємо зовсѣмъ хибнымъ, бо пося тексту требабы оказати: „въ твердои крыци“, а таке значене не малобы тамъ змыслу. Друге толковане („на тѣлѣ помарнѣлѣмъ“) есть надто довольне, натягнене и навѣтъ противне понятію слова „грѣзный“, проте его такожь усправедливити не можемо.

Въ хорватскомъ языкѣ находимо инше значене слова „жестокий“, надаюче ся якъ найкрасше до обохъ наведенихъ мѣстцъ. Въ словари Филиповича стор. 2097 читаємо: „žestok = feurig, geistig; žestia = Feuer, Heftigkeit; žestiti se (ся) = entbrennen“. Пося того толкованя выражене „въ жестоцѣмъ харалузѣ“ = „въ розпаленѣй (горячѣй) крыци“, а выражене „на жестоцѣмъ тѣлѣ“ = „на распаленѣмъ (горячѣмъ) тѣлѣ. Раны одъ стрѣль споводують небезпечну горячку, фебру, и нѣщо дивного, що на мысль такои горячки затревожилась добра жена Игоря.

Корень приложника „жестокий“ стоить въ звязи зѣ глаголомъ „жечи“; нынѣ безъ потреби и безпѣдоставно ужинаємо тоє слово въ значеню „грѣзный“. Поворотъ до старо-

рущины, до властивого значеня слѣвъ, буббы въ подѣбныхъ выпадкахъ дуже пожаданы.

4. Сьпахуѣтъ ми тѣщими тоулы поганыхъ тлѣковинѣ великій женчюгъ на лѣно.

Дрѣ Огоновскій пише: „тлѣковины — слово непевного значеня; *sing. nominat.* тлѣковинѣ = побѣдникѣ, с. е. той, що другого товче, побивае, або = волокита, що товче ся, волочить ся по всѣмъ усюдамъ“.

Намъ дивно, що слово такъ легке до выясненя и жіюче еще нынѣ въ устахъ руского люду, нарбыло критикамъ, ѡдъ Мусинѣ-Пушкина почавши, такъ богато нецрїемностей. Въ „Словѣ“ ѡдносить ся тое выражене до Половцѣвъ и ужите въ значеню згѡрднѡмъ. У Гуцулѡвъ „тлукъ“ означае: зволючь, погань, туманъ, дурень — и въ тѡмъ значеню ужите тое слово Федьковичемъ въ поезіи „Порука“. (Дамонъ, нападены опрышками, кличе до нихъ: „Що хочете ѡдъ мене вражій, злодѣйскій тлукъ?“)

Sing. nomin. не буде „тлѣковинѣ“, бо тогды безсмыслѣнно въ другѡмъ пад. числа многого ѡдпавбы наростокъ — *имъ* и лишиласьбы коротша форма „тлѣковъ“. Для першого падежа единичного числа надаеь лучше форма „тлѣковина“ яко збѡрне слово, въ котрѡмъ заразѡмъ пробывае ся понятя погордливости.

Выражене „тлѣковина“ утворилось зъ тогожь кореня, що и слово „толока“, уживане у насъ для означеня громадныхъ робѡтъ въ часѣ жнивѣ. „Кликати на толоку“ було те саме що „кликати на паньщину“; въ хорватско-сербскѡмъ языцѣ слово „tlaka“ означае и теперь еще паньщину. (Въ словари Филиповича стор. 1830: Tlaka = Frohne, Frohndienst, Gemeindefarbeit, Robot, Herrendienst). Въ тѡмъ то значеню (паньщина, пѡдданьщина) ужите слово „толковина“ Несторѡмъ въ тѡмъ мѣстци, где наводятъ ся рѡжній племена славянскій (Хорваты, Деревляне, Дулѣбы и т. д.), идучій вразъ зъ Олегомъ на вѡйну зъ Греками (року 907).

Слово тоулѣ = сагайдакъ, находяче ся въ наведенѡмъ нами повьсше уступѣ, выясняють критики за по-

мочеоу перскаго языка, хочъ оно находилось и въ старорускомъ и въ церковномъ, и доси въ рѣзкихъ покровныхъ значеняхъ уживавсь въ языкѣ хорватскомъ. У Филиповича на стор. 1864 читаемо: „Tul = hohler Zylinder; tulac = Köcher; tulajica = Röhre, Giesseimer, Giessel; tulijaš = Lochbohrer; tulum = Schlauch; tuljac = Düte, Büchse“. Всѣ тѣ выражения дадутъ ся звести до одного головного понятя, бо всѣ выражаютъ якійсь предметъ въ серединѣ „порожны й“. Греческе κοιλ-ος и κοιλ-ια, латиньске saul-ae, нѣмецке hohl (давнѣйше hol) и славянське тоула указуютъ на вспольный корень, проте и не потребували Славяне пожити того слова одъ Перзѣвъ.

5. „Чилѣ“.

Дуже понадный для критикѣвъ матеріалъ находить ся въ другомъ уступѣ „Слова о плѣкоу Игоревѣ“. Наводимо его зъ тексту пѣсля выдана Дра Огоновскаго:

О Бояне, соловію стараго времени!.. Пѣти было пѣснь Игоревн, того (Ольга) вноукоу: „Не коури соколы занесе чресъ поля широкаи: галици стады вѣжатъ къ Дону великому...“ Чили вѣспѣти было, вѣцний Бояне, Велесовъ вноуче?

Въ томъ уступѣ взывае авторъ давнѣйшаго поэта, Бояна, до зложена пѣсни Игоревн. Есть то наклеванное музы великаго, колишнаго поэта, пригадующе зновъ першій стихи Гомеровоу Иліяды. Поезія въ цѣлости дуже удачна, тѣлько послѣдне речене: „*Чили вѣспѣти было, вѣцний Бояне, Велесовъ вноуче*“ якое не гармоніюе зъ зазывомъ до Бояна и, правду сказати, не мае нѣякого змыслу.

Але критики порадили собѣ легко. Они выражене „чили“ уважаютъ частицею пытайною, а позаякъ еще и тогды нема добраго змыслу, они въ текстъ впроваджаютъ „контрабанду“ и кажуть по „чили“ вставити слово „намѣ“. Такимъ чиномъ зложилось въ кѣнци речене, але речене непоетичне и въ ѣдношенію до Бояновоу музы навѣтъ неделикатне.

Сомнѣваемось, щобы въ котромъ памятнику рускомъ приходило слово „чили“ въ непосредномъ полученію обохъ

частиць; въ „Словѣ“, въ иншихъ мѣстцахъ, приходитъ саме тѣлько „ли“ або „чи“ — а польске „czyli“, не знане нѣ давнѣй нѣ теперѣшнѣй Руси, не може ити на вагу. Въ наведенѣмъ мѣстци навѣтъ изъ взгляду на ритмъ не можна оправдати того „чили“, бо чейже той самъ ритмъ, а при томъ и повна мысль булабы въ выраженю „намъ ли“. Тутъ истинно зайшла рѣчь дивна: поетъ двоить безъ потреби то тожнѣй частиць, а опускае такъ важне слово „намъ“! Нѣ поезія, нѣ реторика, нѣ грамматика абсолютно не позволяютъ на тое, щобы опускати заименикъ тогды, коли особы противоставлять ся, або коли на нихъ почивае акцентъ. А пѣсля критикѣвъ „Слова“ власне такій випадокъ противоставленя особъ ту заходивъ: „пѣти было тебѣ... чили въспѣти было намъ“. Не подлѣжитъ проте найменшому сомнѣню, що дотеперѣшнѣй комѣнтарѣ до цитованого уступу суть зовсѣмъ хибнѣй.

У Хорватѣвъ, Сербѣвъ и Чехѣвъ есть приложникъ „чиль“, надаючій оя добре, безъ всякихъ поправокъ, до тексту „Слова“. Въ словари Филиповича (стор. 112) стоятъ такъ: „čil *adj.*, čilan *adj.* = rüstig, kräftig, muskelig, lebhaft, rege, regsam“ — а въ ческомъ словари Ранка (стор. 55): „čily = empfindsam, gerührt, wach, rege, frisch, munter“. Очевидно слово „чиль“, уживане въ двохъ противныхъ сторонахъ славяньщины, не може бути выключнымъ якимсь чехизмомъ або сербизмомъ, але уживалось давнѣйше всюды и лишъ вымерло теперь на Руси.

Выражене „чили“ есть, якъ видно зъ цѣлого реченя, прислѣвникомъ и стоятъ мѣсто старославяньскаго прислѣвника „чиль“.

Мысль „Слова“ буде отже така: „О Бояне! пѣти було пѣснь Игоревн, того Ольга внуку... Бодро (ярко, живо) заспѣвати було, вѣщій Бояне, Велесѣвъ внуче!“ Тутъ въ концѣвѣ реченю повторена зѣстала мысль попередна, тѣлько зъ бѣльшою еще силою, а се власне цѣлому уступови надае тымъ бѣльше поетичной вартости.

Додаю еще, що въ словацкомъ языкѣ приходитъ прислѣвникъ „чиль“ въ значеню „теперь“. И тое пояснене надаеь добре до горѣшного тексту, тѣлькожь есть то выключно словацке слово, и я сомнѣваюсь, чи до такъ численныхъ

выраженій на одно поняте (теперь, днесъ, нынѣ, сегодня) потребовали Русины еще иного слова.

6. Желѣзнии папорзи.

На вѣсть о неволи Игоря авторъ Слова взывае всѣхъ могущихъ и хоробрыхъ князѣвъ Руси на святую войну. Его зазывъ зверненный до князѣвъ Всеволода, Рурика, Давида, до галицкаго князя Ярослава Осмомысла, и до князѣвъ Романа и Мстислава. До послѣднихъ кличе патриотъ-поета: „Я вы Бѣи-Романе и Мстиславе! храбрая мысль носитъ вашу оумъ на дѣло... Соуть ко оу каю желѣзнии папорзи подѣ шелома латиньскими. Тѣми тресною земли и многы страны хиновы. Литва, Ятвязи, Деремела и Половци сѣлници свои повръгоша, а главы свои поклонниша подѣ тьи мечи харалоужныи“.

Думавбы кто, що мысль Слова есть ту подѣ кождымъ взглядомъ яона и навѣтъ не потребуе коментаря — такъ нѣ! Треба було высоко-поэтичну гадку знизити конечно до звычайной прозы и зробити въ текстѣ якусь нещасливу поправку. Давнѣйшій критики слово „папорзи“ выясняли черезъ „хѣсточки въ птичьихъ крылахъ“, а нынѣ безцеремонно замѣнено „папорзи“ на „прапорци“. Отъ и вышло теперь правдиве чудо: подѣ шоломомъ на головѣ желѣзній прапорцѣ!

Кто уважно читае горѣшный уступъ Слова, той и безъ довшого намыслу ѡдгадае, що тотѣ „желѣзній папорзи“, схованѣ подѣ шеломъ, суть якимсь чудеснымъ тализманомъ, передъ котрымъ „затряслась земля и многы страны хиновы“, а Литва, Ятвяги, Деремела и Половцѣ въ страхомъ вергали ѡдъ себе списы и головы свои поклоняли.

Чижь треба выяснювати, що тализманомъ такимъ, якъ вѣрують на всѣй Руси, есть цвѣтъ папороти?

Отъ бодай коротка звѣстка про сей цвѣтъ. Пѣсля по-вѣрки люду папороть цвите одну тѣлько хвильку въ нѣчь передъ Куналомъ (Юаномъ Крестителемъ). Цвѣту папороти стереже самъ чортъ, тому и не легко его дѣстати.

Кажуть, що одинъ селянинъ загубивъ въ лѣсѣ волѣвъ. Оня иде, шукае — ажъ случайно попалъ ся ему въ ностолъ

(ходакъ) цвѣтъ папороти. Онъ ставъ ся заразъ **всевѣдущимъ**: не лишъ побачивъ свою худобу, але и **всѣ** скарбы, якій въ земли закопані. Иде ушасливленный за тыми скарбами, ажъ стрѣчае его якійсь „господинъ“ красно одѣтый, и просить, щобы промѣнявъ ему постолы за добрі чоботы. Селянинъ промѣнявъ, але въ тѣйже хвили лишивъ ся **всевѣдущости** и ставъ ся еще дурнѣйшимъ, нѣжъ бувъ. А „господинъ“, одержавши цвѣтъ папороти, гдесъ счезъ.

Цвѣту папороти можна дѣстати такимъ способомъ: Въ вечеръ передъ Купаломъ пойти треба въ лѣсъ, взявши зъ собою ножикъ, посвященный 12 разъ, и скатерку такожь 12 разъ посвящену; ѡдтакъ розстелити около папороти тую скатерку и зробити въ округъ рослины крестъ посвященымъ ножемъ. Коли зацвите папороть, въ млѣ ока цвѣтъ зѡрвати и заховати его пѡдъ шкѡрою лѣвои руки и заразъ утѣкати, не стаючи и не оглядаючися, хотьбы и кликавъ якій „господинъ“.

Цѣкава еще рѣчь, що такъ цвѣтъ папороти, якъ скарбъ найденый при помочи того цвѣту, пѡсля народной повѣрки треба и а к р ы т и ш а п к о ю. У князѣвъ и у войска мѣсце шапки займае шоломъ, а папороть въ часѣ военъ, одвѣтно до узброенн, чей не може бути иншою, якъ зъ желѣза. Се зовѡмъ логична придумка поета — придумка въ мысль народной повѣрки, але въ застосованю до войсковыхъ обставинъ.

Авторъ „Слова“, якъ мы вже замѣтили, любить гдєякі свои выраженя въ дальшихъ уступахъ самъ пояснювати, и такъ чинить онъ зъ своимъ высоко-поетичнымъ „папорзи“. Дарма всѣ интерпреты ломлять собѣ головы надъ властивымъ значенемъ того слова — поетъ заразъ кѡлька слѡвъ дальше самъ каже, що пѡдъ тымъ желѣзнымъ тализманомъ розумѣе онъ славнй рускй „мечъ харалузнй“.

Такимъ дѣломъ „папорзи“ у Потєбнѣ и у Дра Огновского уважаемо поправкою зовѣмъ хибною и суперечною зъ автентичнымъ-поясненемъ самого поета.

Давнѣйшія россійскй интерпреты выводили слово „папорзи“ ѡдъ „папорзъ = кѡсточка въ птичихъ крылахъ“, але нынѣ вже ѡдступлено ѡдъ того толкованя, бо нѣкто не знавъ, що зъ тыми „кѡсточками“ зробити. Однакъ и ту [бубвы] выхѡдъ можливый. Перо важну ролю грае у нашихъ чарѡв-

ницъ и вѣдьмъ, особливо коли его „зашепчуть“ або „заговорять“. Таке „заговорене пѣрце“ есть также нѣбы якійсь рѣдъ тализману, хочъ и не мае той силы, що цвѣтъ папороти. „Заговорені пера“ суть выключною тайною чарѣвницъ и зъ той причины не надають ся добре до тексту Слова.

Форма „папорзи“ вказуе на nom. sing. „папор(о)зь“, котре очевидно побѣчь слова „папороть“ було въ уживаню.

7. О руская земле, оуже не шеломянемъ еси!

Пѣсля Дра Огоновского значить тое мѣстце: „Прощай родино! Вже тебе не бачимо, — мы вже за гору. Шелома = холмъ, гора“.

Намъ власне розходитъ ся о тое „шеломя“, котре стоитъ въ очевиднѣй звязи зъ словами „шеломъ“ и „холмъ“. Толькожь „шеломя“ яко выразъ здрѣбнѣлый мусѣлобы выразати якійсь дуже маленький горбочокъ (не гору), а тогды цѣле речене не малобы поважнои и доброи мысли. Выкликъ: „О руская земле, ты вже за маленькимъ горбочкомъ еси“ буббы, якъ кождый чует, не дуже поетичнымъ и поетъ навѣрно здобувбы ся на якійсь красшій образъ для выражени своихъ тяжкихъ патриотичныхъ думокъ.

Выражене „шеломянемъ еси“ приходитъ въ „Словѣ“ два разы; въ обохъ мѣстцахъ сказано, що войско Игоря стануло вже поза границами Руси:

а) Игорь къ Дону кон ведеть... Рѣсичи великаи поля (т. е. степь) чръленими щиты прегордиша.

б) Тоу смъ селамъ петроучати о шелома полочецкыи... оу Дону великаго.

Въ хрестоматіи Як. Головацкого, въ котрѣй текстъ Слова напечатанный пѣсля найстаршого выдана Мусинъ Пушкина, въ першѣмъ зъ наведеныхъ мѣстцъ говорить ся „за шеломянемъ“, а въ другѣмъ стоитъ „не шеломянемъ“. Хотяй всѣ выдавцѣ Слова приняли першу стилизацію, яко нѣбы лучшу, до обохъ уступѣвъ, я таки стилизацію другу уважаю едино правильною; лишъ она освободжуе мене ѣдъ якихъ-

то „степовыхъ гѣръ“ и надае цѣлому уступови зовсѣмъ яоне значене.

Войско Игоря стануло було поза границами Руси: на великихъ поляхъ и у Дону. Чимъ дальше ишло войско, тымъ бѣльше росло небезпеченство; затѣмне сонця, зловѣщй ворожбы и великй силы Половцѣвъ („отъ Дона, и отъ моря, о отъ всѣхъ странъ“) не вѣщували доброго успѣха вѣйнѣ. Але Игореви годѣ було вертатись, разъ що бувбы зъ того соромъ для войска, а ѡдтакъ що ѡнъ вже „далече залетѣлъ“. Отъ и бачучи войско Игоря далеко за рускою землею, лишене саме собѣ посередъ степу, поетъ зъ бодемъ душѣ выкликае: „О руска земле, ты вже не шеломянемъ еси!“

Слово „шеломя“ або „шлямя“ уживае ся еще доси у Хорватѣвъ и Сербѣвъ. У Фляпковича стор. 1793: „šleme gen. šlemana, neut. = First, Firstbalken, Firstsparren, Dachfirst, Scheitel, Giebel“.

Такъ отже „шеломя“ означае самъ верхъ стрѣхи, той горѣшній пагѣрокъ, где солома по обохъ бокахъ приложена кѣздами. У насъ тую часть поверхъ стрѣхи зовуть теперь звичайно „щитомъ“ або „вершкомъ“.

Шеломя есть важною частею забудованя, есть нѣяко символомъ цѣлого дому, безъ него сельска стрѣха навѣтъ немислима. До шеломени, якъ въ загалѣ до рѣжныхъ хатныхъ предметѣвъ, вяжуть ся певнй символичнй значеня и повѣрки, и нема сомнѣня, що въ символичнѣмъ або въ переноснѣмъ значеню уживъ того выраженя и авторъ „Слова“.

Цѣкава пригадуеся ту аналогія. Нынѣшние „щитъ“ означае и „вершокъ дому“ и „оборону“ (tarcza, защита). Въ мысль народного погляду мусѣло и слово „шеломя“ въ тыхъ двохъ значеняхъ уживати ся. Такимъ чиномъ наведено мѣстце Слова малѣбъ значене: „О руска земле, ты вже не еси нашимъ щитомъ (защитою)!“

Въ поезіи, где бересъ часто „pars pro toto“, може шеломя означати стрѣху, дѣмъ, и навѣтъ ѡтчину. Въ тѣмъ случаю мѣгъ поетъ, чи тамъ Игорьъ, находячися поза границами Руси, сказати: „О руска земле, ты вже не ѡтчиною (не рѣднымъ домою) еси!“

8. Того старого Владимира не лъзѣ вѣ пригвоздити къ горамъ кыевскимъ: сего бо нынѣ сташи стизни Рюриковы, а друзѣни Давыдовы; нѣ розности имѣ хоботы пашоутѣ, копѣи поютѣ на Доунали.

Выражене „розиносѣ“ дѣливъ Мусинъ-Пушкинъ на два слова „рози носѣ“ и зѣ ѡдси пѡшли безчисленнѣ баламутства о якихъ-то рогахъ волѡвѣ, о рогахъ мѣсяца, о трубахъ и т. д. Дуже быстроумно справивъ се мѣстце, ѡдповѣдно до цѣлого тексту, Дрѣ Огоновскѣй, звернувши слушно увагу на те, що въ реченю „нѣ розиносѣ имѣ хоботы пашутѣ“ есть тѡлько дальше розвинена мысль попередного реченя, що отже поетѣ головну свою мысль тутѣ тѡлько коментуе. Выходячи зѣ тои едино слушнои засады легко уже въ тѡмъ „розиносѣ“ далось ѡдкрыти слово „розиносѣ“, ужите поетомъ для означеня ѡддѣльности (окремѣшности) межѣ полками Рюрика а Давида. „Сей сюды, а той туды“ — отѣ и все значене слѡвѣ поета.

Пѡсля поправки Дра Огоновского наведено мѣстце такъ буде звучати: нѣ розно сѣ имѣ хоботы пашоутѣ (въ дословнѡмъ перекладѣ на нынѣшну бесѣду значить: „но рѡжно имѣ бунчуки повѣвають“).

Одно тѡлько въ текстѣ Слова позѡстало невыяснене, именнѡжъ заимѣнникъ „сѣ“, котрый при глаголѣ „пашутѣ“ не може мати мѣстца; впрѡчѣмъ жалѣ менѣ и самогласнои „и“, котра находить сѣ въ выраженю „розиносѣ“, а въ поправцѣ Дра Огоновского ѡдчала. Я читаю такъ: нѣ розни осѣ имѣ хоботы пашоутѣ, значить: „но осѣ имѣ рѡжнѣ бунчуки повѣвають“.

Выражене „осѣ“ есть для характеристики языка Слова дуже важне и яко односложне надае сѣ ѡно въ тѡмъ мѣстци далеко лучше до ритму поезѣи нѣжъ двосложне „носѣ“. Оче-видно тутѣ переписовачъ народне „осѣ“ поправивъ на бѡльше книжне „носѣ“, а позаякъ новоутворене слово не мало змыслу, вырвавъ ѡнѣ зѣ попередного „розни“ букву „нѣ“ и тымъ способомъ выйшли двѣ нѣсенѣтницѣ: „розниносѣ“.

Послѣдне речене тексту: копѣи поютѣ на Доунали муѡбло первѣстно, якъ то вже сама логика wymagaе, стояти

въ рѣчевой звязи зъ цѣлымъ уступомъ, отже отягати ся и до полкѣвъ Игоря и до полкѣвъ Давида. Переписовачъ, що вынємоповавъ два такъ чуднѣ слова: *розп нося*, позволивъ собі въ дальшомъ текстѣ новыхъ поправокъ и списавъ еще страшнѣйшу нѣсенѣтницю: *копни поють на Дуѣнли*.

Для коментаторѣвъ зъ тыми „копиями“ выйшла правдива грызота. Однѣ односятъ цѣле загадочне речене до часѣвъ галицкого князя Ярослава, котрый, мовъ *deus ex machina*, понавсь въ той уступъ на подставѣ дивачнои яконос комбинати; иншѣ „*копня поють*“ перемѣнили на „*копня поють*“, що такожь не дало нѣякого звязку зъ цѣлымъ уступомъ.

По мойй гадцѣ слово „Дунаи“ вложивъ переписовачъ, не розумѣючи тексту, для означеня якогось переходу до дальшой части Слова, божь истинно находить ся тамъ выражене „по Дунави“. Ему байдуже було про те, що въ той дальшѣй части оспѣванный зовсѣмъ иншѣй предметъ, именно „Плачь Ярославны“, и що нѣ словомъ вже не говоритъ ся о полкахъ Игоря и Давида...

Хотячи привернути первѣотный текстъ и найти въ цѣломъ уступѣ якусь гармонію мыслей, я поправляю такъ: слова „поють на“, якъ то вже олухъ догадыватиось каже, стоять мѣсто „обоюдна“, а выражене „Дунаю“ уважаю попованымъ мѣсто *duai*. „у нею“. Такимъ дѣломъ выходитъ речене: „копня обоюдна у нею“ = „копня у нихъ зъ обохъ сторонъ острѣ“.

Въ дословномъ перекладѣ выходитъ мысль така: „Того старого Владимира не можь було пригвоздити къ горамъ кѣвскимъ; нынѣ стяги его стали однѣ Руриковѣ, другѣ Давидовѣ, но ось рѣжнѣ имъ бунчуки повѣваютъ, коня у нихъ зъ двохъ сторонъ острѣ“.

Словами „рѣжнѣ бунчуки“ и „зъ двохъ сторонъ острѣ“ поетично тутъ выражена розня, т. е. незгода, межи потомками Володимира Великого.

Мѣгбы кто закинути, що „обоюдный“ уживаеась звичайно лишъ яко придатокъ до слова „мечь“, однакъ думаю, що аналогія тутъ надто близька, особливо коли знажимо, що авторъ „Слова“ всюда роздѣляе старанно „копнѣ“ одъ „отружѣя“. Стружѣемъ зове бѣзъ часть дере-

вяну опиомъ, а кошіемъ часть зъ желѣза. Придатокъ „ободный“ есть ту отже зовоимъ на мѣстци.

Я пересвѣдченный, що власне выраженемъ „кошія ободна“ авторъ заявивъ высокої змысль поетичный. Якъ бунчуки повѣвають у верху стягѣвъ и суть воимъ виднѣй, такъ и кошія поверхъ стружій скорше будутъ замѣтнѣй нѣжбы мечѣ при боку тѣла. А власне поетъ словомъ „ось“ (= дивѣтъ ея) вказати хоче на предметы навѣтъ зъ далека виднѣй.

9. Я всядемъ, братиѣ, на свои брѣзвыи комони, да по-
зримъ синего Доноу. Съпала князю оумъ пехоти и жа-
лость юмоу знаменіе застоупи, искоусити Доноу
великаго.

Дрѣ. Огоновскій слово „умъ“ поправляє (за приводомъ проф. Потебнѣ) на „у умъ“, слова „похоти“ и „жалость“ уважае першими падежами а „знаменіе“ четвертымъ, „Съпала“ выясняе черезъ „впала“, а въ толкованю переставляє реченя въ такий способъ: „Впала князеви въ умъ охота, и искоусити Дону великаго, и жалость тая застоупи ему знаменіе неба“.

На те замѣчаемо:

1) Выражене „у умъ“ булобы истиннымъ варваризмомъ языковымъ, недостойнымъ поетичной музы автора Слова. Якъ побачимо, въ текстѣ навѣтъ нѣякои поправки не треба, бо „умъ“ есть ту пѣдметомъ, а не падежемъ четвертымъ.

2) „Съпала“ не значить „впала“, и форма тая не есть регфестимъ, але авристь ѡдъ глагола „опалати, въспалати“. Акцентъ почивае на другѣмъ а: съпалѣ.

3) „Похоти“ не есть першій падежъ, але семый. Се стара безприменникова форма, котру досытъ часто подыбуемо и въ иншихъ мѣстцяхъ Слова. „Похоти“ = „въ похоти“.

4) „Жалость“ не есть першій падежъ, бо предѣй чіюсъ жалость (охота) не може станути въ дорозѣ затымнѣню сонця, а противно. затымнѣне помѣшати може чіюмоу бажаню. Тутъ „жалость“ есть ассивъ, а „знаменіе“ пошій.

5) Переставляти оловъ „жалость искоусити До-

ну великаго⁴ такожь не можна, бо до тыхъ слѣвъ навязане есть послѣдующе, выясняюще речене: „Хочу бо... попити шелономъ Дону⁴“. Не лишъ грамматика, але вже и сама логика wymaga, щобы поясняюще речене стояло не надто далеко одъ тыхъ слѣвъ, що мають ся пояснити.

Зъ тыхъ причинъ лишаемо цѣлый текстъ безъ всякихъ поправокъ. Дословно толкуемо такъ: А всядемъ, братя, на свои борзїи конї, щобъ побачити синѣго Дону. Спалавъ (воспадавъ) князеви умъ въ похоти (въ пристрастнѣмъ бажаню), а затьмѣне въ дорозѣ стануло его жалости (жадобѣ), покусити Дону великаго⁴.

Зъ сего нашего выводу легко пересвѣдчити ся, окѣлько то поправка и насилїй навѣтъ въ зовсѣмъ ясныхъ мѣстцахъ Слова натворено. Поетъ выражае ся всюды зъ наибѣльшою точностю и часто свои слова для бѣльшой зрозумѣлости самъ интерпретуе, а ученї комментаторы такъ умѣли все перекрутити, такъ все поставити до горы дномъ, що найкрасшї гадки и поетичнї звороты стають ся тѣлько млавными и загадковыми якимиоь высказанми.

10. Заря свѣтъ запала.

Въ текстѣ Слова при описѣ сонѣчного затьмѣнїа сказано такъ: „Дл҃го нощь мркнеть; заря свѣтъ запала, м҃гла поля покрыла, щекотъ славнї о҃спнє, говоръ галичъ о҃уеодн⁴“.

Дрѣ Огоновскїй поправляе „запала“ на „запала“ и подае до своей поправки такїй коментаръ: „Заря вздержала свѣтло; ночи зловѣщѣй нема кѣнца“.

И поправка нещаслива и коментаръ нещасливый, бо чей свѣтло сонца есть сильнѣйше одъ свѣтла зѣрѣ, отожь заря не може вздержати сонѣчного свѣту.

Єдино добрый коментаръ до наведеного тексту удѣливъ намъ проф. Н. Вахнянинъ. „Запала“ есть аврїетъ одъ глагола „запалати“, а „заря“ есть давннй другїй падежь мѣсто теперѣшного „зарь“. Пѣсла того поясненя не треба въ текстѣ нѣякихъ поправокъ; мысль цѣлого уступу есть така: „Довго нощь меркне; зарѣ свѣтъ запалавъ (зорѣ за-

свѣтили), мрака степы покрыла...“ Ту зновъ мусимо подивляти недоробанный талантъ поэта въ доборѣ слѣвъ; онъ пише: „ночь меркне“, а ѡдтакъ тое „меркне“ выясняе черезъ „зарь свѣтъ“ и „мрака“. Красшоя дефиниція ночи и слова „меркнути“ навѣтъ годѣ придумати.

11. Рѣкъ Боянъ исходи на Святъслава, пѣснотворца старого времени Ярославля, Ольгова, когана хоти: „Тяжко ти головѣ кромѣ плечю; зло ти тѣлоу кромѣ головы“; — роуской земли кезъ Игоря.

У Дра Огоновского сказано: „Се мѣоце почитуе ся найтруднѣйшимъ въ цѣломъ Словѣ, позаякъ текстъ его зовѣмъ попованный и пѣвнѣйшими глоссами (поясненями переписовачѣвъ) безперечно змѣненный. Въ выданю Мусина-Пушкина читаемо: Рѣкъ Боянъ и ходы на Святъславля пѣснотворца. Ѳдтакъ поправивъ Миллеръ и ходы на исходы, покликуючи ся на значене грецкого *ἔξοδος* (*исходъ* = конецъ повѣсти). Тѣлько гадавъ онъ, що оимъ Святославовымъ пѣснотворцемъ е таки самъ авторъ Слова. Придержуючи ся тои поправки и поправивши еще Святъславля на Святъслава, можемо се мѣоце такъ переложити: „Сказавъ (заспѣвавъ) Боянъ конецъ своєї пѣсни противъ Святослава, пѣснотворца стародавнихъ часѣвъ Ярослава и Олега, приятеля когана (хана)“. Можна бо догдуватись, що за часѣвъ Бояна бувъ еще иншій спѣвакъ, именовъ Святославъ, противъ котого Боянъ выступивъ. Про него згадуе авторъ зъ докоромъ, тому-що онъ бувъ спѣвакомъ Олега, ворохобника и приятеля хана. Впрочемъ можнабъ наведені слова еще и такъ поправити: Рѣкъ Боянъ, исходи на Святъслава, пѣснотворца... („Сказавъ Боянъ, выходячи (въ борбѣ словесной) противъ Святослава...)
Хоть означае вѣдай въ сѣмъ мѣоци приятеля“.

Всеволодъ Миллеръ и Дръ Огоновскій годять ся на те, що въ наведенѣмъ уступѣ Слова есть бесѣда о двохъ поэтахъ, о Боянѣ и Святославѣ. Есть то безперечно дуже достовѣрна догадка и каждый читатель при читаню тексту ѡдчувае въ души правду тыхъ выводовъ. Мѣгъ авторъ „Слова“

цитовати по имени Бояна — для чогожь не мѡгбы навести по имени и другого поэта, Святослава ?

Тѡлькожь о часѡхъ, коли живѡ той Святославѡ, розходять ся комментаторы. Миллерѡ зове его авторомѡ самого „Слова о плѡку Игоревѡхъ“, а Дрѡ Огоновскій слушно замѡчае безпѡдставнѡсть того твердження и опираючись на словахъ тексту зове его „пѡснотворцемѡ часѡвѡхъ Ярослава и Олега“.

Я приймаю въ цѡлости поправку Дрѡ Огонового : **исходи на Святослава**, однакѡ що до рѡчезового виводу не жогу во всѡмѡхъ згодити ся. „Пѡснотворцемѡ времени Ярослава“ бувѡ Боянѡхъ, якѡ то въ першѡмѡхъ уступѡхъ „Слова“ выразно сказано; Святославѡ мѡгѡ бути тѡлько пѡснотворцемѡхъ часѡвѡхъ Олега, виновника великихъ нещастѡхъ на Руси, задля чого и выступавѡхъ противъ него вѡщій Боянѡхъ. Вирочѡмѡхъ дивно булобѡхъ, щоби Святославѡхъ рѡвночасно оспѡвувавѡхъ такѡхъ знамениту и честну личнѡсть, якоу бувѡхъ Ярославѡхъ, и такоу лихого чоловѡка, якѡ нимѡхъ бувѡхъ приятель хана. А еще дивнѡйше, якоу Боянѡхъ и Святославѡхъ разомѡхъ оспѡвували и хвалили часы Ярослава, а рѡвночасно мѡжѡхъ собою дерли ся и полемизовали.

Баламутство въ „Словѡхъ“ даеь легко усунути, если слово „пѡснотворецѡхъ“, ѡдповѡдно до выраженоу мысли, поставимо два разы и попереставлюванѡхъ слова ѡдповѡдно упорядкуемо. Текстѡхъ буде такѡхъ : **Рикѡхъ Боянѡхъ, пѡснотворецѡхъ стараго времени Ярослава, исходи на Святослава, пѡснотворца Олега**, когани хоти. Переписувачѡхъ перше „пѡснотворецѡхъ“ опустили, а валежачѡхъ до него слова („стараго времени Ярослава“) перенесли до слѡдующаго „пѡснотворца“. Похибка така еь дужѡхъ можлива; она споводована неврозумѡхънемѡхъ предмету, або скоростею при переписованю.

Вѡхъ перекладѡхъ рускѡхъмѡхъ цѡлымѡхъ уступѡхъ такѡхъ буде звучати : „Сказавѡхъ Боянѡхъ, сиѡвѡкѡхъ давнихъ часѡвѡхъ Ярославовыхъ, выступаючи противъ Святослава (сиѡвѡка Олега, приятеля хана): Тяжко ти головѡхъ кромѡхъ плечю; зло ти тѡлу кромѡхъ головы. Отѡхъ и я такѡхъ кажу : Зле рускѡхъ земли безѡхъ Игоря“.

Бувѡхъ звичай въ давнѡхъ Руси, перенятѡхъ зѡхъ захѡднѡхъ Европы, що князѡхъ держали на своихъ дворахъ власныхъ

спѣвако́въ-поето́въ, котри при сопровадѣ якого музыкаго инструменту спѣвали про давнину, або про славу своихъ князѣвъ. Имена гдѣякихъ давныхъ поето́въ суть намъ звѣстныхъ, але ихъ творы не дойшли нашихъ часо́въ; инші давній спѣваки по имени не суть знаніа, за те творы ихъ доховались до нынѣ. Въ давныхъ памятникахъ найшовъ я слѣды истнованя шѣстѣхъ старорусскихъ поето́въ. Наводжу ихъ творы, або имена, въ хронологичномъ порядку:

1) Незвѣстный по имени спѣвакъ зъ часо́въ Володимира Великого, крестителя Руса*).

*) Въ півничній Россіи заховалась въ устахъ люду старинна сказка про Володимира и его вуйка Добрыню (Гл. Русскія народн. сказки изд. И. Сахаровымъ, С. Петербургъ 1846). Сказка тотя мѣститъ въ собѣ множество поетичныхъ зворото́въ, а ея предметъ односить ся до Кіева и его жителѣвъ. Мимо змѣнъ, якимъ сказка конечно подпасти мусѣла въ протягу вѣко́въ, задержала она и въ бесѣдѣ и въ самой поезіи очевидный слѣды полудневого походженя.

Наводимо ту гдѣякъ уступы зъ той историчной сказки:

а) „На небѣ ясно, во теремѣ ясній того; на небѣ звѣзды изпашяны, во теремѣ богатствомъ изукрашено; на небѣ подзареву пылаеть, якъ радость небесная, во теремѣ княгиня красуетъ ся красотю несказаню. А весь то теремъ состроивъ на семи столбахъ золотыхъ на крутой горѣ Кіевской; а крылечки у терема красна золота, а лавочки во теремѣ чиста серебра. На небѣ взойдетъ солнце красное, во теремѣ запоютъ птицы райскія. Посередѣ терема стоятъ столы блудубовы, за столами сидятъ князи и бояре и весь людъ почестный“.

б) И порѣшилъ Владиміръ, стольный князь Кіевскій, солнце свѣтъ Святославьевичъ, быти бою у Добрыни съ Тугариномъ Змѣвичемъ, одинъ на одинъ.

На зарѣ то было на утренній, на восходѣ краснаго солнца поднимались во Кіевѣ старъ и младъ, старъ и младъ, и весь людъ почестный. Бирючи по городу розсыпаютъ ся, буйни молодци на княжий дворъ собираютъ ся, кто на кони, кто самъ, о собѣ. Во рукахъ у добрыхъ молодцовъ мечи булатніи, да палици желѣзніи, а шапочки на молодыхъ разнорядъ: со бобрами, со куницами, да со черными лудами... Собирали ся люди все почетніи, князи и бояре; сходили ся сильни и могучіи богатыри, ни мало ни много, стисотъ безъ одного... Выходить со хрустального крылечика воевода кіевскій, становить ся посередѣ двора, вымольвляеть таковы слова“...

в) „Не вѣтры буйни въ полѣ подымали ся, не жолти пѣски со дна моря розсыпали ся, то съвзжали ся, сходили ся Добрыня съ Тугариномъ. Поднимаетъ ся Тугаринъ выше лѣса стоячего, а у Тугарина крыла бумажныи, и лѣтаеть онъ по поднебесю. Извилъ ся конь подѣ Добрынею выше лѣса стоячего, до облака ходячего. Самъ то Добрыня мечемъ рубить Тугарина, а слуга то пускаеть калену стрѣлу въ Тугарина Змѣвича, во его крыла бумажныя. И упалъ онъ, Тугаринъ, на сыру землю —

2) Другимъ зъ ряду поетомъ бувъ Боянъ, про котрого частѣйше згадує „Слово о плъку Игоревѣ“. Онь живъ, здає ся, на дворѣ кїевского князя Ярослава Мудрого и оспївувавъ его чины. Авторъ „Слова“ гдекуды наводитьъ цѣлы реченя Бояна дословно, одушевляєсь его музою и зове его вѣщамъ. Бувъ то безсомнѣнно найбѣльшій поетъ въ княжескомъ періодѣ Руси.

3) Въ житю св. Теодозїа згадує ся про игры, якї „по обычаю“ ѳдбували ся въ палатѣ княжескої. Одного разу св. Теодозїй зайшовъ въ палату и тутъ: „идѣже бѣ князь, сѣде; и се видѣ многїа играюща предъ нимъ: овы гусленныя гласы испущающы, другїя же органныя гласы поющы, инѣмъ за.

И тутъ ему Добрыня голову свернулъ,
Голову свернулъ, на копье взоткнулъ,
А самъ коня ко граду Кїеву вернулъ...“

Послѣдній уступъ, якъ видимо, уложеный въ римованой бесѣдѣ, хотїя и въ иншихъ мѣстцахъ стрѣчають ся римы, и то навѣтъ дактиличнїй (—), якъ то буває и въ народныхъ нашихъ поезїяхъ.

пѣдъ б) { Бирючи по городу розсыпають ся,
Буйни молодци на княжїй дворѣ собирають ся.
пѣдъ в) { Не вѣтры буйнїи въ полѣ подымали ся,
Не жолти пѣски со дна моря розсыпали ся.

Послѣдній два стихи уже самымъ укладомъ своимъ всказують на те, що наведена сказка перетворилася зъ колишного поемату. Якъ звѣстно, поезїя руска любує ся въ образахъ зъ природы, котрымъ ѳдтакъ ѳдповѣдає якесь чувство людске або якась чиннїсть човѣвка. Аналогичнїи примѣры находятъ ся и въ „Словѣ о плъку Игоревѣ“: „Боянъ же, братїе, не десять соколовъ на стадо лебедей пушаше, но своя вѣщїя персты на живая струны воскладаше“ — Не буря соколы занесе чресъ поля широкая: галици стады ѳбжать къ Дону великому“.

Замѣтнїй еще въ сказцѣ зворотъ: „на зарѣ на утреннїй“, такъ властивый народнїй нашой поезїи; а не меншой ваги єсть выражене „нѣ мало нѣ много, сѣмсотъ безъ одного“, выняте живцемъ зъ поетичной скарбнїцѣ нашего люду.

Не дармо такожь въ уступѣ в) двѣчи повторяють ся слова „старь и младъ“; такого повтореня домагавъ ся очевидно первѣстнїй ритмъ поезїи.

Въ кѣнци и те замѣчаемо, що якъ въ „Словѣ о полку Игоревѣ“ и въ пѣзнѣйшихъ думахъ козацкихъ, такъ и въ згаданой сказцѣ при именахъ особъ и гдеякихъ рѣчей все и нерозлучно повторяють ся сталї епитета: Владимиръ солнце свѣтъ Святославъевичъ (або: Владимиръ стольный князь кїевскїй), могучїи богатыри, сѣри волки, калена стрѣла, крыля бумажнїи, мечи будатнїи, палици желѣзнїи и т. д.

Нема сомнѣнїя, що сказка про Володимира и Добрыню повстала зъ давной поезїи, написаной сучасникомъ князя Володимира и очевидцемъ описаныхъ сценъ. О сказцѣ самѣй можнѣбы нынѣ повѣсти словами пословицъ: „Нынѣ оно казкою, а колись було правдою“.

марныя піски гласящимъ; и тако всёмъ играющимъ и веселящимъ оя, якоже обычай есть предъ княземъ“. Авторъ житєписи, строгій монахъ, не радо дививъ оя на такі „игры“, тай самъ Теодозій докорявъ за нихъ князеви Святославу, однакъ для исторіи важне тое мѣстце житєписи, бо вказуе на давнѣйшія забавы въ княжескихъ дворахъ. Однѣ тамъ грали на гусяхъ, другі спѣвали, инші (здаеця блазни) „замарныя піски“ вышравляли, а пѣсля „Сказки про Владимира и Добрыню“ пописувались передъ княземъ и боярами еще и борць-силачѣ. Все то пригадуе дворы захѣдной Европы и лишь похвально свѣдчить про нашихъ князѣвъ. На ихъ дворахъ перебували артисты-музыки, спѣваки, поэты — такъ и не дивъ, що музыка и поезія такъ незрѣвно-хорошо ровинулись були на Руси.

4) Поеть Святославъ на дворѣ князя Олега.

5) Авторъ „Слова“ на дворѣ князя Игоря.

6) Поеть Митуса за часѣвъ князя Данила.

Про Митусу згадуе наша лѣтопись, — онъ бувъ чоловікъ правый и волѣ незломной: своєи музы не хотѣвъ продати за паньскі выгоды. Митуса належавъ, здае ся, до тыхъ людей, що не узнавали Данила правнымъ владѣтелемъ Руси; онъ не хотѣвъ спѣвати въ честь князя, за що и потерпѣвъ неволю. Хочь и нѣкто не похвалить политичныхъ пересвѣдченъ Митусы, а всежь незломнѣсть волѣ и характеръ ставляють его морально высоко въ рядѣ староруоскихъ поетѣвъ.

12. Готскыя красныя Дѣвы.

„Слово о плѣку Игоревѣ“ есть поетичнымъ памятникѣмъ зъ 12 столѣтя, повсталымъ на Малѣй Руси. Оно толковане вже на всѣ образовані языки и есть безперечно въ своѣмъ родѣ наилучшимъ поетичнымъ творомъ, якимъ нѣяка инша народнѣсть, нѣ въ минушности нѣ въ теперѣшности, повеличатись не може. Здавалось бы, що маючи такого рода скарбъ въ своѣй литературѣ, зумѣсмо его гѣдно почтити, зрозумѣти, зумѣсмо ѡдчитати зъ него того живо-творного великого духа, якій влявъ въ свѣй трудъ одуше-вленный поеть. Инші народы посѣдають зъ такъ ѡддале-

нихъ часо́въ лишѣ незначи́ннй поетичнй окрушины, а предсе́ умѣли ихъ о́дчитати, сердце́мъ о́дчути, умѣли невеличкй ма-терия́ль выхо́снувати на славу и литерату́ры своѣи и своѣго народу. О насъ того повѣсти не можна. О́дъ 80-и лѣтъ тру-дятъ ся и Малорусины и Великороссы науковою и естетич-ною розбо́ркою „Слова“, а результатъ выпавъ надме́рно слабий: дивного́ рода коментарями еще лишѣ затемнено и зо́псовано найкрасшй мѣсца поемату! Многй интерпреты, не порозумѣвши широкои засновы поемату и глубокихъ, якъ на своѣй часѣ, вѣдомостей поэта на поли географіи, исторіи, литературы и митологіи, стали Слово на все́ способы кри-тиковати, поправляти, фалшовати, а самого поэта звати невѣжо́ю, псалтирникомъ, або простымъ о́лѣпцемъ-бандури-стомъ, що вправде́ мавъ талантъ поетичный, але не знавъ добре нѣ языка, нѣ исторіи, нѣчого. Отъ и привыкли гдеякй дуже ученй зъ певного́ рода погордо́ю дивити ся на дорого-це́нннй памятникъ старорускои литературы и уважати всяку дальшу студию на то́мъ поли вже излишною, непотрѣбною, безце́льною. Але показуе́сь, що работа не такъ то вже за́кѣн-чена, а противно домагае́сь еще многихъ а многихъ робѣт-никѣвъ. Мы стоимо не на ко́нці, а въ самыхъ початкахъ. Дотеперѣшна пра́ца интерпрето́въ въ переважпо́й части омежалась на фантастичнй комбинаціи и на механичнй „ми-маня“ языковй; на духа поезіи, на мысль автора, на звязъ органичну твору, на впливы живои бесе́ды народнои майже и не зважано. А предсе́ то едина дорога, котра, якъ пока-залось, неодну вже тайну намъ розъяснила, и надѣюе́сь, еще и бо́льше ихъ розъяснить.

Отъ хочбы и зъ тыми „готскими красными Дѣ-вами.“ Они выступаютъ въ ро́жныхъ мѣстцахъ Слова яко незвычайнй, надлюдо́скй, боже́скй ества, яко дѣвице́ зъ лебе-динными крылами, она берутъ уде́лъ въ во́йнѣ, стають по сторо́нѣ Половце́въ, тѣшатъ ся ихъ побѣдами, складають иѣсони въ ихъ славу, дѣлятъ ся ихъ добычами: „рускимъ златомъ“. Чижь вже сама назва „Готскй Дѣвы“ не домагалась того, щобы заглянути до митологіи Гото́въ и шу-кати въ нѣй розвязки до такъ важного́ уступу Слова? Тым-часомъ интерпреты що́ зъ тыми Дѣвами зрѣбили? Они не зважаючи на вырази́ну мысль тексту нѣ на дотычнй пара-

лельнй мѣстця, берутъ все въ значеню звычайнѣмъ, сухѣмъ, бездушнѣмъ, а ѡдтакъ дивуютъ ся, що выходитъ зъ ихъ явыковон „обработки“ правдива нѣсенѣтница, curiosum! У нихъ готскй Дѣвы то простй дѣвчата, якйсь хлопки чи малѣщанки, що не маючи иншой роботы ходять собѣ по берегахъ азовского моря и „побренкують“ тымъ „рускимъ златомъ“, що Половцѣ здобули. Шкода тѣлько, що не сказали намъ интерпреты, зъ ѡдки „руске злато“, добуте Половцями, взялось наразѣ, ба навѣтъ въ протягу битвы, въ рукахъ готскихъ Красилицъ? Чей же то не буда проста крадѣжъ зъ ихъ стороны, анѣ якась великодушнѣсть дикихъ Половцѣвъ!

Для порозумѣня тексту роздивѣмъ ся въ митологйи Готѣвъ.

Готы, скандинавско-германське племя, мешкали въ третѣмъ и четвѣртѣмъ столѣткѣ на пѣвнѣчь ѡдъ чорного (и азовского) моря на просторонныхъ рѣвнинахъ и поляхъ, где були пѣзнѣйше украинськй степы. До головныхъ рѣкъ въ краю „восточныхъ“ Готѣвъ зачислявъ ся Донъ, а въ краю „западныхъ“ Готѣвъ нашъ Днѣстеръ. Готы, рѣвно якъ пѣзнѣйшй козаки, славились великими воевниками и предпрймали часто выправы черезъ Чорне море и Босфоръ, воюючи на выбережахъ азйскихъ, въ нынѣшнѣй Анатолйи. Готѣвъ побили Гунны въ роцѣ 375 и тогды головна сила Готѣвъ перейшла до Паннонйи, зъ ѡдки въ пятѣмъ столѣткѣ завоювала горѣшну Италйю. Дрѣбнй останки Готѣвъ лишились въ краю — про ихъ иотноване надъ чорнымъ моремъ згадуе исторйя еще и въ пѣзнѣйшихъ вѣкахъ. Землю Готѣвъ межй Дономъ а азовскимъ моремъ заняли въ 11. столѣткѣ Половцѣ. Они були племенемъ турецкимъ и жили перше въ степяхъ азйскихъ недалеко каспйского моря. Нѣ звычайми своими, нѣ бесѣдою, нѣ религйю они не подобали на Готѣвъ, а противно у всѣмъ ѡдъ нихъ ѡдрѣжняли ся: Готы, по свѣдоцтву исторйи, були образованымъ, культурнымъ племенемъ, а Половцѣвъ звычайъ были дикй и нечистй.

Авторъ Слова, уважаючи землю Половцѣвъ „землю готскою“, переносить религйю Готѣвъ на всѣхъ мешканцѣвъ той землѣ, отже и на Половцѣвъ — такимъ чинѣмъ готскй боги стають ся у него ѡпѣкуньчими богами Половцѣвъ.

Готска, и въ загалѣ германська митологйя, буда въ

12 столѣтю добре знана на Руси. Нашъ князѣ и ихъ дружины походили зъ Скандинавіи, а хочъ Володимиръ Великій и принявъ христіанство, предсѣжь въ протягу двоухъ вѣкѣвъ не могла нова вѣра затерти воѣхъ слѣдѣвъ вѣровања давного. Впрочемъ авторъ Слова бувъ чоловѣкомъ образованымъ, мѣгъ протѣ и безъ помочи традицій обзнати оя зъ пѣвнѣчною вѣрою.

Наводжу мѣстца Слова, въ котрыхъ згадуе оя про „готскыя красныя Дѣвы“:

а) Брѣже са Днѣвъ на землю. Се бо готскыя красныя Дѣвы къспѣша на брезѣ синемоу морю: зѣони роускымъ златомъ поють время Боусоко, лелѣють мѣсть Шароканю.

б) Бѣстала Обида въ силахъ Дажьбожа вноука: вѣстѣпнѣтъ Дѣвою на землю Тросаню, вѣсплескала лебедиными крылы на синѣмъ морѣ; оу Доноу плещоучи оубоудн жирны времена.

Кто есть той Дивъ и Боусъ, выясню пѣзнѣйше на пѣдставѣ готской*) митологіи. Ту замѣчаю тѣлько, що то були божества Готѣвъ и, рѣвно якъ готскі Дѣвы, держали стору Паловцѣвъ.

„Готскі красны Дѣвы“, що берутъ участь въ войнахъ, що мають „лебедін крыла“ и тѣшатъ ся „златомъ“ неприятельского краю — то знані въ митологіи германскихъ народѣвъ *Валькириі*, такожъ *двѣицѣ-воиницѣ* (*Schlachtjungfrauen*) або *двѣицѣ-лебедки* (*Schwabenjungfrauen*). Були то урочі божескі Дѣвы, що зъ волѣ бога управляли судьбою военъ. Они узброені були въ лискучій шоломъ и щитъ и ѣздили воздухами на невидимыхъ облачныхъ коняхъ. Где найбільшій виръ вѣины, тамъ безпечно находились и ті Дѣвы: они невидимыми щитами заслонювали героѣвъ передъ стрѣлами неприятеля, а покѣйникѣвъ освящали своими пѣлунками и несли ихъ, вѣнчаныхъ золотыми галузями, до Валгалѣ на опѣлнѣ пиры душъ. Въ митологіи представляють оя они часто въ убранку лебединѣмъ, а навѣтъ зъ ле-

*) Пѣвнѣчну, т. е. скандинавско-германську митологію, за приводомъ Слова называю звычайно вѣрою готскою. Еслижъ говорю о Готахъ, то маю лишь тоє спеціальне племя на оцѣ.

бедными нѣжками; они любятъ блескъ зброѣ и золота, ба-
вать ся грошемъ и подѣ ихъ дозоромъ позѣстаетъ *злато морске*.

Выражене „*готскыя красныя Дѣвы звонять рѣ-
скыма златомъ*“ лишь тогда мае зовсѣмъ зрозумѣлу мысль,
коли его возьмемъ въ митологичнѣмъ значеню. Якъ вѣдомо,
боги берутъ участь въ щастю своего народа, тѣшатъ ся его
добычами, уважають себе и нарѣдъ за одно. Авторъ Слова
выразивъ ся ту тѣлько образиво, поетично — властиво хотѣвъ
ѣмъ онъ сказати: „*половецкѣ дѣвчата звонять рускыма
златомъ*“. А що справдѣ така була думка поэта, видно
наилучше зъ другого, паралельного мѣстца, где поеть опи-
суючи побѣду Русинѣвъ надѣ Половцами, такъ каже: „*Роу-
сичи потопташа поганыя пѣкы половецкыя, и рассу-
шася стрѣлами по полю, помчаша красныя дѣвки
половецкыя, а съ ними и злато и паволокы
и драгыя оксамнты*.“ Ту приходять „*красныя дѣвки по-
ловецкыя*“ и „*злато*“, але поеть не мѣгъ вже сказати, що
ту Русинами сѣйманѣ були „*краснѣ готскѣ Дѣвы*“, бо пре-
цѣжь богинѣ нѣкто ловити не буде. А замѣчаю еще, що не
безъ причины говорить поеть о „*половецкыя дѣвчата*“
и „*готскыя Дѣвчата*“. Въ давнѣй Руси, на Литвѣ, въ
Польшѣ, въ Чехахъ дѣвчата называно здрѣбнѣлымъ выра-
женемъ „*дѣвки*“, и того слова уживъ нашъ поеть для озна-
ченя половецкыя дѣвчаты; готскѣ богинѣ зове онъ бѣльше
по-церковному и вже всюды именуе ихъ „*Дѣвами*“. Се оче-
видно такожъ важный моментъ для оцѣненя не лишь тексту
Слова, але вже и самого эстетичного образования поэта.

Еще бѣольшой ваги для доброго зрозумѣня, що властиво
значитъ выражене „*готскыя красныя Дѣвы*“, есть той
уступъ Слова, где описаный сонъ кѣевского князя Свято-
слава. Интерпреты, якъ всюды, такъ и ту постарались
вѣйма силами, щобы зъ найкрасшихъ помыслѣвъ, зъ недо-
рѣвнанныхъ комбинацѣй языковыхъ вытворити якъ наибѣольшу
нѣсенѣтницю. Въ окремихъ артикулѣ я той сонъ розберу
основнѣйше — ту лишь замѣчаю, що князевѣ Святославовѣ
приснились готскѣ Дѣвы (Валькириѣ) власне въ ту пору,
коли они найголовнѣйшу свою чиннѣсть сповняють, т. е.
коли ѣдпроваджають покѣйного героя до святой Вальгалѣ.

Головні чинности Валькирій після норманської релігії були такі :

1) Валькирії нахилиють ся до покійного богатыря, окривають его, ввічають голову галузками и несуть душу до Вальгалі;

2) въ Вальгали подають они душамъ чудесный напитокъ, такъ зване божеске вино, маюче силу воскресити изъ мертвыхъ небощика ;

3) они пестять, забавляють воокресшого духа, радуючи его золотомъ и жемчугами.

Въ „Слові о плъку Игоревѣ“ князь свѣй сонъ межъ иншими такъ описуе :

1) Бѣ Кылекѣ на горахъ сночь съ вечера одѣ-
вахъте ми чрѣною паполомою ;

2) чрѣпахоутъ ми синєе вино съ трюдомъ
сѣмѣшено ;

3) сыпахоутъ ми великый женчюгъ на лоно, и нѣ-
гѣють ми.

Бояре ђдгадуючи той сонъ, говорятъ выразно о „*готскихъ красныхъ Дѣвахъ на брѣзѣ синему морю*“ — тожь зовѣмъ не розумѣю, якъ могли нинѣшній интерпреты думати, що князь онивъ ту о боярахъ. Хиажь то дѣло боярѣ, сыпати небощикови жемчугъ на лоно, давати небощикови (не знати по-що и на-що) затроєного вина, а потѣмъ того „затроєного небощика“ нѣговати (пестити)? Красный бы то бувъ поеть, що komponуе такъ недорѣчний сны !

Дивуютъ ся многі, для чого князь не кому иншому, а боярамъ каже свѣй сонъ ђдгадувати. Для мене рѣчь ту цѣлкомъ ясна. Бояре були потомками Варягъ и межъ ними, якъ то инакше и бути не може, жили еще повѣрки ихъ давной релігії, рѣвно якъ въ народахъ германскихъ перешовались многі подробности давной релігії навѣтъ по нинѣ. Белибъ князь Святославъ для ђдгаданя сну прикликавъ якого знахура-ворожбита, то сей безперечно не знавбы, що зъ такъ дивачнымъ сномъ зробити, бо про напоѣ посмертній и про „нѣговане“ мертвого тѣла ђнъ не мавбы потрібныхъ вѣдомостей. Лишь бояре могли добре знати про Вальгалю и про Валькирії, лишь они могли розумѣти гдеякѣ играшки слѣвъ, якъ в. пр. выражєне „вино смѣшено съ трюдомъ“. Се послѣдне слово не означає, якъ говорятъ

интерпреты, отруѣ, бо чей мертвому чоловікови вина зъ отрутою вже не треба. То есть незрѣвно хороша играшка словѣ, чи тамъ играшка понятій, надаюча ся въ своѣй дво-значности якъ не можь краше до поетичного представлени сну. Князь говорить по руски „трудъ“, а бояре видять въ томъ словѣ скандинавске „*thrud*“, означаюче бо-жеоку силу. Вино зъ трудомъ — есть отже тое божеске вино, що Валькирии подавали духамъ покойныхъ героѣвъ для покрѣпленя, для воскресеня изъ смерти. Недарможь и назване тое вино „*синимъ*“ — се такожь играшка понятій, бо Валькирии пробували „*на брезъ синему морю*“, и тамъ, надъ синимъ моремъ, находила ся Готѣвъ Вальгала.

Князь говорить до боярѣ: „на горахъ одѣвахъте мы чрѣною паполомою“, а въ томъ „одѣвахъте“ вже есть сказано, кто его одѣвавъ. „Одѣвахъте“ окладаеь зъ двоухъ частей: *два* + *хте*, значить: *Два Готѣвъ*. Щобы такъ геніяльну играшку понятій утворити, поетъ позволивъ собѣ въ наведенѣмъ глаголѣ дуже дотепной формы гра-матичной, пишучи „*одѣвахте*“ вмѣсто „*одѣвахуть*“. Рѣжница въ выговорѣ обоухъ тыхъ формъ була въ 12-омъ столѣтїю дуже незначною, хѣба що ѣ звукомъ своимъ бѣльше зближалось до *о*, отже форма „*хте*“ мимохѣтъ пригадати мусѣла Готѣвъ.

Пѣсля нашихъ и російскихъ интерпретѣвъ форма „*одѣвахте*“ — то великій блудъ грамматичный, бо повинно бути „*одѣвасте*“! У нихъ се друга особа *plur.*, а не третя — а яку цѣль малобы тогды ѣ въ формѣ „*одѣвахте*“, про се интерпретамъ байдуже. Отъ и выходитъ зъ тыхъ ученыхъ интерпретаций нова смѣшность: разъ говорить князь „одѣ-васте мы“, а потѣмъ: чрѣпахѣуть ми вино... сыпахѣуть ми женчюгъ... нѣгоѣють ми“. Бояре стоять передъ кня-земъ, а сей до нихъ разъ черезъ другу особу, разъ черезъ третю!... Чижь не смѣшность?

Снилось еще князеви, що ему давано напитокъ „на горахъ“. Въ скандинавскѣмъ языкѣ зове ся духъ покой-ного героя, если дѣставъ ся до Вальгалѣ: „*einheri*“. Есть то отже нова играшка понятій, котру лишь знатокъ скандинавской бесѣды ѣдгадати мѣгбы. Князеви снилось по-просту, що ѣнъ ставъ ся „*einherjar*“ омъ (нагоряномъ), т. е. мешканцемъ Вальгалѣ.

Подобныхъ играшкѣ словъ и понятій, якъ побачимо, мѣститъ ся въ снѣ Святослава дуже богато, толькѣ ин-терпреты, напосѣвшисъ на поодинокі буквы и слова, не умѣли тамъ нѣчого найти, нѣчого ѡдчитати. Той сонъ вразъ зъ ѡдгадкою бояръ заслугувавъ на окрему, хочбы и довго-лѣтню студию ученыхъ, бо есть единымъ нагляднымъ за-быткомъ давной ворожбитской штуки, есть важнымъ жере-ломъ для пѣзнанія „науки волшебной“ и давныхъ „сонни-кѣвъ“ — а заразомъ есть доказомъ быстроумности поэта, котрый за помочю воѣлякихъ штукѣ языковыхъ, такъ умѣвъ зладити текстъ сну, що въ нѣмъ дословно мѣстятъ ся цѣлы устуны зъ ѡдповѣди бояръ.

Наведені изъ Слова мѣстца про готскі Дѣвы важні такожъ для ѡцѣненія розвою релігійныхъ понятій у нашего народу. У Готѣвъ Валькирія були въ першѣмъ рядѣ „дѣви-цѣ-войницѣ“, що на приказъ Зога войны являлись на бое-вищи и зъ ѡдтамъ покойныхъ героѣвъ односили въ святі райскі теремы, до Вальгалѣ*). Правда, любили они и блескъ зброѣ и золото, та всежъ тая пристрасть то лишъ звычайна слабѣсть дѣвочон природы, а у Валькирій занимала она лишъ друге, пѣдрадне значене.

Въ „Словѣ о плѣку Игоревѣ“ выступаютъ готскі Дѣвы въ обохъ оныхъ характеристичныхъ признакахъ: яко дѣвицѣ-войницѣ (щитоносицѣ) и яко дѣвицѣ-лебедки, толькѣ видно, що христіянство и мирный ха-рактеръ нашего народу злагодили гдещо надто-военну владу свѣтлыхъ богинь и вже бѣльше ихъ суету дѣвочу (любовь золота и красу) поклали на виднѣйшѣмъ мѣстци. Нынѣ

*) Вальгала, мѣстце посмертного побыту героѣвъ, бувъ то пышный теремъ положенный въ раю за чарбвнымъ гасмъ Глясу-ромъ. Сала Вальгалѣ була розмѣровъ величезныхъ, мала 540 дверей, а черезъ кождей дверѣ могло поступати разомъ по 800 дучѣвъ. На встрѣчу ново-прибуваючихъ покойникѣвъ все тамъ вставали зъ мѣстца а Валькирія наливали имъ до чашь пѣня-щого вина, яке самъ Воданъ попивавъ. Вино мало таку силу, що покойники отрясались изъ смертного сну, воскресали до нового житя, приходили назадъ до самосвѣдомости. Самъ найвысшій богъ не вѣвъ нѣчого, лишъ попивавъ вино зъ подою козы, а духи пили вино и мѣдъ, и живились солониною зъ дикого кабана. (Той кабанъ яко мешканецъ Вальгалѣ належавъ до такъ зва-ныхъ „мешмирагъ“; ему кухарь одного дня обрѣзавъ все мясо, а онъ на другій день порѣбъ мясомъ на ново).

у руского люду про дѣвицѣ-войницѣ майже нѣякихъ не находимо повѣрокъ; зъ колишнихъ Валькирій лишились хита тотѣ лукаві нашѣ Русалки, що мешкають въ пѣдводныхъ хрустальныхъ палатахъ, нагромаджують тамъ золото и скарбы, лягають „на брезъ рѣхъ“, любятъ ся въ своей красѣ, чешуть ся до мѣсяца и заманюють недооувѣдченыхъ молодцѣвъ до себе.

Про Валькирію подаемо тутъ пѣсля Едды и иныхъ старинныхъ залъ и пѣсней кѣлька подробиць.

1. Стануло разъ войско до борбы и чуе зъ далека лагѣднѣ, любѣ тоны, мовбы легкой свистѣ вѣтру або шелестѣ зеленого лѣстя. Ажъ отъ тоны становлять ся чимъ разъ сильнѣйшѣ и вже идуть тучѣ и гуде борвѣй понадъ лѣсъ и войска зъ великою силою. „То Воданъ, кличуть войны, онъ зъ посередъ насъ выбирае собѣ душъ“. А Воданъ ѣхавъ на конѣ зъ мечемъ, чорный его конъ перебѣгавъ край и моря, въ округѣ лица божеского велика свѣтлѣсть, а за нимъ 12 орловъ у слѣдѣ. Въ свѣтѣ моря облаковъ онъ станувъ зъ своимъ конемъ и ту прикликавъ до себе двѣ Валькиріи даючи имъ приказъ, якъ мають правити войною. Оттакъ самъ богъ кинувъ коше межѣ войска и вже чути голосъ трубъ и дикѣ военнѣ окляки. Стрѣлы летять якъ градъ, боевѣ топоры и тяжкѣ молоты роздуповують шеломи и щиты, мечѣ гремлють посередъ битвы — червона кровь обагрѣе зброю и нѣжнѣ цвѣточки на земли. На передѣ видно було самого короля Гакона зъ кошемъ и мечемъ, якъ по трунахъ неприятеля слѣдѣ собѣ правивъ, шукавъ дороги. Ажъ ось чуе онъ бѣля себе голосъ Валькирій. Середъ боевого натовпу сидять они на бѣлыхъ коняхъ, держачи на передѣ себе обнаженѣ мечѣ, а самѣ опертѣ були на копѣяхъ. Они выбороли королеви побѣду, але самъ король полягъ въ битвѣ. Валькиріи понесли покѣйну его душу передѣ лице Водана до Вальгалѣ.

2. Есть такожъ Валькирія, Фрея, царица небесна, жена самого Водана. Она разъ подыбала въ лѣсѣ онячого стрѣльця. На нѣй лебедина пѣрына шата, золотый поясъ, стать ея чудово-хороша, русавѣ локоны сплывали въ долъ пѣдъ прозрачною тканію, що оповивала голову; на шиѣ и груди мала богатый золотый приборъ. Стрѣлецъ зъ задивомъ споглядавъ на незнакому невѣсту, не знаючи, чи онъ на явѣ чи въ онѣ, чи се людска постать передѣ нимъ, чи яка манѣ. Зъ неи ажъ било житемъ. Стрѣлецъ здивовавъ оя, бо предѣ Фрея не належитъ властиво до Валькирій, а ту она такоу явилась. „Стрѣльче, сказала она голосомъ божескимъ: тебе

взывае самъ Воданъ, взывають тебе его голоднй, трупѡвъ жаднй круки, взывае въ облакахъ мрачнй орелъ, що кружить телерь надъ тобою — всѣ взывають тебе до важныхъ чинѡвъ. Поконай змѣю, що гордитъ святыми богами. Иди въ бѡй, Воданъ зъ тобою, слава зъ тобою!“ Фрея при тыхъ словахъ щезла и лишъ видно було, якъ справдѣ круживъ орелъ надъ головою стрѣльця.

3. Одноокій Воданъ сидѣвъ разъ за хлопа перебраный въ своѣй хатинѣ. Онъ поднѣсь ся, ставъ довгій-великій, а его око засіяло мовъ сонце. Онъ махнувъ правою рукою, нѣбы кликакъ когось, и заразъ крѡзь хмары и нѡчну мраку авилось сѣмъ дѣвчатъ на бѣлыхъ коняхъ, зъ щитами, и станули передъ нимъ. Звались они: Грѣстъ, Трудъ, Гель, Мѣстъ, Гондуль, Скогуль и Гильде. Воданъ казавъ имъ удатись на поле битвы и помагати королеви Грѡльфѡви. Валькирїи погнали заразъ туды. Передъ битвою крикнувъ одинъ зъ королевской дружины: „Чи бачите Валькирїй надъ нами, якъ они усмѣхають ся зъ подъ шоломѡвъ и моргають до насъ? Мы вже ту, побѣдоноснй дѣвицѣ! Небавкомъ вы насъ пригорнете въ свои обѣймы и занесете въ теремы свѣтъ-бога, где сама Фрея на стрѣчу понесе намъ пѣнящого меду. Але доки мы живїй, вы намъ помагайте небеснй, щобы зъ честею умерти и нехай во вѣкъ вѣковъ лунае наша слава въ пѣняхъ поетѡвъ!“ И велика була помѡчь тыхъ Валькирїй. Подъ ударами мечѡвъ гинуди вражїй вѡйска, — та дарма! Богато королевской дружины упало, тай самого короля не минуло лихо: стрѣлы изъ всѣхъ сторонъ посыпцались на него, а мечї били о его шоломъ и щитъ. Довго король борѡвъ ся, а хочъ цѣлї ряды побивавъ своими громами-ударами, въ кѡнци его зброю продѣравлено, ему самому охляла рука и онъ стрѣлою пошибненый полягъ на боевици.

4. Жена короля Гаддїнла, Реґенгїльдъ, по смерти сталась Валькирїєю и хоронила мужа ѡдъ нещастя. Она являлась ему вечерами и ночами при звукахъ арфы и середъ тихого солодкого спѣву. По смерти сталась „довшою“, преображеною, свѣтломъ мѣсяца освѣчена; подѡбна була до мрачного привиду. У послѣдне бачивъ король свою жену передъ смертею: она его взяла за руку, цѣловала его и въ кѡнци возвала его, щобы самъ собѣ смерть заподѣявъ.

5. Въ залахъ и пѣсняхъ згадуе ся звычайно 7, 9, або 12 Валькирїй; они їздять воздухомъ и водою; ихъ конї то хмарнй привиды, якъ то и нынѣ часто замѣчаемо щось на подобу коней въ облакахъ. При ставахъ и рѣкахъ роздагають они свои лебеднїй пѣрїа и купають ся въ чистыхъ водахъ. Лучаесь, що люде часомъ украдкою заберуть имъ одѣжъ лебедину, тогды они дѡстають ся подъ ихъ власть, стають ся въ неволи добрыми жѣнками и газдынями, але

только на такъ довго, доки не выайдуть одежи назадъ. У нихъ вже врожденный наклонъ до боевыхъ пригодъ.

6. Три ковальчуки выбрались разъ до моря въ надѣи, що найдуть скарбъ. Выкупались, стали краснѣи и яонѣи, и стоять на узбережю моря. Ажъ чуютъ лоютъ крыль горѣ надъ собою и побачили три дивнѣи постати, дѣвицѣи въ лебединыхъ сорочкахъ. То були Валькириѣи. Они злетѣли на землю, зняли крылату одѣжъ и кушались въ лѣтепдѣи водѣ. Одаткъ усѣли на березѣи и почали прясти золотыми веретенами боеву судьбу. Три ковальчуки спѣзнали заразы тѣи святѣи дѣвицѣи, пѣдкрались до нихъ, забрали имъ крылату одѣжъ и заховали въ безпечне мѣсце. Заклопотались дѣвицѣи, але що вже робити? Мусѣли оддатись, кожда за одного хлопця. Жѣють они такъ 7 лѣтъ въ щастю и сукоюю, а на осьмый заблагось имъ бути зновъ Валькириѣями. Що бо и казати! Чи не роскошь дивитись на боѣ геройскѣи, ѣздити на облачныхъ коняхъ, уноситись лебедомъ понадъ край и моря? На щасте удалось имъ въ небытности мужѣвъ найти скриню, а въ нѣй свои одежи. Заразы побѣгли до моря, надягли одѣжъ на себе и понеслись въ синяву небесну.

7. Выйшли два королевичѣи въ свѣтъ шукати пригодъ. На краю лѣса побачили они 9 Валькириѣи на бѣлыхъ коняхъ высоко въ воздуху. Одна зъ нихъ спустилась на землю и каже до молодшого брата: „Твоя година настала, бери за мечъ, я тебе хоронити стану середъ виру вѣины.“ Молодець ошоломленный небесною красою, каже до дѣвицѣи: „Будь менѣи женою!“ — „Не пора еще менѣи, бути твоею, одказала Валькириѣи; дѣломъ докажи, що ты достойный щитоносциѣи“. По сихъ словахъ знялась она назадъ въ гору до своихъ товаришокъ. — Одъ того часу молодець кидавъ ся очайдушно въ найбѣльшѣи виръ вѣины. Неразы, коли рука утомлена одмвляла послуги, бачивъ онъ надъ собою Валькириѣю, що лискуючимъ щитомъ перехоплювала стрѣлы, и онъ набиравъ новыхъ силъ до бою. По якѣмъ часѣи онъ подруживъ ся зъ нею.

13. Дневъ кличетъ врѣхоу древа.

Дѣвѣи згадуе ся въ Словѣи про Дива: разъ, коли Игорь переступивши границѣи Руси станувъ на земли половецкѣи, а одтакъ коли Игорь дѣставъ ся до неволѣи и Половцѣи почали нищити руску землю.

а) Солнце князю тьмою поуть застѣпаше; ношь стонующи кѣмоу грозю птичь оубоуди; свистъ зкѣринъ вѣста, (злыи) Дневъ кличетъ врѣхоу древа: велитъ послушати земли незнаемѣи, Вѣльзѣи и Поморню

и Посоулню и Соурожоу и Корсоулню, и текъ тьмсто-роканьскый блъванъ! Я Половци неготовами дорогами побѣгоша къ Доноу великому; кричать телъгы полънощи, рци лебеди роспоущени.

б) На рѣцѣ на Камалк тьма свѣтъ покрыла: по рѣской земли простроша си Половци, акы пардоуже гнѣздо, и въ морѣ погроузила, и великое вѣйство подаста хинови. Оуже сънесе си хоула на хвалоу, оуже тресноу ноужда на волю, оуже вѣрже си Дивъ на землю. Се бо готскыи красныи Дѣвы.... звоня рѣскимъ златомъ поють время Боусово, лелѣють мѣсть Шароканю.

Давни коментаторы называли Дива зловѣщимъ птахомъ, що „*кликавъ*“ надъ Дономъ въ якогось „*степового дерева*“ а голосъ его чути було ажъ до азовского моря. Новѣйшии интерпреты вже покинули такъ недорѣчне толковане и зовуть теперь Дива „*славянскимъ божествомъ тьмы*“, подобнымъ до *дивовъ* перскихъ и до *девдовъ* индѣйскихъ. Отъ и зновъ выйшла потѣшна нѣсенѣтница: рускѣи богъ сидитъ на вершкѣ дерева и кличе, а потѣмъ въ того дерева (якогось степовой лозы) вѣрже си на землю, мовбы лоза не знать якъ высокою була!

Кто читаетъ наведенѣи уступы „Слова“, и безъ великой науки догадае оя, що Дивъ не есть ту божествомъ славянскимъ, але опѣкувчимъ богомъ Половцѣвъ. Попри Дива вгадують ся тамъ „готскѣи краснѣи Дѣвы“; отжежь якъ тѣ Дѣвы, такъ и того Дива шукати треба було въ митологѣи Готѣвъ.

Процедура тутъ дуже легка. Готы, подобно якъ нынѣшнѣи Нѣмцѣи, читали *Д* бѣльше якъ *Т*, отъ и дѣстаемо назву *Tiv*, знану въ германьскѣи митологѣи. *Tiv*, або *Tio*, такожъ *Zio*, або въ латиньска *Tius* — то все назвы для означеня военного бога въ готскѣи (и въ загалѣ въ германьскѣи) религѣи. Слово *Tiv* утворилось въ тогожь кореня, що и назвы найвыошихъ богѣвъ у Индѣйцѣвъ, Грекодѣвъ и Римлянъ: *Djavs*, *Dzevs* (gen. *Diosъ*), *Jupiter* (= *Diespater*). То все були боги свѣтлѣи, а не тьмы. Въ пѣзнѣйшѣи митологѣи германьскѣи на мѣстце *Tiv*-а станувъ богъ Воданъ, а *Tiv* есть вже того Водана сыномъ; въ „Словѣ о плѣку Иг.“

Тів взятий въ значеню первѣстнѣмъ и ему неоднѣо приписуеся, що въ пѣзнѣйшихъ вѣкахъ належало до Водана.

Тів бувъ передовсѣмъ богомъ вѣины. Онъ дае войскамъ побѣду, самъ являєсь на боевищи и якъ пѣзнѣйше Воданъ, послугуе ся въ битвахъ своими „красными Дѣвами“ (Валькиріями). Тів-а прихѣдъ на боевище ѡдбуваеся се-редъ великой тучѣ; онъ окруженный псами, вовками, кру-камп, орлами; войску для заохоты приспѣвуе онъ свои пѣ-сни и звычайно самъ розпочинае битву, кидаючи кошиемъ на неприятеля. Давній Германы въ честь Тів-а танцювали передъ розпочинѣмъ борбы такъ званого „мечевого“ (т. е. танца), а на рукѣймахъ мечѣвъ вырѣзували знакъ своего бога.

Всѣ наведеніе подробности про Тів-а находятъ оя и въ „Словѣ о плѣку Игоревѣ.“ Дивъ, видячи Половцѣвъ въ небезпеченствѣ, накликуе до вѣины воѣ свои вѣрніе на-роды (надъ Волгою и Сулою, и надъ морями чорнымъ и азов-скимъ) и въ наслѣдокъ его покликъу „*Половци неготовами дорогами побѣгоша къ Дону великому*“. Дивъ спѣшитъ на боевище, и отъ „*чръныя тучя съ моря идуть, хотять при-крыти четыре солнца, а въ нихъ трепещуть синиы млънии. Быти громоу великому, ити дождю стрѣлами! Земля тутнеть, рѣкы мутно текутъ, пороси поля прикрывають. Дѣти бѣсови кликомъ поля прегородиша*“. Побѣчь Дива стрѣчаемо въ Словѣ и „*готскыя красныя Дѣвы*“, а на степѣ, якъ каже поетъ: „*влъци грозу всрожатъ по яругамъ, орли клектомъ на кости звѣри зовуть, лисицы брешуть на чръле-ныя щиты*“.

Авторъ Слова представляе тутъ Дива зъ цѣлою прав-дою поганьского вѣрованія, а описи его такіе незвычайніи, таемничіи, страшніи, що тутъ дѣйстно мы мовъ чуемо дѣланиа якихъ то надземныхъ силъ.

Въ Словѣ замѣтніи три религіиніи свѣты: боги Готѣвъ (Дивъ, готскіи Дѣвы, Стрибогъ, Бусъ) стоятъ по сторонѣи Половцѣвъ; боги славянскіи (Дажбогъ, Хорсъ) выступаютъ бѣльше неутрально, пассивно, бо ихъ сила цѣлкомъ вже була зломана подѣ впливомъ повои, христіаньскои вѣры. Готскимъ богамъ, що въ середныхъ вѣкахъ майже всю Европу подѣлили подѣ своєю властью, не тяжко пришло по-

бѣдяти богѣвъ славянскихъ, тому и не дивно, що Половцѣ перемагають Русинѣвъ. Доперва пѣдъ самъ конецъ поемату (въ XIII. и XIV. уступѣ) выступае Богъ христiянскiй; теперъ сила готскихъ богѣвъ вже не выстарчае: — чудеснымъ способомъ и безъ дальшого проливу крови ратуесъ князь Игорь зъ неволѣ. Миромъ звияжило христiянство надъ поганьствомъ.

14. „Древо“.

Лишаесъ еще пояснити выражене „врѣху древа“. Чей и нашi коментаторы скотятъ признати, що Тiв, той грѣзний богъ великого норманьского свѣта, котрый свои народы одушевлявъ до найвысшихъ чинѣвъ геройства — що ѡнъ не буде летѣти на степъ украинскiй и сѣдати тамъ на дрѣбне дерево, на — лозу! Готы изъ всѣхъ народѣвъ германьскихъ славились найвысшою культурою и свою вѣру розвинули до якъ найкрасшой системы — такъ чей они для найвышого бога умѣли найти якiйсъ престолъ, импонующiй народамъ, тай умѣли вынайти „древо“, зъ котрого бы розсылавъ богъ свои покликы на вою землю.

Тай було таке „древо“ для Тiв-а. Оно, пѣсля пѣвнѣчной митологiи, звалось „свѣтловый ясень“; вершокъ того дерева бувъ въ небѣ, корень въ темнѣмъ царствѣ смерти, а галузя розпростиралась понадъ всѣ землѣ, на весь свѣтъ. Той ясень пѣдливають богинѣ Норны святою водою, щобы вѣчно зеленѣвъ свѣжимъ и веселымъ листемъ. Зъ ясеня спадае обильна роса на землю, щобъ бувъ рѣстъ рослинамъ, а пожива для людей и звѣрятъ.

На таке дерево не жаль було и Тiв-у станути и зъ ѡдтамъ — гукнути, хочбы и въ найдальшi кѣнцѣ Европы. Зъ того дерева, зъ пѣднебесной высокости, оплатилось навѣтъ „веречи ся“ на землю, щобы взяти „особистый“ удѣлъ въ великѣй вѣйнѣ и кинути копiемъ на ненавистныхъ „Русичѣвъ“ *).

*) Вѣрованя про готского бога вѣины знанi були такожь на Руси; они принесенi сюды першими князями зъ Скандинавiи. Символичне кидане копiя задержалось на Руси навѣтъ по принятю христiянства. Битва завсѣгды розпочинатись могла ажъ тогды, коли князь першiй кинувъ свое копiе.

Въ скандинавскихъ старыхъ пѣсняхъ (въ Еддѣ) згадуе ся, що найвысшій богъ сидитъ на свѣтовѣмъ деревѣ, або на нѣмъ завѣшуе ся, або такожь зъ него „*верже ся на землю*“. Въ пѣсни „*Hávamál*“ говоритъ богъ Воданъ — (наводжу слова въ нѣмецкомъ перекладѣ пѣсlea Едды *Wolzen-a*, ст. 181) —:

Ich weiss, wie ich hing am Baum
Neun ewige Nächte —
An jenem Baume, der Jedem verbirgt,
Wo er den Wurzeln entwachsen.
Auf klagenden Ruf wurden Runen mir kund,
Bis ich vom Baume herabfiel.

Изъ Слова легко дѣзнатись, где по вѣрованю Готѣвъ находилось „свѣтвое древо“. Оно мусѣло стояти гдесъ посередѣ синого моря (подобно якъ въ нашихъ пѣсняхъ людовыхъ стоитъ середѣ моря „явѣръ“), бо тамъ були „готскі Дѣвы“, тамъ сидѣвъ Стрибогъ, зъ ѡдтамъ гнали Половцѣ надъ Донъ, зъ ѡдтамъ навѣтъ, якъ говоритъ поеть при описѣ сну Святославоваго, налетѣли на Русь „*босуей вороны*“ и зъ жиромъ назадъ туды ѡдлетѣли. Думаю, що навѣтъ самі назвы: „Азовъ“ (мѣсто) и „азовске море“ суть пѣдъ взглядомъ митологичнымъ для насъ дуже важны. Правда, они передъ 11-ымъ вѣкомъ въ исторіи не стрѣчаютъ ся — але чи не истновали они передъ тымъ въ народѣ въ якѡй подобной формѣ? Если такъ, то положене Вальгалѣ Готѣвъ булобы остаточно рѣшене, бо тогды дѣйстно находилась бы она въ азовскихъ сторонахъ, где пробували „Азы“, т. е. готскі боги свѣтла, котрѣ „сотворили першихъ людей и уформовали небо и землю“.

15. Босуево время.

Каже авторъ Слова, що готскі Дѣвы „поють время *Бусово*“. Дръ Огоновскій такъ коментуе: „*Время Бусово* е безъ сумнѣву той часъ, въ котромъ Боозъ, король Антѣвъ-Славянъ, трагичною умеръ смертею. Проте готскі дѣвчата величали богатира народу своего, Винитара, що поборовъ племя, рѣдне оучаснымъ Русичамъ. Алежь тѣ дѣв-

чата тямиди мабуць такожь на се, що надъ ними панували Половцѣ, задля того лелѣють они месть Шароканову“.

Цѣлый *circulus vitiosus!* Готскій „дѣвчата“ и Антѣвъ памятають и якихь „сучасныхъ“ Русичѣвъ и навѣтъ Половцѣвъ, що доперва въ кѣлькасоть лѣтъ по Антахъ выступають. Тай то дивна рѣчь, що Готы уступились зъ надъ Дону вже въ 4-тѣмъ столѣтїю, а готскій дѣвчата еще въ 12-ѣмъ столѣтїю понадъ моремъ блукають ся. А требажь знати, що Готы властиво и не суть народомъ, а тѣлько военною дружиною, подобно якъ були Варяго-Руссы, що въ 9 ѣмъ столѣтїю завоювали нынѣшній области рускїи. Коли Готы по выходѣ зъ надъ Дону переселявались въ иншїй краѣ, а року 488 до Итали, ихъ вразъ зъ женами и дѣтьми начислено всего-на-всего 200.000 душъ. Кѣлькожь ихъ могло лишитись на украинскихъ стенахъ, если головна сила вывандровала? Тай чоґожъ бы они тамъ лишались? А если лишились, то чи могли они ажъ до 12-ого столѣтїа задержати свою народнѣсть?

Дивно такожь, що готскій дѣвчата не оснѣвували свого богатира, Винитара, але спѣвали въ честь свого ворога, въ честь славянина Бооза. Ту интерпреты мысль Слова нарочно перекрутили, коментуючи поемать не пѣсля власныхъ слѣвъ поэта, пѣсля его способу бесѣдованя, але пѣсля власныхъ своихъ придумокъ. Если н. пр. Боянъ бувъ „пѣснотворцемъ времени Ярославля“, чижъ то значить, що ѣнъ спѣвавъ противъ Ярослава? Чей кождый скаже, що нѣ, — отже и готскій дѣвчата оснѣвуючи „время Боусова“, не могли выступати противъ Боуса, але противно, они его часы и его самого выхваляли, оснѣвували.

Найкрасшу розвязку до тексту поэзии подае намъ зновъ готска митологїя. Боусъ (Bous) бувъ богомъ Весны и сыномъ самого Водана. Мати Боуса, пѣсля залъ пѣвнѣчныхъ, звалась Ринда и була донькою короля, що панувавъ „im kalten Lande der Ruthenen“ (гл. Nordisch-germanische Götter und Helden von Dr. Wilhelm Wagner, Leipzig und Berlin 1882, Verlag von Otto Spamer, dritte Auflage, erster Band, стор. 261). Той Боусъ заразъ въ першѣй ночи по своѣмъ народженю vyrѣсь въ повного мужчину и кроваво мстивъ ся на Гедерѣ, слѣпѣомъ божѣ, що убивъ бувъ другого

бога, Бальдера, любимца неба и земли. Стрѣлу, котрою Боусъ умертвивъ Гедера, несли Дѣвы (Валькирин) на лебедныхъ крылахъ.

Численнй заги зовуть Боуса королемъ мудрымъ и справедливымъ, такъ, що за его панованя множились въ краю всякй богатства, а народъ любивъ его якъ рѣдного батька. Слава его ишла по всѣхъ земляхъ, а далека королѣ и народы выбирали его часто своимъ посередникомъ въ державныхъ спорахъ. Нѣкто не смѣвъ его зачѣпати, въ краю бувъ миръ и гараздъ. По его смерти вложено трупа на човнѣ на купу соломы, обвито мертве тѣло блестящими оружиями и дорогоценностями, а на голову наложено вѣнецъ. Такъ онъ и дѣставъ ся далеко далеко, до божои Вальгалѣ, где душѣ покойныхъ героѣвъ ѣдночивають.

Пѣсля иншихъ заги Боусъ бувъ завзятымъ военикомъ и належавъ до невеликой громады тыхъ богѣвъ, що уратовались зъ посередъ пожару свѣта. Заги называють его избраннымъ сыномъ Водана и навѣтъ его наслѣдникомъ.

Отжежъ того то Боуса часы оспѣвували готскй красна Дѣвы. Здаець, що руска Варяги уважали Боуса на-правду своимъ колишнимъ королемъ и проте въ мыслъ тои традици писавъ о нѣмъ и авторъ Слова. (Онъ въ своимъ поематѣ выразати ся мусѣвъ зрозумѣло для людей ового часу, а передовѣмъ для болръ). Нынѣ нема у насъ традици про „kaltes Land der Ruthenen“, але бояре зъ 12-ого вѣка безсомнѣнно памятали мусѣли дотычней заги своего родинного краю.

16. Боянъ.

Кто бувъ Боянъ, поетъ зъ часѣвъ Ярослава Великого, рѣшити тяжко. Для мене одно тѣлько есть безсомнѣнною правдою, що якъ авторъ Слова, такъ и Боянъ бувъ чоловікомъ дуже образованимъ. Се выходитъ зъ похвалъ, якй про него находимо въ Словѣ о полку Игоревѣмъ, якъ и зъ цитованыхъ тамже уступѣвъ его поезий. А такимъ образованимъ чоловікомъ мѣгъ бути єдино воевода Янъ, сынъ Ярославового воеводи Вышаты, а внукъ ученого посадника новгородского Остромира. Несторъ говорить, що ѣдъ того Яна, 90-лѣтнего старця, ботаго довѣдавъ ся про давнѣйшу историю Руси — мавъ то бути чоловікъ, обдарованный ве-

ликимъ талантомъ и практичнымъ розумомъ. Зъ его оповѣданъ и, здаець, пѣсней втягнувъ Несторъ многіи даты до своей лѣтописи.

Важнымъ для мене доказомъ, що истинно сей Янъ Вышатиць бувъ поетомъ Бояномъ, есть саме „Слово о плѣку Игоревѣ“. Заразъ въ першомъ уступѣ Слова находить ся такой зворотъ до Бояна: **Пѣти было пѣсны Игоревн, того Ольга вноукоу: „Не коури соколы занесе чресъ пола широкаа: галици стады бѣжати къ Доноу великому.“**

Наведеніи тутъ слова: „не ебра соколы занесе чресъ пола широкаа: галици стады бѣжати къ Донѣ великомѣ“ — уважати мусимо цитатомъ зъ поезій Бояновыхъ, а проте ясна рѣчь, що той Боянъ межъ иншими оспѣвувавъ такожь якусь борбу Русинѣвъ зъ Половцами. Авторъ Слова хотѣвъ сказати: „Слова твои, вѣщій Бояне: *„не буря соколы занесе“*... годять ся якъ найкрасше до опису вѣины Игоревои, отожь Игоревн було теперь заспѣвати“. Зъ исторіи знаемо, що Янъ Вышатиць бувъ славнымъ воѣвникомъ и ажъ до послѣднихъ дней жита боровъ ся зъ Половцами „на широкихъ поляхъ“. Тутъ легко выоновуеь догадка, що кто жите цѣле боресъ зъ тяжкимъ непріателемъ отчины, може легко одушевитись до поетичного представления тыхъ борбъ. Я проте бачу и ту лишь поетичну игрушку слѣвъ: „Вышата“ = „вѣщій“, „Янъ“ (що волавивъ ся *въ бояхъ*) = „Боянъ“; старый же Остромиръ, дѣдъ Яна, чоловікъ письменный и розумный, есть вѣяко самымъ Велесомъ, на рѣвни зъ богомъ поетѣвъ и вѣщунѣвъ.

Пѣсля Слова оспѣвувавъ Боянъ часы Ярославъ, Мстислава и Романа Святославича. Есть то, якъ видно зъ Несторовои лѣтописи, власне той часъ, въ котрѣмъ живъ воевода Янъ Вышатиць.

17. Ге Оуриѣ кричатъ подъ саблами половецкыми, а Володимиръ подъ ранами.

За приводомъ Макошимовича читають интерпреты: **Ге оу Римѣ кричатъ...** Еслибъ такъ дѣйстно було, то дивуватись приходить, для чого авторъ Слова, чи тамъ его переписувачъ, написали „Уримъ“, слово незрозумѣле, мѣсто зрозумѣлого „у Римѣ“. Пѣсля критикѣвъ якійсь дивный бувъ

той Игоревый поетъ: мѣсто „*Волосъ*“ онъ пише „*Велесъ*“, мѣсто „*одъважутъ*“ пише „*одъважте*“, мѣсто „*бъсовѣ*“ пише „*босувѣ*“, мѣсто „*у Римъ*“, пише „*Урим!*“ Отъ и пошла дуже выгѣдной методы поправляя ся и одно и друге и трете — зъ найкрасшою поезіи творитъ ся звычайна проза, щоденьщина!

Противъ формы „у Римѣ“ промавляють важнй причины. Применникъ „оу“ приходитъ въ Словѣ о полку Игоревѣмъ *завсѣгды* лишь при надежи другѣмъ: *у Дону, у Курьска, у вая, у Пльнска*; при семѣмъ падежи кладе поетъ *всюды* „въ“: *въ плъночи, въ грѣдницѣ, въ княжихъ крамолахъ, въ пламяхъ розъ, въ градѣ*. Для чогежь бы въ томѣ *однѣмъ* мѣстци заходивъ выемъ ѣдъ загального правила? Ту навѣтъ звуковй причины не оправдуютъ того оу, бо форма „въ Римѣ“ есть до вымовы зовѣмъ легкою, далеко лекшою, якъ н. пр. *въ княжихъ, въ грѣдницѣ* и т. д. Я певно радъ всякимъ властивостямъ малорусского языка, если такі подыбуютъ ся въ Словѣ, и въ протягу сеи розправы даю на то численнй доказы — однакъ властивостей сихъ шукаю тѣлько тамъ, где они истинно суть; въ мѣстцахъ, где текотъ очевидно поповованнй, неоправданыхъ малорусизмѣвъ вынаходити не годить ся.

Пѣсля интерпретѣвъ въ томѣ Римѣ „*кричали Русичи* подѣ саблями половецкими“. О кѣлько менѣ знаннй языкъ давной Руси, то глаголѣ „кричати“ не употребляе ся тамъ для означеня людского стону, тай самъ авторъ Слова говоритъ на иншѣмъ мѣстци: „*кричатъ телѣгы полунощи, риц лебеди роспушени*“. Очевидно, що *крижъ* (окрипѣтъ) телѣгъ и *крижъ* (верескъ) лебедѣвъ не маютъ нѣчого спѣльного зъ голосомъ раненого або умирающого чоловѣка. Въ томѣ „*кричати*“ есть щось дикого, грѣзного, напастного, а зовѣмъ не чуютъ ся въ нѣмъ тоны передешертнй.

Въ выданію Мусинъ-Пушкина намечатано „*Оуримъ*“ черезъ велику букву початкову, а въ рукописи царѣцѣ Катерины читаемо: *оури*^m. На око обѣ тѣ формы выдають ся однаковй, але такими не суть. Мусинъ-Пушкинъ додавъ до наконечного *m* букву ъ, котрой въ рукописи Катерины не находимо. Длѣячогежь въ той рукописи нема ъ, а *m* такъ поставлене неосмѣло, повышеше линіи? Ту очевидно заходитъ

манипуляція переписовача: ѡнъ букву М вырвавъ зъ середины, але яко совѣстный чоловѣкъ нотуе еѣ дрѣбнымъ писмомъ на кѡнци слова; буквы жъ Ъ не дописуе, бо въ текотѣ ея не було.

Я читаю такъ: **Сѣ Оумьри***) кричать подъ саблями половецкыми, а Володимиръ подъ ранами.

Ктожь були тѣ „Умри“? А вжежь нѣкто иншій, якъ Валькириі, бо они въ пѡвнѡчнѡй митологій зовуть ся доньками бога Умира або Имира. У Wolzogen-а („Die Edda, Götterlieder und Heldenlieder“) стор. 265 читаемо: „Oegir oder Humer ist also überhaupt Meergottheit, und zwar Gott des Wolkenmeeres und Gott des Wogenmeeres. Als Herr der Wellen und Wolken ist diese Gestalt mit Recht auch Vater der Schwanenmädchen und Walküren, die Wellen und Wolken repräsentiren. Dies ist die aus ältester Zeit in den Sagen überlieferte Gestalt der Meergottheit“.

Я замѣтивъ вже при пояснюваню слова „Дивъ“, що авторъ Слова постать того бога начертавъ пѡсля заглъ „aus ältester Zeit“ и приписавъ ему гдеякѣ власности, що въ пѡзнѣйшѡй митологій ѡдносятъ ся до Водана. Те саме бачимо и тутъ при Умрахъ. Справдѣ, лишъ подивляти належить велику ученѡсть поета, котрый пишучи о готскѡй митологій, постати богѡвъ не представляе пѡсля сучасного вѣрованя Варягѡвъ, але представляе ихъ пѡсля давнѣйшой вѣры, якими они були въ первыхъ вѣкахъ по Христѣ, коли то еще Готы мешкали надъ Дономъ.

Запытае кто може: чого тѣ Умри „кричали“ (грѡзно верещали) пѡдъ саблями половецкими? Та вже не чого иншого, якъ тому, що то борба була зъ самымъ княземъ Володимиромъ. Велика „рыба“, то и треба було незвычайно „форси“. Въ лѣтописи сказано, що переяславскій князь Володимиръ „бѣ моужь бодръ и дерзокъ и крѣпокъ на рати... и моужьствомъ крѣпкымъ показанъ сѣ... о немъ же Оукраина много постона“. Супротивъ завязатого воѣвника, що въ войнахъ все „лѣдилъ на переди“, мусѣли

*) Оумьри есть форма приложникова и значитъ „Умирены“ (т. е. Умира доньки). Уже въ давнѡй Руси гдеякѣ приложники уживались именниково, и пр. Володимири (м. Володимиръ городъ), Львовъ (м. Львовъ городъ).

Валькирии ударити зъ всёхъ силъ на тревогу и добре захотись около Половцѣвъ, щобы ихъ захотити до бою. „*Tu bийте его!*“ — кричали они зъ понобдъ шабелъ подовецкихъ, ослонюючи заразомъ невидимыми щитами себе и Половцѣвъ передъ стрѣлами рускими. Мы такъ мовъ чуемо той дикій верескъ и крикъ, якій вчинити мусѣли люгѣ богинѣ на видъ грѣзного князя Руси...

Выражене „*Умри*“ (Умьри) есть походженя скандинавского, але мае, якъ то легко замѣтити, такожь звукъ славянскій, протѣ и уживъ его авторъ Слова для означеня Валькириѣ. „*Умри*“ (бдѣ глагола „умерти“) булибъ для Славянъ богинями смерти, а для Готѣвъ опѣкунъчими божеествами посередъ виру вѣины. Тутъ бачимо зновъ гениальный помысль поэта въ доборѣ слова — ужите нимъ выражене одвѣчае зъ одной стороны систематови религійному Готѣвъ, а зъ другой понятямъ Славянина.

18. *Ще и вѣща доуша въ друзѣ тѣлѣ, нѣ часто (Всеславѣ) вѣды страдаше.*

Есть пословица на Руси: „*Черезъ письменныхъ завалитъ ся свѣтъ*“ — она приходитъ менѣ заедно на умъ, коли тѣлько опогадаю на интерпретѣвъ Слова. Та интерпреты то истинно велика, психологична загадка. Найлекшѣ рѣчи представляютъ ся имъ предметами необычайными, великими, страшными: они и на санокритъ покликують ся, и на Перзѣвъ, и на Арабѣвъ, и Богъ вѣсть на кого. А зновъ бувае, що до рѣчей важныхъ, до високихъ помыслѣвъ ихъ коментарѣ дуже низкѣй, щоденнѣй, проста азбучна *нипавка*, зъ результатами дуже комичными.

То такъ и зъ тымъ выраженемъ „въ друзѣ тѣлѣ“. Лѣтописъ дуже докладно и просторонно поясняе, що тое „въ друзѣ тѣлѣ“ значить; интерпреты цитують слова лѣтописов, а въ концѣ зъ ихъ работы выходитъ коментаръ — крайне недорѣчный! Однѣ выводять „*въ друзѣ*“ бдѣ „*другъ*“; другѣ толкують „*въ дружнѣмъ тѣлѣ*“, Поляки пашуть „*w cielem - bracie*“ и т. д.

О Полоцкѣмъ князю Всеславѣ такъ говорить ся въ лѣтописи: *Матери родивши юго, бысть юмоу и з вѣно на главѣ; рикоша волски матери: „се и з вѣно на видѣ*

жи нань, да носить ю до живота своего“, еже носить Всеславъ и до сегодне на себѣ.

Посля Миклоояча *изъино* (такоежъ *изъино*) означаетъ вернее тѣло, кожу, шкуру. Съ того видно, что послѣ загалнаго вѣрованя давной Руси, Всеславъ родивъ ся зъ двома тѣлами (кожами): однимъ *людскимъ* а другимъ *волшебнымъ*, въ одномъ тѣлѣ была душа *людска* а въ другомъ *вѣща*.

Отъ и готова цѣла интерпретація! *Къ друузѣ тѣлѣ* = *въ другѣмъ тѣлѣ*. (*Къ друузѣ* есть цѣлкомъ правильный 7 падежъ одъ приложника въ убоженомъ видѣ *друузѣ*).

Съ наведеного уступу Слова легко дорозумѣтись, что послѣ давныхъ повѣрокъ „*изъино*“ уважалось якимось тализманомъ, що приноситъ човѣкови щасте. Тая повѣрка доховалась до нынѣ на Руси; о човѣцѣ, котрому у всѣмъ веде ся, говорятъ, що онъ народивъ ся въ чепци. „*Изъино на глакѣ*“ есть власне рѣчь чепця (поволока, въ котроу истинно гдѣякъ дѣти родятъ ся).

Толковане, яке даю словамъ „*въ друузѣ тѣлѣ*“, есть по мойй гадцѣ дуже важне; оно пѣдноситъ поетичну вартѣсть Слова, кидаетъ янѣйше свѣтло на давнѣйшій повѣрки „*о людяхъ, що народились въ чепци*“, а що найважнѣйше, оно поясняетъ намъ прехорошо три инші темны мѣстця Слова, котры пониже наводжу.

19. Всеславъ клюками подпръ ся о кони и скочи къ градуу Києвоу.

Дрѣ Огоновскій толкуе такъ: „Всеславъ вперъ ся клюками о коня, и скочивъ къ городу Киеву и доторкнувъ ся ратищемъ до золотого престола киевского“.

Въ текотѣ есть „*подпръ ся*“, а въ толкованю „*вперъ ся*“; въ текотѣ „*о кони*“, а въ толкованю „*о коня*“. Ту и рѣчево и граматично пороблено великы змѣны, а въ нѣякѣй примѣтцѣ не находжу оправдана такъ важныхъ поправокъ. Зновъ одно зъ найкрасиныхъ мѣстць Слова поцсоване до непѣзнаня!

Для лучшого перегляду наводжу цѣлый дотычный текотъ Слова: Всеславъ клюками подпръ ся о кони и скочи къ градуу Києвоу, и дотче ся строужниемъ злата стола Киевскаго. Скочи отъ нихъ лютыма зѣкремь въ пачночи изъ Бѣлаграда, обѣси ся синѣмъ амаглѣ,

оутрѣже воззни стрикоусы, отвори врата Новоуградоу, разшири славоу Шрославоу, скочи влѣкомь до Немигы съ Доудоутокъ.

Въ введенѣмъ уступѣ приходитъ три разы выражене „скочи“. При другѣмъ и третѣмъ „скочи“ стоитъ порѣвнательный 6 падежъ: скочи лютымь зѣрѣма, скочи влѣкомь — очевидно, що и при першѣмъ „скочи“ повиненъ находить оя такій шестый падежъ порѣвнаня. Сего wymagaе краса поези и подѣбну стилизацію находимо въ иншихъ мѣстцахъ Слова (и. пр. заразъ на вступѣ поемату: **Бѣснѣ растѣкашеть си мыслию по древоу, съ рымь влѣкомь по земли, шизымь орломь подѣ облакы**). Выходилобъ зъ того, що въ реченю „*подпръ ся о кони и скочи къ граду Києву*“ неясне выражене о + кони + и заступае мѣстце порѣвнательного шестого падежа, проте до глагола „*подпръ ся*“ не належить.

Я читаю такъ: **Бѣславаѣ** клякками подпръ си оконию скочи къ граду Києвоу и дотче си строужиньемь злата стола кыевского — значить: „Воеславъ клякками подпершавъ, конемъ-марою скочивъ идъ Киеву и доторкнувъ оя стружикъ золотого престола“.

Выражене „*окою*“ есть шестымъ падежемъ ѡдъ именика женского рода: тая „*окомь*“. Въ словари Миклосича находимо до сего старинного выраженя такій цитатъ: „*конь бѣсовскыи въ образи чловѣчи*“. Тая „*конь бѣсовскыи*“ стягавсь на „*друге тѣло*“, т. е. „*язвено*“, яке на собѣ носивъ князь Всеславъ. Корень слова „*окомь*“ есть той самъ, що и въ словѣ „*икона*“.

Въ людѣ рускѣмъ доховались еще до нынѣ повѣрки про „*конь бѣсовскую*“, тѣлькожь черезъ помѣшане понятій зъ „*ТОИ*“ кони повставъ „*ТОЙ*“ кѣнь. Такъ и, пр. повѣдають, що чорты проѣздають оя на коняхъ, що ночами якѣсь конѣ часто стають передъ воротами, або заѣздають на подворе и т. д. При видѣ такого коня треба сказати: „*Бѣсикоѣ дьханѣе да хвалитъ Господа*“, а постать нечиста заразъ щезне.

О вѣдмахъ знаемо, що они хотачи набрати силы бѣсовской, вылѣтають черезъ „*НОМИНЪ*“. Чи не заходить и ту подѣбно помѣшане понятій? Въ людовыхъ повѣркахъ про

чаровницѣ - вѣдьмы я добавчаю спору дозу давныхъ вѣрованъ о волхвахъ. Женьщина, що хоче вѣдьмувати, мусить предсѣ на себе надягати якусь друге, *волшебне тѣло*, якусь „*комъ бьсовску*“, бо доперва тогды зможе понестись воздухами. Думаю, що зъ той „*кони*“ утворивъ ся зъ часомъ „*коминъ*“ и повстала тымъ способомъ нынѣшня повѣрка людова о вылѣтающихъ черезъ коминъ вѣдьмахъ.

Великорускїи интерпреты, котрї хотѣли конечно Всеслава посадити на коня, „*щобы сидѣть твердо и бодро въ сѣдлѣ*“, толкують „*клюка*“ черезъ „*коленно*“, а Дръ Огоновскїи выводитъ „*клюка*“ зъ великоруского „*ключить* = *хромати*“ и думаетъ, що клюками звали ся „*ноги зогнутїя*“.

Признаюсь, що при пояснюваню „*Слова о плѣку Игоревѣ*“ менѣ трохи чудными представляють ся выводы на подставѣ великоруского языка, котрый прецѣнь въ 12-омъ столѣтїю находивъ ся еще въ станѣ дуже безладной массы и доперва формовавъ ся за впливомъ Малой Руси. Я зъ тыхъ причинъ въ теперѣшнїи своѣй розправѣ майже нѣколи не згадую про великорускихъ интерпретовъ, — въ ихъ комментаряхъ до Слова добавчаю повсюды лишъ языкову замотанину або якїсь далеки фантастични комбинациї. Великорускїи интерпреты не знаютъ Малой Руси, еи языка и духа, такъ и работа ихъ не могла довести до позитивныхъ результатовъ.

Выражене „*клюка, кѣлька, ключка, клюиъ, клюна, клѣбъ, клюкѣ (дзюбъ)*“ повстали зъ одного кореня для означеня якогось загнутаго або закривленого предмету.

Клюкою може бути гакъ, гачокъ (одъ огню); на ключку насаджують коновку, коли хотять зъ керницѣ добути воды; клюкою може бути мотыка, коцюба, ступоръ (одъ ступы), и въ загалѣ кождый загнанный предметъ, кожда кривулька. А въ свѣтѣ чародѣйскѣмъ все тї клюки и кривульки одгрывають дуже важну ролю. Нашї вѣдьмы — одни їздять на гачкахъ, другї на лопатахъ, инши на коцюбахъ; одни подпирають ся мотыками, другї ступорами и т. д. Особливожь клюки, уживанї до огню въ печахъ, т. е. гачки и коцюбы, мають незвычайну якусь силу; думаю, що таке понятие зовсѣмъ логично выплыло зъ основы давной, свѣтлопоклонской религиї.

Якими клюками подпиралъ ся князь Всеславъ, сего

очевидно ніколи не довідаємось, сего мабуть и самъ авторъ Слова не знавъ, тай въ юнци не дуже то такъ важна рѣчь. Толькожь думаю, що клюками князя не могли бути предмети въ жѣночого окруженя, а скорше якеоь закривлене оружїе. Въ Словѣ сказано, що Всеславъ „окочивши къ Кіеву“, стружіемъ доторкнувъ ся золотого престола; здае ся, що якеоь стружіе служило князеви дѣйстно за підпору. Укрѣпляе мене въ тѣй догадцѣ еще и та обстановка, що въ хорватско-сербскѣмъ языцѣ выразене „кљона“ означае не лишъ рѣзногo рода кљоки, але такожь и ратище, пѣку. Въ словари Филиповича стор. 450 читаемо: „Kljuna = Radehaake (мoтыка), Feuerhaken (гачокъ до огню, коцюба), Piske“.

Интерпреты кажуть, що словами „Всеславъ дотче са стола Кыевскаго“ хотѣвъ авторъ Слова выразити мысль: „Всеславъ здодуеъ Кіевъ“. Отъ и розводять ся заравъ надъ тымъ, що поетъ не знае добре исторію, бо по свѣдоцтву лѣтописи Всеславъ напередъ здобуеъ Новгородъ, а доперва пѣзнійше занявъ Кіевъ. Зновъ непоряднѣсть интерпретѣвъ: самі но дивачному коментують а складають вину на автора Слова! Хибажь „дотче ся“ значить вже *заняти*? Пѣсля автора Слова Всеславъ нѣ Бѣлогорода не занимавъ, нѣ Кіева.

Остаеь еще пояснити слово „скочити“. Пѣсля интерпретѣвъ Всеславъ „сидѣвъ твердо и бѣдро въ сѣдлѣ“ и скакавъ разомъ зъ конемъ. Тычасомъ „скочити“ ужите въ Словѣ независимо ѡдъ коня, для означеня „волшебныхъ“ або бѣсовскихъ скокѣвъ. Въ артикулѣ про Велеса подаю звѣстку про Волха Всеславевича и тамъ подробно описані скоки волхѣвъ: — „одинъ скокъ на цѣлу версту, а другого скоку вже не могли люде ѡдшукати“. Очевидно такими скоками нѣеь ся и князь Всеславъ; конемъ, хочъ и якъ быстрымъ, ѡнъ въ протягу ночи не далеко бы зайхавъ.

Выражене „скочи лютымъ звѣрѣмъ“ тожкую: „*скочивъ лютымъ турома*“. Таке значене выплыває зъ порѣвнаня зъ народною пѣснею про Волха Всеславевича.

20. Всеславъ оуѣси си синѣ мьглѣ и оутрѣже воззни стрикоусы.

Значить: Всеславъ повисъ въ синѣи мрацѣ и....

Отъ и власне клопѣтъ зъ тымъ, що мае наступити по „и“. Дрѣ Огоновскій зложивъ дуже цѣкавый але надто довольный коментаръ до слѣвъ „оутрѣже воззни стрикоусы“ въ той способъ, що оутрѣже замѣняе на оутрѣ же, воззни на позвони, а стрикоусы выводитъ ѡдъ кореня стрѣкъ (малор. *стрикати*, великор. *стрекать*, серб. *стрицати*, староруск. *стрекало*, поль. *strzykawka*). Пѣсля сего вывода цитованный уступъ Слова мавбы значене: „Всеславъ... въ ранцѣ ударивъ таранами“.

Толковане Дра Огоновского и що до часу („въ ранцѣ“) и що до самой чинности („ударивъ таранами“) стоять въ доброй гармоніи зъ цѣлымъ текстомъ Слова, та мимо того зъ дуже важныхъ причинъ не могу згодити оя на той коментаръ.

Оутрѣже уважаю цѣлкомъ правильнымъ авристомъ ѡдъ давного глагола „оутрѣгнути“. Пѣсля Миклосича оутрѣгнути значить: насильно зѣрвати, сшибнути, ѡдгяти, урѣзати, оканути, здрулити.

Маючи глаголь оутрѣже, мы вже неясне выражене „воззни“ на глаголь „позвони“ перемѣняти не можемо. Я въ томъ воззни, якъ то иначе бути не може, вижу *извѣно*, т. е. чепецъ, въ котрѣмъ родивъ оя Всеславъ, и котре ѡнъ за порадою волхвѣвъ носивъ цѣле житє на собѣ (здае оя на грудахъ). Тое *извѣно* то такийже бувъ тализманъ Всеслава, якъ тѣ знаніи намъ вже „папорзи“ князѣвъ Романа и Мѣтислава. При помочи „*извѣна*“ Всеславъ скакавъ *оконню*, повисъ въ синихъ облакахъ и зъ ѡдтамъ, зъ тыхъ онихъ облакѣвъ, здруливъ стрикоусы.

Выражене „стрикоусы“ годѣ выводити ѡдъ кореня стрѣкъ, бо властиве значене глагола стрѣкнути не есть добре знане; Миклосичъ до стрѣкнути дае толковане: „*ripere, uti videtur*“. Руске „стрикати“ есть за далеке до понятя „таранъ“, а еще дальше ѡдстоятъ ѡдъ него польске „*strzykawka*“ и сербске „стрицати.“ Оба послѣдніи слова уважаю скорше попованными выразами, повсталыми зъ нѣ-

мецкого „spritzen“, або вразъ зъ рускимъ „стрикати“ выразами ономато-поетичными.

Про неславянське походжене выразу „стрикусы“ найбільше и рѣшучо промовляе дивачный наростокъ „ус“. Цитованій Дромъ Огоновскимъ слова: *пардусъ* и *парусъ*, переняті давними Русинами зъ языка греческого и протѣ не могли вплынути на утворене аналогичныхъ выраженій славянськихъ. Я въ тыхъ *стрикусахъ* бачу слово чисто скандинавске, котре сялюю довголѣтного звичаю (за вилывомъ Варягѣвъ) утвердилось на Руси. „*Стрикусы*“ або „*стрикосы*“ означають по-просту „боевъ жребіа“; тое слово походить одъ скандинавского *strid* = *вѣйна* и *kosti* = *жребіа*. (Гл. *Skandinavische Poesie und Prosa* von Fr. Ed. Chr. Dietrich, стр. 492 и 553.)

Я читаю такъ: **Всеславъ обѣси ся синѣ мъгль и оутрѣже въ извено стрикосы** — значить: „Всеславъ повисъ въ синихъ облакахъ и здруливъ въ свѣй чепецъ божескй боевъ жребіа“.

Для докладного зрозумѣня тексту богато причинае ся речене: *Всеславъ обѣси ся синѣ мъгль*. Тое „синій“ знане намъ вже зъ численныхъ уступѣвъ Слова, а всюды подыбували мы его при згадуваню готскихъ богѣвъ и богинь. Такимъ чиномъ „стрикосы“ не суть якимись звичайными, але божескими жребіями, котрыми пѣсля готской митологій управляють самі богинѣ, Норны. Чародѣй Всеславъ доконавъ ту великой штуки — бнѣ при помочи своего чепця вознѣсь ся въ синіи облаки и тамъ, очевидно за порозумѣнемъ зъ богинями (або зъ якоюсь богинею), здруливъ тѣ стрикосы, що навѣшені були на золотыхъ виткахъ або находились на галузяхъ свѣтового „древа“. Теперь вже успѣхъ вѣины бувъ для Всеслава обезпеченый: ему легко прійшло здобути Новгородъ и навѣтъ „*разшибсти*“ олаву Ярослава Великого.

21. Всеславъ врѣже жрекии о дѣвцию сѣтѣ любоу.

Разъ говорить авторъ Слова, що Всеславъ „врѣже жрекии“, а другій разъ, и то въ томъ самѣмъ уступѣ, що бнѣ оутрѣже стрикосы. Если зважимо, що въ Словѣ нема бесѣды о двохъ вѣйнахъ, а лишъ о однѣй, то истинно

здивовати мусить кожного згадка про ті два жребія. Тимчасомъ такъ зле не есть. Выражене жребиий о дѣвицю сѣгѣ люкою значить то само, що выражене стрикосы, толь-кожъ переписувачъ (а може самъ Мусинъ-Пушкинъ) не по-нимаючи добре текоту, зробивъ въ нѣмъ маленьку, але зара-зомъ дуже нещасливу поправку, бо тамъ очевидно повинно стояти: жребиий Ѡ (отъ) Дѣвицѣ сѣгѣ любы.

Въ попереднѣмъ артикулѣ згадуоу обширнѣйше о стри-косахъ и о томъ, що Всеславъ лишъ за порозумѣнемъ зъ якоюсь богинею мѣгъ бувъ прийти въ посѣдана божескихъ жребіівъ. Теперъ вже не тяжко прійде рѣшити, котра то Дѣ-вица ему той жребій подала. Була то наймолодша Норна, хорошенька богиня С к у л ь д ѣ, котра зъ помѣжъ Норнъ (бо-гинь судьбы) сама одна занималась военными справами и вразъ зъ Валькиріями являлась на побоевищахъ.

Цѣлий уступъ о Всеславѣ, поянений мною въ чоты-рехъ артикулахъ, такъ звучати буде въ дословнѣмъ пере-кладѣ: „Всеславъ кинувъ жребій ѡдъ Дѣвицѣ собѣ любови. Онъ кляками пѣдпершиосъ конемъ-марою (оконію) скочивъ къ городу Києву и доторкнувъ ся золотого престола кiev-ского. Зъ ѡдтамъ окочивъ лютымъ звѣремъ (туромъ) въ опѣв-ночи изъ Бѣлгорода, повисъ въ синихъ мракахъ, ошибъ (здру-ливъ) въ свѣй чепецъ божескїй жребія, ѡдчинивъ ворота Нов-города, розшибъ славу Ярославову, окочивъ вовкомъ до Не-миги зъ Дудутокъ.... Хотяй вѣща душа въ другѡмъ тѣлѣ, но часто ѡнъ бѣды терпѣвъ“.

22. Бѣкциий Бояне, Велесомъ вноуче!

Вже въ розправѣ про Бояна замѣтивъ я, що ѡнъ бувъ внукомъ ученого посадника новгородского Остромира, протѣ Остромиръ „нѣяко на рѡвни поставлений зъ Велесомъ, бо-гомъ поетѡвъ и вѣщунѡвъ“.

Зъ ѡдкижъ взялоосъ выражене Велесъ?

Интерпреты порадили собѣ дуже легко: они безцере-монно замѣняють Велеса на В о л о с а, про котрого згадуе ся въ третѡмъ договорѣ Руси зъ Греками пѡдъ рокомъ 971. Той Волосъ бувъ богомъ скота, отже пѡсля дивачной ло-гики бувъ и Велесъ такимже богомъ. Я бы не дивувавъ ся, якбы кто выражене Велесъ черекрутивъ на Волосъ — се

булобы простымъ узысловленемъ незрозумѣлого выразу, булобъ те, що Нѣмцѣ называютъ „*Volksetymologie*“. Особливожь нашъ народъ любить слова незрозумѣлї перетворковати на свѣй ладь, чужї слова любить рущити: зъ конопель н. пр. повстають „*колотиль*“, зъ екекуцій „*сѣкуци*“, зъ економѣвъ „*окоманы*“ и т. д. Щобы однако рускїй, добре зрозумѣлый выразъ (Волось, вѣль) перемѣняти на незрозумѣлый (Велесь, велъ), сего нѣякъ припустити не могу. А найгѣрше лихо, що на пѣдставѣ неясного догаду буйна фантазія вже утворила нову теорїю, новїй догматъ науковїй. Якъ въ Греціи, кажуть, Аполлонъ бувъ богомъ товару и родителемъ свѣвакѣвъ, такъ и славянскїй Велесь мусѣвъ бути однимъ и другимъ.

Поминаю тую для Славянъ не дуже лестну теорїю о „*бозѣ волдѣз и поетѣз*“, але еще разъ поспытаю коментарѣвъ: на якѣй то пѣдставѣ изъ зрозумѣлого выразу „Волось“ утворивъ ся незрозумѣлый выразъ „Вел е с ъ“? Думка деякихъ интерпретѣвъ, що Велесь походить ѣдъ велїи и значить „*велїи Богъ*“, и що доперва пѣзнѣйше зъ того Велеса утворивъ ся „Волось“, есть може и дотепна, але нѣ давными памятниками нѣ традиціями неоправдана, проте фантазіиноу комбинацію, котра въ кѣнци не доказуе нѣчого.

Я лишаю Волоса Славянамъ, а Велеса выясняю за помочю готскої митологїи. Кто ознакомлений зъ поганьскою вѣрою пѣвнѣчною, знае про тѣ невѣсты-вѣщунки, святѣ женщины, що боролись въ рядахъ войска и зъ одушевленемъ кидались въ самъ виръ боевїй. Уже Тацитъ згадуе про германьску божеску Веледу, що була поеткою, вѣщункою и великою войницею — а въ готскѣй (и въ загалѣ въ пѣвнѣчнѣй) митологїи згадують ся часто рѣжнѣ вѣщунки (*Seherinnen*) якъ *Veleda*, *Vilitha* (*Vilissa*), *Wöluspa*, *Wöla*, *Wala*.

Зъ рускихъ слѣвъ до выразу Велесъ наибѣльше еще зближене слово *волдѣз* (plur. *волдѣси*). Отъ и важнѣ теперь два пытаня:

1) Чи понятїемъ своимъ Велесъ ближшїй до *Велдѣз* (*Vilicis*), чи до „*волхвѣвъ*“?

2) Чи языково походить слово Велесъ зъ славянскѣго пня, чи зъ готскѣго?

На перше пытане ѣдповѣдь легка. Волхвы, що высту:

пали на Русі, були простими чародѣями-магіками; имъ зовѣмъ недоотавало того вышого, божеского намащеня, того одушевленя поетичного и того патріотизму-посвященя, що замѣчаемо у стародавнихъ Веледѣ. Тѣ послѣднѣ були и патріотками-спѣвачками и великими войницями, а такимъ же патріотоку-поетомъ и завзятымъ воевникомъ бувъ и „внукъ Велеса“, Боянъ (Янъ Вышатичь).

Языковий вивѣдъ такожь не трудный. Авторъ Слова готскимъ божествамъ або надае рускї назвы зближенї до языка готского: Дивъ = Тіу, Умри = доньки Импра; або назвы готскї лишае, если про нихъ була традиція на Русі: Бусъ*); або ихъ перетолковуе на руске: Готскї краснї Дѣвы = Валькиріи, Дѣвица люба = Норна, Древо = свѣтовий ясень. Маючи до выбору межї готскими Веледами (Вілісами) а рускими „волси“, поетъ легко мѡгъ вышукати посередну дорогу и найти истинно поетичну назву Велесъ.

Можна бы еще спытати, для чого авторъ Слова, если мавъ на гадцѣ готскї Веледы, не написавъ о Боянѣ: **Велесинъ внукъ**? Онъ може и дѣйстно такъ написавъ, але я все думаю, що понятію Русинѡвъ лучше ѡдповѣдае теорія о походженю поетѡвъ ѡдъ бога, нѣжь ѡдъ богинѣ. Поетокъ-вѣщунѡкъ въ давнѡй Русі и такъ не находимо, тожь годѣ було вытворювати якїсь женскїй идеаль для поетѡвъ.

Мѡй остаточный вивѣдъ такїй :

1) Велесъ мае такожь значене въ Словѣ о полку Игоревѡмъ, яке въ готскѡй митологїи мала стародавна божеска Веледа або Вілісса.

2) Назва „вѣщунки“ прислугувала Веледамъ яко патріоткамъ-спѣвачкамъ и войницямъ; назва „вѣщїй“ прислугувала на Русі такожь тѡлько патріотичнымъ спѣвакамъ и смѣлымъ воєвникамъ. Князь Всеславъ, про котрого чародѣйства згадуе Слово, „*стцима*“ властиво не бувъ — у него, яке въ загалѣ у волхвѡвъ, була тѡлько „вѣща душа въ *другѡмъ тѣлѣ*“ (Веледы и Боянъ „*другого тѣла*“ не мали).

*) Подъ Кїевожъ надъ Либедею находить ся „*Бусовица*“ або „*Бусова гора*“, а въ Галичинѣ, коло Старого мѣста, есть село „*Бусовица*“. Здаєсь, що обѣ тѣ стариннї назвы везають на колишнїй культъ Буса въ нашѡй землї.

Наводжу, після Шевырева, деякія подробности о волхвахъ въ давній Русі.

Головнымъ волхвомъ, якъ говорить ся въ одній пѣсни, бувъ Волхъ Всеславевичъ. Онъ родивъ ся въ Кіевѣ, и тогда

Задрожала сыра земля,
Стрясло ся славне царство индійское,
А и синее море сколебало ся
Для ради рождена богатырского...

Новонародженого Волха наляклась вся природа: рыба пірнула въ морську глубину, птиця полетѣла далеко въ небеса, туры и олені пошли кудысь поза горы, а медведі, вовки, соболі, куниці, зайці, лисиці — все утѣкало далеко-далеко, або крылось до своихъ норъ.

Въ півтора години по народженю Волхъ вже говоривъ „нібы грѣмъ грѣмѣвъ“, а въ десятѣмъ роцѣ научивъ ся ажъ трехъ премудростей: одна премудрость — замѣняти ся въ ясного сокола, друга — замѣняти ся въ сѣрого вовка, третя — перекидати ся „въ гнѣдого тура золотіи роги“. Разъ той Волхъ выбравъ ся въ похѣдъ на царя индійского, бо сей хотѣвъ бувъ заняти Кіевъ. Въ похѣдѣ Волхъ перекидавъ ся то соколомъ, то вовкомъ, то „гнѣдымъ туромъ золотіи роги“. Тай страшно було дивитись на того Волха-тура: першій его скокъ на цѣлу версту, а другого скоку навѣтъ не могли ѳднати...

Року 1024 волхвы въ Суздали въ часѣ голоду убивали старыхъ бабъ, якъ казали: „виновникѣвъ нещастя“. Самъ князь приѣхавъ бувъ въ Суздаль и велѣвъ убійцѣвъ карати, а ихъ дома розграбити. Наглый судъ князя ѳдбувъ ся точно після установъ „Руской Правды“ и охоронивъ старыхъ бабъ ѳдъ дальшого прослѣдованя.

Року 1071 пришовъ якийсь волхъ до Кіева и пророчивъ народови, що за пять лѣтъ Днѣпръ потече назадъ, що греческа земля стане на мѣстци руской, а руска на мѣстци греческой. Але въ саму еще пору волхъ утѣкъ зъ Кіева и вже ѳдтакъ не навѣдувавъ ся бѣльше до него.

Пѣдъ той часъ бувъ голодъ въ Ростовской землі — два волхвы зайшли тамъ и убивали женщинъ, що по ихъ думцѣ „въ собѣ сховали все збѣже и мѣдъ и рыбу.“ Тоті

волхвы учили, що тѣло чоловіка сотворене діявелома, лиш душа иде одъ Бога; самѣж вѣрували въ „Бога-антихриста“. Ширителѣвъ небезпечної вѣры зловлено и передано въ руки родинамъ, що ихъ матерей и женъ волхвы поубивали.

Въ Новгородѣ явивъ ся бувъ волхвъ и хваливъ оя передъ народомъ, що онъ по-суху перейде рѣку Волхву. Епискошъ Теодоръ вышовъ зъ крестомъ до рѣки и возвавъ нарѣдъ, щобы вѣрующі въ волхва ишли до волхва, а вѣрующі въ крестъ, лишились при крестѣ. Та здаєсь, що волхвъ якою то штукою доконавъ ового дѣла, бо весь нарѣдъ перейшовъ на его сторону. Соблазнъ була такъ велика, що самъ князь кинувъ оя на волхва и убивъ его въ очахъ народу.

Иншіи еще волхвъ выступивъ въ Чуди и учивъ тамъ, що християньска вѣра ложна, бо правдиві боги жиють въ безднѣ, суть чорні, мають крыла и хвосты.

Такого то рода волхвы появлялись на Руси. Зъ поезією оны не мали нѣякого дѣла, проте понятіє бога Велеса до нихъ не може односити ся.

23. Бсю ночь съ вечера бо соуви врани възграхоу оу Плъкснська на болони, бѣша дѣбрь Кисаню и не сошлаю къ синемоу морю.

Закимъ перейду до розбору оу князя Святослава, хочу напередъ пояснити гдеякѣ темнѣ мѣотця въ томъже оу. Єсть ихъ въ горѣшнѣмъ уступѣ чотыри:

Б) Бѣша дѣбрь Кисаню.

Дрѣ Огоновскій поправляє бѣша на идѣжи, а дѣбрь на дѣбри, и уважає дѣбри падежемъ першимъ plur., а Кисаню падежемъ третимъ. На подставѣ тыхъ поправокъ и скомпликованыхъ конструкцій граматичныхъ выходилабы мысль така: „Вороны кракали на болони, де були дѣбри Кисаневѣ“. (Дѣбри на болони?)

Россійскіи интерпреты такожъ не знають, що зъ тою дѣбрею „Кисаневою“ зробити. Однѣ найшли єѣ гдєсь ажъ въ Чехахъ, а другі, що въ двацтвахъ языковыхъ любуютъ ся, выводятъ бѣша одъ бѣсити, а Кисаню одъ сербского кисати, — и отъ вышло правдиве чудо: „Вороны пбодѣмали долину слезъ“.

Непорядность російскихъ интерпретовъ иде́ отъ того, що они языкъ Слова не берутъ въ цѣлости, але кожде речене само для себе, не зважаючи на властивости языковъ поэта. Очевидно, що при такой механической процедурѣ сугубъ интерпретацій будибъ можливый, а всѣ они, яко самовольный продуктъ фантазіи, въ концѣ нѣкого не задовольять.

Запытаюсь интерпретовъ, для чога они сонъ князя не поробнюють зъ паралельными мѣстцами боярскаго о́дгадки, где предсѣжь едине, а вѣтентичне пояснене княжого оу находить оя? Чейже не для забавки якоисъ помѣстивъ поеть тую о́дгадку въ овоёмъ творѣ, але на те, щобы еѣ поробнати зъ текстомъ оу и дойти въ той способъ правилъ языковыхъ, якими онъ руководивъ ся.

Наведене мѣстце я читаю такъ : *кѣша дѣбрь Исканю* — значитъ : *були въ дебри Исканьскій*.

Дѣбрь стоить мѣсто *дѣбри*. Тое *дѣбри* кончить оя на *и*, а *Исканю* починаеь на *и*, отже для евфоніи поеть перше и переменяивъ на покревну пѣвгласну *ь*. Подѣбного способу уживъ авторъ и въ иншомъ мѣстци поемату — онъ пише о „*Ольговѣмъ гнѣздѣ*“ : не было нѣ обидѣ порождено. Ту нѣ стоить мѣсто оно ; поеть оба *о* выпустивъ, бо до выразу оно еще два инші *о* припирали. Впрочемъ побачимо при разборѣ оу, що форма *дѣбрь* була поетови такъ само потрібна, якъ *и*. пр. *одѣквхуть* зам. *одѣквхотуть* ; онъ нарочно уживае незначныхъ оводоь граматичныхъ, щобы улешити о́дгадку боярамъ.

Исканю ставлю мѣсто *Кисаню* разъ для того, що лишъ початкове и могло вплинути на о́падене попередного *и* (въ словѣ *дѣбри*), а о́такъ тому, що едино форма *Исканю* наеьсь добре до играшки оловъ, божь дѣйстно лишъ на о́ставѣ такой играшки могли бояре одну, дуже важну о́дгадку свою оперти.

Замѣчаю такожъ, що назвы *Кисань* нѣгде на цѣлой Руси нема, а *Искань* вразъ зъ *Плѣснескомъ* въ Галичинѣ нашой находить оя. Я звѣдувавъ оя у мѣстцевого овященника въ *Искани* (въ оурузѣ *Сяноцкомъ*), чи суть тамъ якѣ дебри, и одержавъ такой о́двѣтъ : „Увѣдомляю, що *Искань* мае кѣлька *деберъ* : двѣ званѣ *Валомъ*, а одна *Потокомъ*, бо тамъ зъ жерела поточокъ вытрыскае. Сусѣдній села : *Пят-*

кова, Бахѳвъ, Березки, мають такожъ дебри, и въ загалѣ у насъ, въ Сяноцкѳмъ окрузѣ, много деберъ находить ся. Исканъ дня 18 жовтня 1883. Іос. Созанскій“.

б) *Босуви врани.*

Дрѣ Огоновскій поправляє на „бѳоови врани“, и оно въ кѳнци таке значене має; тѳлькожь памятати треба, що въ ѳдгадцѣ боярѣ приходить „*Босуво время*“ — отже есть ту играшка слѳвъ, нѣбы якась помылка въ бесѣдѣ князя, котра уможливити мала ѳдгадку про Буса. Власне надѣ выраженемъ *босувыи* мусѣли бояре застановитись, въ нѣмъ того Буса дослухатись. Слово *кѳсовый* яко надто часто уживане могло незамѣтно уйти увазѣ боярѣ, а зновъ *босувыи* не надавалось добре до сну, бо до такъ ясного понятія не треба навѣть нѣякои ѳдгадки.

в) *Всю ночь съ вечера.*

На самѳмъ початку сну говорятъ князь: *синочь съ вечера*, а при кѳнци сну приходить: *всю ночь съ вечера*. Интерпреты зновъ нѣ на текстъ сну не зважають, нѣ на паралельне мѣстце зъ ѳдгадки боярѣ — зъ ихъ коментарѣвъ выходитъ, що вороны були у Плѣснека „*всю нѳчь зъ вечера*.“

Я читаю въ обохъ мѣстцяхъ *синочь съ вечера*, бо вороны тоижъ ноци, коли князь снивъ, були и у Плѣснека и въ дебри Исканьскѳй, и неслись въ сторону синѣго моря, отже не могли въ однѳмъ мѣстци в сѳю нѳчь перебути. Задивляе такожъ дивный способъ говореня: разъ каже князь *ночь*, а разъ *нощи*, и до выразу *всю ночь* додае еще безъ потреби *съ вечера*. Зъ розбору княжого сну побачимо, що въ обохъ мѣстцяхъ стояти мусить *синочь*, бо оба стягають ся до тогожь самого предмету и гармонійно себе доповнюють.

г) *Не сошла къ синему морю.*

Дрѣ Огоновскій поправляє не сошла, инші читають не сошлаю, тѳлько интерпретъ Вельманъ подае поправку: *несошлась*.

Розправы Вельмана не маю пѳдъ рукою, проте не

знаю, чи то случайна якась комбинація, чи оперта на паралельно́мъ мѣстци зъ ѡдгадки бояръ. Если оперта на то́й ѡдгадцѣ, то зновъ не розумѣю, по що нынѣшній интерпретеры снують дальше свои фантазіійнй догады — поетъ есть предѣль найдостовѣрнѣйшимъ судією въ ово́й власно́й справѣ.

Пѡсля Слова рѣчь зово́ймъ яона. Князеви снитъ ся, що босувй вороны були въ Плѣснеску, въ дебри Исканьско́й, а ѡдтакъ понеслись (зъ жиромъ) до синѣго моря. На те ѡдповѣдають бояре, що то Половцѣ розпростерлись по Руси, що они въ морѣ погроузиста (т. е. жиръ, добычь, руске золото), и що въ наслѣдокъ того „погруженя“ готокй Дѣвы звонять роускимъ златомъ.

Ту вороны = Половцѣ, жиръ воронъ = добычь Половцѣвъ. Вороны мусѣли отже понестись до моря, если руске золото нашлось въ рукахъ готскихъ Дѣвъ.

Пѡсля сихъ выводѡвъ наведенный текстъ княжого оу такъ треба поправити: синочь съ вечера босоуви врани възграхоу оу Плѣсньска на болони, вѣша дѣбрь Исканю и несошась къ синемоу морю.

24. Моутинь сонъ Святослава.

Святъславъ „моутинь сонъ“ видѣ: въ Кыевѣ на горахъ синочь съ вечера одѣвахъте ми, рече, чръною паполомою на кровати тисовѣ; чръпахоуць ми синие вино съ троудомъ съмѣшено; сыпахоуць ми тѣцими тоулы поганыхъ тѣквинъ великый женчюгъ на лоно, и нѣгоують ми. Оуже дьскы безъ кнѣса въ моемъ теремѣ златовръсѣмъ. Синочь съ вечера босоуви врани възграхоу оу Плѣсньска на болони, вѣша дѣбрь Исканю и несошась (зъ жиромъ) къ синемоу морю.

И ркоша коаре князю: оуже, княже, тоуга оумъ полонила. Ге бо два сокола сълетѣста съ отня стола злата, поискати града Тьмоуторокани, а любо испити шеломомъ Доноу. Оуже соколома крыльца припѣшали поганыхъ свѣлами, а самую опоугташа въ поутины желѣзны. Темно бо вѣ въ третій день: два солнца померкоста, оба багряная стѣпа погасоста,

а съ нима молодая мѣсяца, Олегъ и Святъславъ, тѣмю сѧ поволокоста. На рѣцѣ на Каматъ тѣма свѣтъ покрыла. По роуской земли простроша сѧ Половци, акы пардоуже гнѣздо, и въ морѣ погроузнста, и великое боуѣство подаста хинови. Оуже сънесе сѧ хоула на хвалоу, оуже тресноу ноужда на волю, оуже вѣрже сѧ Днѣъ на землю. Се бо готскыя красныя Дѣвы вѣспѣша на брезѣ синемоу морю: звоня роускыма златомъ поють время Боусоко, лелѣють мѣсть Шароканю.

Главной ваги въ княжѣмъ снѣ есть безсомнѣнно перше речене, бо ѡдъ доброго его зрозумѣня залежала и добра ѡдгадка боярѣ. Вже въ артикулѣ „Готскыя красныя Дѣвы“ звернувъ я увагу Читателѣвъ на хорошѧ игрушки словѣ въ тѣмъ реченю, на двоякѣсть мыслей въ цѣломъ снѣ, и по яонивъ, о околѣко менѣ тамъ треба було, гдеякѧ выражена за помочѣю скандинавской бесѣды и готской митологѧ. Тутъ разбираю весь сонѣ основнѣйше.

1. Вступне речене.

Святъславъ моутиъ сонѣ видѣ: Еъ Києкѣ на горахъ синочь сѧ вечера одѣвахѣте ми, рече, чрѣною паполомоу на кровати тисовѣ, чрѣпахоуѣте ми синее вино съ трѣдомъ сѧмѣшино, и нѣгоуѣте ми.

Глаголъ „одѣвахѣте“ есть въ тѣмъ реченю присудкомъ, однакъ ужита княземъ форма есть такого рода, що въ нѣй бояре замѣтили заразомъ властивый пѣдметъ цѣлого реченя: *Дѣва + хѣте* (Дѣва Готѣвъ). А болѣше еще, чимъ тое „одѣвахѣте“, оправдуе догадку боярѣ цѣла а мысль реченя, бо истинно тѧ Дѣвы (Валькириѧ), якъ теперъ князя, такъ въ загалѣ поляглыхъ героѣвъ они окрывали на боевицахъ, несли ихъ до Вальгалѣ, давали имъ божеского зъ thrud-омъ змѣшаного (т. е. цѣлющего) вина, и въ Вальгали ихъ забавляли та пестили. Выражена „синочь“ и „сине вино“ тѣмъ силнѣйше укрѣпляли боярѣ въ ихъ догадцѣ про тѧ „готскѧ Дѣвы.“

Задавъ я собѣ пытане, для чогу въ снѣ князя не говоритъ оя выразнѣйше про Вальгалю, нѣ про верховника Вальгалѣ, т. е. найвышого бога Водана. Доки поетъ опиоувавъ борбу Русинѣвъ зъ Половцами, ѡнѣ писавъ „старыми словесы“, значить представивъ намъ богѣвъ пѣсля старин-

ного вѣрованія Готѣвъ. Однакъ князь не мѣгбы до своихъ бояръ промавлати „старыми словесы“, бо боярскѣя традиціи про скандинавску вѣру не сягали такъ далекихъ часѣвъ. Варяги завоювали нашу землю доперва въ другѣй половинѣ 9-ого столѣтя, отже въ боярскнхъ традиціяхъ жила пѣвнѣчна вѣра такою, якою она была въ Скандинавіи въ 9. и 10. столѣткю. Пѣдъ той часъ найвышимъ богомъ вже не бувъ Тив, але Воданъ, а Тив бувъ того Водана сыномъ и, головно, богомъ вѣйны.

При помочи скандинавского языка дочитуемось въ снѣ князя дуже выразной згадки и про Водана и про Вальгалю.

Щожъ бо значить выражене „моуѣтнѣ сонѣ?“ Въ якѣмъ значеню понимае слово „моуѣтнѣ“ князь, а въ якѣмъ поняли его бояре?

Князь говорить и думает по руски, у него „моуѣтнѣ“ значить „нелскый“; а бояре въ тѣмъ „моуѣтнѣ“ дослухуютъ ся скандинавского выразу „*Muot* енѣ“ == *ôdz Muot-a* походлчій, божій. Въ пѣвнѣчнѣй митологій означало *Muot* то само що Воданъ; се було одно зъ численныхъ призвищъ головного бога.

(При нагодѣ замѣчаю, що слово моуѣтнѣй хибно толкуе Дръ Огоновскій черезъ „смутнѣй“. Ту навѣтъ не треба було покликувати ся на польске „*smętny*“, бо авторъ Слова на иншѣмъ мѣстци дуже докладно свое моуѣтнѣ коментуе. Онъ пише: *рѣкмы моуѣтне тѣкоуѣ* — чижь се значить „смутно?“ Впрочѣмъ князь не мѣгъ зъ горы знати, що сонѣ вѣщуе ему лихо; доперва бояре, дочувшись про Вальгалю и Валькирию, домѣркувались, на пѣдставѣ скандинавскихъ повѣрокъ, що истинно заходить якесь нещасте. Понижше наводжу два сны изъ скандинавской Едды, зовсѣмъ схожій зъ сномъ князя Святослава).

Понятіе Вальгалѣ выражене въ снѣ князя словами: въ *Кыевѣкѣ на горахѣ*. Князь говорить по руски въ *Кыевѣкѣ*, а боярамъ причуваеся: „въ *Skialf-ѣ*“; есть то скандинавске *Wala-skialf*, *палата самого Водана*. Въ тѣмъ *Wala-skialf* находилось „горне сѣдалище“ (*Hochsitz*), зване по скандинавски *Hlid-skialf*, и на нѣмъ засѣдавъ Воданъ, коли хотѣвъ мати розглядъ на цѣлый свѣтъ, або коли ведено передъ него „нагорянѣ“ (*einherjar-ôvѣ*, похѣйныхъ героѣвъ). Такимъ чиномъ въ *Кыевѣкѣ на горахѣ* означае: въ *Skialf-ѣ* нагорянѣ, въ палатѣ *einherjar-ôvѣ*, въ Вальгалѣ.

Больша труднѣсть заходитъ зъ выраженемъ синочь съ вечера (= сѣи ночи зъ вечера). Поетъ на тѣ слова кладѣ якусь особенну вагу и повторяе ихъ навѣтъ въ послѣднѣмъ уступѣ княжеского сну. А еще бѣльше диво, що въ полѣднѣмъ уступѣ, якъ побачимо зъ ѳгадки бояръ, тоѣ синочь съ вечера не естъ навѣтъ приолѣвникомъ, але пѳдметомъ ажъ трѣхъ реченій. Бояре на свѣй ладъ толкують сонъ князя, слово за словомъ, а въ своѣмъ толкованку мѣсто трикратного синочь съ вечера они три разы кладутъ выражене: Готскыя красныя Дѣквы. Въ якійже спосѣбъ таке толковане можливе, и якій ту заходятъ играшки слѣвъ?

Чѣй кождому чоловіку лучаеѣ въ житю, що бесѣду чіюсь зрозумѣе хабно, одного не дочуе, друге инакше пѣйме, третѣ фантазія ему додасть — и выйде въ кѣнци якѣсь недорозумѣне, баламутство. Очевидно, причиною такихъ недорозумѣній не суть кѣнцевій слова чіенѣ бесѣды, але початковій, цевній двозначности въ словахъ, а фантазія, коли разъ умысль попавъ на иншу дорогу, уже снуе-творитъ по своему и повстають зовѣмъ новій мысли. Недарможь и авторъ Слова поставивъ двозначній выразы: „моутинъ, Кыскъ, на горахъ“ на самъ початокъ сну; боярамъ причудлоѣ: Mnot, Skialf, einherjar — отъ и фантазія зъ выразу „вечера“ утворила собѣ новій выразъ „Валькира“. Але високоумный поетъ чѣй замѣтивъ, що межѣ „вечера“ а „Валькира“ естъ надто смѣле порѣвнане, що тутъ играшка понятій не такъ легко дасть ся перевести, ѳнъ протѣ слово „вечера“ вставляе межѣ „синочь“ и „одѣвахъте“, значить понятіями „синой“ и „Дѣва + хте ѳнъ нѣяко зневолюе бояръ въ тѣмъ „вечера“ дѣйстно дослухатисъ выразу „Валькира“. Впрѣчьмъ богато значить ту самъ спосѣбъ бесѣдованя; инакше представляють ся намъ слова на папери, а инакше ихъ чути можемо въ скорѣй, невыразной, або тихѣй бесѣдѣ.

Пѣсля горѣшного выводу мѣсто „синочь съ вечера“ выходилобы: *синочь съ Валькира*. О скѣлько я перестудіовавъ сонъ князя, тамъ мимо численныхъ играшокъ слѣвъ выхѣдитъ мысль всюды докладна, слова всюды въ гармонійномъ звязку зъ собою, тамъ часто нѣ одна буква не ѳдуадае, нѣ одной не треба додавати — двойкѣсть мысли переведена всюды спосѣбомъ истинно геніальнымъ, недорѣвнаннымъ! Тай

горѣшне синочь съ **Балькира** мати моглобы добру мысль, тѣлькожь требабы такъ чптати: син(н) очь+съ **Балькира**. Тое „*синь очь+съ*“ есть зовсѣмъ правильный другій падежь числа многого и значить: *синихъ очесъ, зъ синими очима, синёока*.

Остаеь еще пояснити выражене: чръною паполомою на кровати тисовѣ. Якійже то „*чорный покровъ*“ и яке „*лѣшко тисове*“ моглобъ находитиь въ палатѣ Водана, въ небеснѣмъ раю, въ Вальгали? Тамъ таке блаженство: и вина тамъ добръ и Валькирии пестятъ — такъ чи мѣгбы тамъ князь Святославъ самъ одинъ лежати бездушнымъ трупомъ, та еще на простѣмъ якѣмсь ложи? Ту очевидно зновъ заходятъ играшки понятій. Въ выраженю чръною паполомою причулось боярамъ: „*горною патоломою*“, т. е. покровомъ *einherjar-ѣвъ*, а въ выраженю на кровати тисовѣ причулось: *на кровати Дисовѣ*. Дисы (Disi) пѣсля готской митологii були богинями-хранительками, пророкинями, божими невѣстами; звычайно-жь назвою Дисѣвъ именовались Валькирии (Rich. Glass, Wörterbuch der Mythologie, ст. 292 и 280). Въ Еддѣ зовуть ся Дисы облюбленицами неба, богданками (Simrock, die Edda, стор. 323).

Такъ отже въ снѣ князя представивъ намъ поетъ кѣлькама словами якъ найповнѣйшій образъ божои Вальгалѣ: мы тамъ бачимо Muot-a, *einherjar-ѣвъ*, Валькирии, Дисы; бачимо, якъ Валькирии князя на ложи своѣмъ одѣвають божимъ покровомъ, якъ ему дають пити божеского цѣлющего вина, и якъ потѣмъ пестятъ князя, играютъ ся зъ нимъ. Въ самѣй пѣвнѣчнѣй митологii ледви чи найдемо краснѣй и ядернѣйшій описъ Вальгалѣ, якъ у нашего поета.

Въ дословнѣмъ перекладѣ наведенный уступъ княжого о ну такъ буде звучати: Святославъ „*божій сонъ*“ видѣвъ: „*Въ палатѣ нагорянъ, рѣкъ ѣтъ, синѣока Валькирии одѣвали мене небеснымъ покровомъ на своѣмъ лежи, чертали менѣ божого цѣлющего вина *) и пестили мене, играддо зѣ мною.*“

*) Чръпахѣтъ вина — розумѣе ся зъ той судины, що пѣсля опису Едды стояла посередѣ Вальгалѣ. Вино походило зъ подою козы, званою Heidrun, що повыше Вальгалѣ наслася на верхкаехъ свѣтового древа“. Зъ си вымень выдовано стѣлько вина, що выставляло на весь день и для богѣвъ и для нагорянъ (*einherjar-ѣвъ*).

Въ скандинавскѣй митологіи часто згадуєсь про зло-вѣщій сны. Въ Еддѣ, въ пѣсни *Vegtamkviða*, описанъ сонъ бога Вальдура, и якъ Вальдуръ скликае всѣхъ богѣвъ-Азѣвъ и имъ сонъ свѣй оповѣдае. Якъ у нашего поэта бояре вѣщуютъ нещасте князеви, такъ Азы Вальдурови про-рокують лихо и всѣма силами старають ся ѡдвернути гро-зяче небезпеченство. Въ иншѣй пѣсни, въ „*Atlamal*“, жена Гуннара, такъ мужеви оповѣдае свѣй сонъ — (наводжу по-сла толкованя *Simrock-a*):

„Weiber sah ich im Saal hier nächten,
Kampflich gekleidet, dich zu kiesen bedacht.
Alsbald auf ihre Bänke entboten sie dich:
Von dir schieden, besorg ich, die Schutzgöttinnen.

Въ томъ снѣ дуже богато схожости зъ сномъ Свято-слава: *Weiber kampflich gekleidet* = „Валькириі“; *Nachten hier im Saal* = „въ Кыекѣ на горахъ синочь“; *Kiesen* **) стягае ся на чиннѣсть Валькириі: „одѣвахъте мя, чръпа-хуть ми вино, нѣгують мя“; *Ihre Bänke* = „на кровати“; *Schutzgöttinnen* = Діасы. Якъ бояре Святославови, такъ и Гун-наръ заразъ змѣрковавъ, що прионивши ся его женѣ Вальки-риі, Вальгала и кровать (лавки) вѣщуютъ якесь велике небезпе-ченство. „*Vieles lässt glauben, —* сказавъ онъ до жены, — *dass unser Leben kurz ist*“; а въ такѣмже зловѣщомъ пред-чуваню кажуть и бояре до Святослава: „Уже, княже, туга умъ полонила.“

2. Сонъ князя:

2. Оѡгадка бояръ:

Синочь съ вечера босоуки врани Готскимъ краснымъ Дѣвамъ вѣспѣша
взграшхоу оу Пльснська на колони. на крестѣ синемоу морю... поють вре-
мя Бусово.

На першій поглядъ текеть сну и ѡдгадка бояръ ѡдсто-ятъ далеко ѡдъ себе. Ту треба, щобы въ словахъ князя найти ѡдповѣдь бояръ, такъ читати:

Синочь съ вечера = *Синѣоки Валькиры* (Готскій Дѣвы).

Босоуки врани въ снѣ князя есть *popinat.*, въ ѡдгад-цѣ бояръ *assoc.* Черезъ играшку слѣвъ зъ выраженя бо-соуки врани повстало „*Бусово время*“.

**) *Kiesen* (давнѣйше *küren, kurum*, ѡдти и назва Вальки-риі) означае „выбирати зъ помежи полаглыхъ героѣвъ тыхъ, що мають достатись до Вальгалѣ“.

Възграхоу въ снѣ князя значить „*гракали*“ (одъ глагола „*гракти*“), а боярамъ причулось възыграхоу = *игрались, бавились, спѣвали*.

Въ словѣ Плъкъсько добавачю незмірно хорошу игрушку понятій. Князь говорить о давнѣмъ мѣстѣ Плънеску въ княжествѣ галицкѣмъ, а бояре толкують собѣ той выразъ по своему: у нихъ „*плъкъсько*“ значить „*мѣстце, где щось плескае*“, а такимъ плънеокомъ Валькирій есть „*сине море*“. Се толковане выплывае зовсѣмъ логично зъ самого Слова; поетъ на иншѣмъ мѣстци говорить: *Дѣка въ сплескала ледѣдними крылы на синѣмъ морѣ*.

Перетолковавши Плъкъсько на „*сине море*“, бояре мусѣли вже конечно вмѣсто „*на колони*“ сказати: на *брезѣ*; чимъ бо суть бо лоня для мѣста, тымъ есть берегъ для моря.

Въ дословнѣмъ перекладѣ наведеный уступъ изъ сну князя такъ буде звучати: „*Готскій красній Дѣвы Буоове время оспѣвуючи игрались у Синѣго моря на березѣ*“.

3. Сонъ князя :

(Синночь съ вечера) бѣша дѣбрь
Исканю.

3. Оггадка бояръ :

(Готскыи Дѣвы) лѣкѣють мѣсть
Шароканю.

Перше всего заходить пытане, въ котрыхъ то словахъ князя дослухались бояре выразу: „*Шароканю*“. Ту треба такъ читати: бѣша дѣбрь Исканю; послѣдніи звуки тыхъ трехъ слѣвъ дають разомъ: Ша + рь + каню.

Синночь съ вечера = *Синѣоки Валькиры* (Готскій Дѣвы).

Въ выраженю бѣша причулось боярамъ пѣша, въспѣша (= заспѣвали, оспѣвували).

Слово дѣбрь пригадало боярамъ скандинавске „*daudr*“, означаюче „*смерть*“.

Пѣсля сего вывода наведеный уступъ изъ сну князя треба такъ толковати: „*Готскій красній Дѣвы оспѣвали про смерть Шароканову*“.

Щожъ властиво значить: спѣвати про чіюсь смерть? Ту заходить хороша аналогія межи наведенымъ спѣвомъ Валькирій а спѣвами (думами) пѣзвѣвшихъ украиньскихъ кобзарѣвъ. Въ думахъ, якъ знаемо, найчастѣйше описуеся побытъ козаковъ въ турецкѣй неволи, дѣзнаній въ той неволи терпѣня, часто смерть за край и за вѣру. А доля Шарокановъ — (такъ звалися гдѣякіи князѣи половецкіи) — по-

части подобала на долю рускихъ невольникѣвъ. Князь рускій Володимиръ Мономахъ пише въ своѣмъ „*Поученію дѣтямъ*“: И поустилъ ксма полочечскыхъ князь лѣпшихъ изъ оковъ толико: Шароукани два крата... а всѣхъ лѣпшихъ князий инѣхъ сто: а самы князи Богъ живы въ роуцѣ два. Якъ украинскій кобзарѣ своими думами загрѣвали нарѣдъ до борбы зъ Турками и до мести за кривды своихъ землякѣвъ, такъ и Валькиріи, опѣваючи про смерть Шароканову, загрѣвали Половцѣвъ до мести супротивъ Руси. Такимъ чиномъ „*спѣвають про смерть Шароканову*“ будобъ то само, що „*делѣють мести Шарокану*“.

Делѣяти значитъ *колисати, гоїдати*, и въ томъ значеню уживае поетъ три разы того слова. Въ горѣшнѣмъ мѣстци треба розумѣти: Валькиріи на своихъ щитахъ делѣяли мести Шароканову.

4. Сонъ князя:

(Синючъ съ вечера) нешошась съ жиромъ къ синемоу морю.

4. Одгадка бояръ:

(Готскыи Дѣвы) на брезѣ синемоу морю звонать роуцкыи златомъ.

Въ снѣ князя есть подметомъ босоукии врани, а у бояръ *синочь съ вечера* (= Синюкыи Валькиры).

Нешошась = несли оя, носились.

Съ жиромъ въ текстѣ сну не есть выразно оказане, але легко его догадаться въ цѣлой мысли: вороны летѣли за жиромъ до Плеснеска, були въ дебри Исканьскѣи, а одтакъ зъ жиромъ понеслись до синѣго моря. Для Валькирій тымъ жиромъ суть добычи Половцѣвъ, або якъ поетъ каже: руске злато.

Къ синѣму морю = въ сторону синѣго моря, надъ синимъ моремъ.

Дословно толкую такъ: „Готскыи Дѣвы носились зъ рускимъ златомъ понадъ синимъ моремъ“.

5. Сонъ князя:

Выпахутъ ми тѣшиимъ тоулы поганыхъ тѣковинъ великыи жинчюгъ на лоне.

5. Одгадка бояръ:

Оуже соколома крыльца припѣшан поганыхъ сакашми, а самую опѣташа въ поутныи желѣзны.

Зновъ достаемо два реченя, котріи на першій поглядъ не мають нѣ найменшой звязи зъ собою. Ту навѣтъ не треба

покликувати на скандинавску бесѣду, а то́лько текоть о́ну переводати слово за словомъ по́сля певныхъ штукочъ языковыхъ, щобы выйшла якъ найвѣрнѣша о́дгадка бояръ.

Повтаряю ту еще разъ, що сонъ не бувъ княземъ нацисаный, але говореный, а знаемо зъ доовѣду, що говорена бесѣда споводовуе неразъ рѣжнй недорозумѣня. Все ту залежить о́дъ способу говореня и о́дъ акцентованя гдеякихъ сло́говъ. Слухачъ часто щось слабше дочуе, або лишъ половину якого слова, або половину одного слова злучить зъ половиною другого слова, и вже повстають новы гадки, про якы бесѣдникови и не снилось. То такъ сталося и зъ горѣшнымъ уступомъ Святославового о́ну.

Читати треба такъ: **Сыпахот+ми+тъщ**

**има тоулы поганыхъ тлък овинъ великийже+л
л+нчѣгъ на она.**

Щожъ се значить?

Сы = се.

Пах = пахи, руки, крыла.

Оут+ми+тъщ = отмытоша (Aoristus о́дъ отъмытноути), о́дметали, о́дтили. (Авторъ Слова мѣсто метати всюды пише мытати).

Има (dualis) = имъ. Въ „има“ есть намекъ на двоихъ князѣвъ (Игоря и Всеволода), що попались въ неволю Половцѣвъ.

Тоулы = тулами, сагайдаками (ту треба брати часть мѣсто цѣлости: стрѣлами).

Поганыхъ тлък (цѣлкомъ правильный gen. plur.) = поганыхъ тлукѣвъ, Половцѣвъ.

Овинъ = ови́нувши.

Же+л = желѣзный.

Л+нчѣгъ = ланчугъ, ланцухъ. Се старинный выразъ, приходящй и въ иншихъ языкахъ: lancoz у Мадярѣвъ, lepcigas у Литовцѣвъ, „ланцухъ“ у Румунѣвъ.

Давнй Руоипы слово „ланцоугъ“ брали звычайно въ значеню нагрудныхъ золотыхъ ланцушкѣвъ, проте для оми́неня баламутства поеть передъ выражене „ланцугъ“ кладе **же+л** (желѣзный).

На она (accus. dualis) = на нихъ.

Дословно такъ толкую: „Се крыла имъ о́дтиаи стрѣ-

лами поганыхъ Половцѣвъ, обвинувши на нихъ великій ланцухъ желѣзный.“ Зовѣмъ та сама мысль находить ся и въ ѡдгадцѣ бояръ (крыльца припѣшали = крыла ѡдгали, поутины желѣзны = великій желѣзный ланцухъ).

Заходитъ еще пытане, кто то стрѣлами (чи тамъ саблями) Половцѣвъ ѡдгавъ крыла рускимъ князямъ? Ту по конечности пригадуеь намъ знане вже выражене: „**Сѣ Оумьри** (Умира доньки) кричатъ подъ саблями половецкыи“. Где ходило о поборене рускихъ князѣвъ, тамъ самѣ Умьри (Валькирии) правили саблями Половцѣвъ.

Въ поясненѣмъ мною реченю не зайшла нѣ найменша важна поправка, я нѣ одной буквы не додаю, нѣ одной не выкидую, а тѣлько согласну **л** изъ слова **лано** переносу въ средину слова **жанчюгъ**. Та мимо того, якъ кождый бачить, повстае речене, котре якъ найдокладнѣйше, во всѣхъ подробностяхъ, сходить ся зъ текстомъ ѡдповѣди бояръ. Бѣтъ то отже не случайна якась, мною выфантазована комбинація, але очевидна комбинація самого поэта. Онъ такъ уложивъ речене зъ самыхъ рускихъ слѣвъ, що оно инакшу має мысль въ устахъ князя, а инакшу прибрало въ ѡдповѣди бояръ. Въ однѣмъ реченю двѣ мысли: загадка (сонъ) и ѡдгадка! Зновъ свѣдоцтво о незвычайно быстрѣмъ умыслѣ поэта и о его задивляющѣй вправѣ въ рускѣмъ языкѣ.

6. Сонъ князя :

Дьскы безъ кнѣса въ моємъ теремѣ златоврѣскѣмъ.

6. ідгадка бояръ :

Сѣ бо два сокола сълетѣста съ отна стола злата, понскати Тьмутороканы.

Выражене **Тьмутороканы** выводити треба зъ княжихъ слѣвъ: въ моємъ теремѣ. Въ тѣмъ моємъ причудосе боярамъ скандинавоке „**Moinn**“ = вужъ адокій. Поетъ ставитъ *totum pro parte*: адъ (т. е. тьму) мѣсто вужа. **Къ моємъ теремѣ** = въ Тьмутеремѣ, въ Тьмутороканѣ.

Текстъ сну треба такъ читати: **Дьскы бѣ зъ кнѣса въ моємъ+теремѣ златоврѣскѣмъ.**

Дь = два.

Скы = соколы.

Кнѣ = княжа (княжого).

Сл = стола.

Бѣ моѣмъ терѣмѣ = въ Тьмутеремѣ, въ Тьмотороканѣ.

Злато(врѣсѣмъ) = злетѣли.

Въ дословномъ толкованіи выходитъ изъ сну князя:
„Два соколы бо въ княжого престола въ Тьмутеремѣ злетѣли“.

7. Сонъ князя:

Оуже... златоврѣсѣмъ.

7. Оѡгадка боярѣ:

Оуже врѣже си Дикѣ на землю.

Я читаю такъ: **Оуже** зла **Тов** врѣс **сѣмъ**.

Зла = злы. (Старославянскока форма „злы“ мѣсто „злый“ приходитъ и въ иныхъ мѣстцахъ Слова; поетъ н. пр. лише: **Галицкы Осмомыслѣ** мѣсто „галицкий“).

Тов = Тiv, Дивѣ.

Врѣс = вергъ ся.

Сѣмъ = земь (на землю).

Що се мое толковане добре, видно зъ того, що по **златоврѣсѣмъ** наступше синочь съ вѣчерл, а въ оѡгадцѣ боярѣ по **врѣже си Дикѣ на землю** наступше **Готскимъ краснымъ Дѣкы**. Порядокъ мыслей, и въ снѣ и въ оѡгадцѣ, есть въ томъ мѣстци якъ найдокладнѣйше захованный.

8. Сонъ князя:

Билыиыи жимчѣга на лѣно.

8. Оѡгадка боярѣ:

Оуже, княже, тѣга оумѣ полоннаа

Наведеній слова княжого сну вже намъ приходили подѣ числомъ 5; тамъ они були въ звязку зъ цѣлымъ реченемъ, а тутъ стоятъ самі для себе. Двойкѣ оѡгадокъ при тыхъ самыхъ словахъ мене зовсѣмъ не задивляе. Уже зъ горѣшнихъ уступѣвъ можъ було замѣтити, що есть кѣлька методъ при оѡгадованю сну. Однй бояре въ словахъ князя бачили скандинавску бесѣду и доперва изъ скандинавского толкують они на руске; другй дослуховують ся въ бесѣдѣ князя, посредствомъ играшокъ оловъ, зовсѣмъ якихъ иныхъ мыслей; инші нѣ скандинавокимъ языкомъ не послугують оя нѣ играшками оловъ, тѣлько бесѣду князя розкавалковують на части, такъ що выходятъ зовсѣмъ нові мысли; а зновъ инші (чч. 6 и 7) дѣлятъ поодинокій выражения на слоги и въ кождѣмъ слозѣ добаваютъ нові понятя. Зовсѣмъ яона рѣчь, що при розвязцѣ сну рѣжнй бояре брали участь и кождый оѡгадувавъ пѣсла своего пониманя. Не дивниця,

що часомъ одиѣ и тѣ самѣ слова князя толкують ся на два способы.

Горѣшнѣ слова читаю такъ: великый же м чѣгъ на+лоно.

Великый, — разумѣе ся: княже.

Же = уже.

М = умъ. (Въ сѣмъ мѣстци сну читаю „жемчугъ“, а не „женчугъ“, бо маю на увазѣ говорену бесѣду князѣ, проте мѣгъ одиѣнъ бояринъ чути м, другій н. Авторъ Слова побѣчъ женчюгъ пише въ иншѣмъ мѣстци жемчюгъ.)

Чѣгъ = туга.

На+лоно = полонила.

Въ дословнѣмъ толкованю выходитъ така мысль: „Великый княже, уже умъ туга полонила“.

9. Сонъ князя:

9. Оѣгадка бояръ:

Босоуѣи брани възграхоу оу Паѣснѣска на болонн, вѣшла дѣбрь Исканю и несошась къ синемоу морю.

По роуской земан простроша сѣ Половци, акы пардоуже гнѣздо, и въ морѣ погроузнѣста, и великое коуѣство подаста хинови.

Текстъ княжого сну вже приходивъ пѣдъ чч: 2, 3, 4; тутъ якійсь бояринъ толкуе сонъ на иншій ладъ, вѣрно въ мысль княжихъ слѣвъ, отже безъ штучокъ языковыхъ. Оѣгадка естъ ту зовѣмъ легка, чога доказомъ самѣ интерпреты, котрѣ въ посередѣ оѣгадки бояръ лишъ се одно мѣстце умѣли яко-такo оѣчитати.

Брани възграхоу оу Паѣснѣска, вѣшла дѣбрь Исканю = Половцѣ розпростерли оя по Русь.

Брани несошась къ синемоу морю (т. е. съ жиромъ) = Половцѣ въ мори погрузили (т. е. руске злато).

Дръ Огоновскій до слѣвъ: въ морѣ погроузнѣста каже доповнити: силоу нашоу. Се толковане не малобы звязку зъ текотомъ сну, бо ту не говоритъ ся о вѣиѣи зъ силами т. е. войсками Игоря, але о неоподѣванѣмъ нападѣ на Русь пѣоля нещасливой битвы надъ Каялоу. Половцѣ, мовъ тѣ вороны, найшли въ Русь за добычами, а набравши богато добычи нѣяко подѣлились нею зъ готскими красными Дѣвами, котрѣ заразъ и въспѣкша на брѣзѣ синемоу морю, звоня роускыма златома. На кѣлька стихѣвъ чередъ ономъ князя Святослава пише авторъ Слова выразно: Игорьъ

погроузи жиръ ко днѣ Камалы рѣкы половецкыи — роу-скаго злата насыпаша. Ясна рѣчь, що и въ онѣ князя до-повнити треба тое жиръ = руске злато.

Отъ и перейшовъ я, слово за словомъ, цѣлый сонъ Святослава, толкуючи его рѣжными способами такъ, що въ кѣнци выйшла ѡдгадка бояръ. Одно тѣлько мѣстце зъ боярской ѡдповѣди лишилось непояснене, именно слѣдующий уступъ: Темно бо бѣ въ третій дѣнь: два солнца по-меркоста, оба багринаи стлѣпа погасоста, а съ нима молодцаи мѣсца, Олегъ и Святъславъ, тѣмою си поволокоста. На рѣцѣ на Камалѣ тѣма свѣтъ покрыла.

Весь той уступъ уважаю пѣзнѣйшою, нещасливою вставкою, неналежною до ѡдгадки бояръ. Стилизация въ нѣмъ есть высоко-поетична, тому и не надавалась зовсѣмъ до боярскихъ тяжкихъ думокъ; при тѣмъ бояре гово-рятъ ту о сынахъ княжескихъ, Олегу и Святославѣ, а тим-часомъ про головныхъ князѣвъ, про Игоря и Всеволода, они и словомъ нѣгде не згадуютъ. Бояре говорятъ о рѣцѣ Камалѣ, а предѣ о такихъ подробностяхъ Игоревой выправки они еще знати не могли. Бояре не були нѣ пророками, нѣ чародѣями, — они ѡдгадували сонъ, якъ мы бачили, воюды способомъ природнымъ. Я горѣшний уступъ уважаю встав-кою, вырваною зъ попередной (VIII-ои) части Слова, именно зъ тыхъ мѣстцъ, где говорить ся о результатахъ нещасли-вой выправки Игоревой. Проте думаю, що выдавцѣ Слова повиний той уступъ, если хотять поематови надати розумну мысль, перенести до ѡддѣлу попередного, бо онъ тамъ оче-видно належить.

Дальшій мой уваги такй:

Текстъ Святославого сну пѣдъ взглядомъ языковыхъ комбинацй есть творомъ недорѣвнанимъ, и позѣстане по воѣ вѣки единымъ того рода въ литературѣ. То не коро-тенька якась, кѣлькама словами выражена загадка, але цѣ-лый рядъ мыслей, гармонийно звязаныхъ въ цѣлѣсть сну и въ цѣлѣсть ѡдгадки. Та мимо великаньскихъ трудностей при укладаню такого тексту, заходить въ нѣмъ всего-на-всего лишь одинъ невеличкй „блудъ“ грамматичный, именно въ формѣ *бша деврѣ Исканю*, — блудъ повсталый

черезъ те, що оя форма мае бути разъ падежемъ семымъ (въ снѣ князя), а разъ падежемъ четвертымъ (въ ѓдгадцѣ боярь.) Однакъ и ту пѣшовъ поетъ щасливою дорогою, рефлектуючи бѣльше на боярску ѓдповѣдъ, бо текстъ сну мимо похибки граматичной завсѣгды позѣстане зрозуимый.

Въ стилизаціи сну наибѣльша труднѣсть зайшла при уложеню реченя сыпахуць ми тѣщими тоулы поганыхъ тлѣковинъ великый женчюгъ на лѣно. Речене читася тяжко и зъ текстомъ цѣлымъ не мае доброй рѣчевой вязи, за тежь якъ хорошо выпадае ту ѓдгадка боярь и яка въ тѣй ѓдгадцѣ мѣститъ ся важна мысль, поясняяча сонъ въ его найважнѣйшѣй части!

Интерпреты закидають авторѣ Слова, що ѓнъ говорячи про босоуки врани въ Пѣкснскоу похибивъ противъ истѣри, бо по свѣдоцтву лѣтописи Половцѣ тогды не заганыли такъ далеко. Якъ мы бачили, уживъ поетъ выразу „Плѣнеско“ лишь для переведеня дуже хорошой играшки понятій, бо въ тѣмъ Плѣнеску бачили бояре не яку тамъ географичну назву, але „мѣстце, въ котрѣмъ щось плескае.“ Я пересвѣдченый, що кождый Русинъ, хочбы и неписьменный, и нынѣ еще въ такій самый способъ толковавбы слово „плѣнеско.“

На закончене подаю въ дословнѣмъ перекладѣ цѣлый сонъ Святослава, порядкуючи поодинокѣ реченя пѣсля ихъ логичного вязку. Замѣчаю тѣлько, що въ снѣ розличати треба двѣ части: 1) вступне речене або сонъ про те, якъ князь ставъ оя „нагоряномъ,“ т. е. мешканцемъ Вальгалѣ (уважалось се въ скандинавскоу митологїю дуже зловѣщою ворожбою); 2) властивый тематъ для ѓдгадки боярь.

1. (Сонъ про Вальгалю.) „Святославъ божий сонъ видѣвъ: Въ Skialf-ѣ нагорянтъ (въ Вальгали) оянеюка Валькиры, рѣкъ ѓнъ, одѣвали мене небеснымъ покровомъ на овоимъ ложи, черпали менѣ божеского цѣлющего вина, и пѣстами забавляли мене.“

2. (Властива ѓдгадка боярь.) „Великый княже, туга умъ полонила. Се два соколы злетѣли зъ княжого стола въ Тьмутороканъ. Имъ крыла ѓдтяли саблями поганыхъ тлукѣвъ и овинули ихъ въ великѣй желѣзнѣй ланцухи. Да-

леко по Руси розпростерлись поганці (Половці) и золота руского насыпали въ сине море. Уже злый Дивъ вергъ ся на землю, уже готскій красній Дѣвы играютъ на березѣ синѣго моря: осцѣвуютъ часы Буса, сцѣвуютъ про смерть Шароканову, носятъ ся зъ рукиимъ золотомъ на берегахъ моря.“

Въ той ѳдгадцѣ бояръ нема, и зовѣмъ слушно, навѣтъ найменшой згадки про князѣвъ Игоря и Всеволода, однакъ зъ численнихъ бѣчныхъ подробностей (про двоухъ ооколѣвъ зъ княжого стола, про Тьмутороканъ, про поганныхъ тлукѣвъ, про желѣзанъ ланцухи) Святославъ не мѣгъ сомнѣвати ся о властвѣмъ значеню своего сну. Онъ протѣ выслушавши бесѣду бояръ, изрони злато слово слезами сѣмѣшено и рече: „О мои сыновцы, Игорю и Всеволоде! и т. д.

24. Земли Трояни, вѣнци Трояни.

Въ чотырехъ мѣстцяхъ „Слова“ згадуе ся выражене **Трояни**, воуды въ формѣ приложниковѣй (= Трояній). Роздивѣмъ ся въ кождѣмъ зъ сихъ мѣстцъ докладнѣйше.

- а) **Обида**, вѣстоупникъ **Дѣвою** на землю Трояню, вѣсплескала лекединными крылы на синѣмъ морѣ, оу **Дону** плащоучи оубоуди жирныя времена.

Въ томъ устуцѣ подане ясно положене землѣ Троянѣи: надъ синимъ моремъ и около Дону — значить, земля Трояня обѣймала степы украинскѣа або край Половцѣвъ.

- б) **О Бояне**, лбы ты сѣа пѣкы оуцекоталъ, рица вѣ тропоу Трояню чресъ поля на горы.

Зновъ изъ слѣвъ поэта видно, що тропа Трояни веде черезъ поля, т. е. черезъ степы, на котрыхъ сидѣли Половцѣ.

- в) **Были вѣнци Трояни**, минула лѣта **Ярослава**, были пѣнци **Ольговы**.

За часѣвъ нашего поэта зваоась половецка земля Троянею, але давнѣйше, передъ Ярославомъ Мудрымъ, була и Русь землею Троянею.

Якѣжъ то „вѣнци Трояни“ були передъ Ярославомъ

Мудрымъ? Для мене рѣчь зовсѣмъ ясна: вѣнци Трояни тревали на Руси ѡдъ часѡвъ Рурика ажъ до крещеня Руси — значить, обѣмали періодъ скандинавскій, страшный въ всѣлякого рода войны и нещастя. Въ тыхъ вѣкахъ Троянихъ предки нынѣшнихъ Русинѡвъ зѡстали Варягами побореній и попались въ ярмо неволѣ.

Можнабъ закинути, для чого авторъ Слова по вѣкахъ Троянихъ не наводитъ „лѣтъ Володимира Великого,“ крестителя Руси? Але ту ѡдповѣдь легка: Володимиръ бувъ довгий часъ поганиномъ, отже его лѣта належать еще въ великѡй части до вѣкѡвъ Троянихъ (цѣлковите окрещене Руси ѡдбулось доперва за Ярослава Мудрого).

г) На седьмомъ вѣцѣ Трояни връже Всеславъ жребий отъ Дѣвицѣ севѣ любы.

Горѣ сказано, що вѣнци Трояни були передъ Ярославомъ, а ту поеть згадуе про якійсь „семый вѣкъ Трояній“ по Ярославѣ! Интерпреты не звертали уваги на такую очевидну нелогичность и всѣма силами взялись за обчислене того сегого вѣку. Отъ и зновъ отворилось поле для рѡжнородныхъ домыслѡвъ. Однѣ обчисляли, кѡлько рокѡвъ минуло ѡдъ цѣсаря Траяна ажъ до князя Воеслава, и вышло, що вѣкъ значить 160 лѣтъ. Инші обчисляютъ, кѡлько лѣтъ минуло ѡдъ смерти Володимира Великого, и довели, що вѣкъ = 7 лѣтъ. Кн. Вяземскій мавъ обчислити, що семымъ вѣкомъ Троянимъ були часы Гомеровыхъ героѡвъ, коли жили Гекторъ и Парисъ; а зновъ инші доводятъ, що вѣкъ = 100 лѣтъ. Всѣ тіа даты, хочъ и якъ математично обчисленѣ, не придають ся до нѣчого, бо про „еру Трояню“ нѣкто въ свѣтѣ не чувавъ, нѣкто пѡсля неи нѣгде не чиливъ, а найменше знали про тую еру у насъ на Руси.

Я прѣ своихъ обчисленяхъ опираю ся на едино автентичномъ коментарѣ, т. е. на лѣтописи, где сказано, що Всеславъ пановавъ въ Кіевѣ всего-на-всего сѣмъ мѣсяцѣвъ, а ѡтакъ удавъ ся до Бѣлгороду и зъ ѡдои тайкомъ утѣкъ до Полоцка. Та сама мысль высказана и въ Словѣ: На седьмомъ вѣцѣ Трояни връже Всеславъ жребий отъ Дѣвицѣ севѣ любы. Той клюками подпръ ся оконню скочи къ градуу Кыевоу, и дотче ся стѡружнѣемъ злата стола кыевскаго. Скочи отъ нихъ лютымъ звѣремъ

въ п'яночн изъ Б'лградѣ, об'ѣси си син'к' м'гль, оутр'ѣже въ изкино стрикосы*) и т. д.

Шо въ л'ѣтописи значитъ с'ѣмь м'сяц'ѣвъ, то въ Словѣ названо семома в'ѣками Трояними. Або в'ѣкъ = „м'сяць“ (скандинавске „vika“ означае „тыждень“), або поетъ уживъ того слова для окрасы поетичной, або иронично, або ънъ написавъ „на в'ѣц'к“ для лучшого ритму зам на м'ксаци. Поез'я зъ л'ѣтами обходитъ ся въ загал'ѣ досыть свободно, проте год'ѣ ту держатись строгой математики. Суть певн'ї числа поетичн'ї и певн'ї назвы поетичн'ї, и мы зъ ними радо-нерадо мусимо числитись.

Щожь изъ всего вых'одить?

Землю Троянею за час'ѣвъ нашего поета звались выключно лишъ земля половецка, где пановали готск'ї боги; в'ѣками Трояними зовуть ся часы на Руси *передъ* Ярославомъ, коли вразъ зъ Варягами запанувала на Руси скандинавска (готска) в'ѣра; м'сяцями (чи тамъ в'ѣками) Трояними зовуть ся т'ї часы, коли въ К'їев'ї пановавъ Всеславъ, що то бувъ въ порозум'ѣню зъ готскими богами, взносивъ оя въ о н и й м'глы, д'ѣставъ въ тыхъ м'глахъ (ѡдъ Д'ѣвиц'ѣ ооб'ѣ люб'ѣ) божа стрикосы, перекидувавъ оя въ вовка, тура, скакавъ конемъ-мароку, а при к'ѣнци жит'я гдесъ счеае въ Тьмуторокани — зновъ надъ о н и мъ моремъ.

Сотъ отже во в'ѣхъ наведенихъ м'ѣстцяхъ Слова точно означене понятє для выразу *Троянь*; оно стоить въ зв'язи зъ готскою религ'їєю. Ятє есть земля христ'їянска и суть в'ѣки христ'їянск'ї, такъ була земля Трояня и були в'ѣки Троян'ї.

*) Въ артикул'ѣ подъ числомъ 20. подавъ я розправу про стрикосы и зам'ѣтивъ при случаю, що „стрикосы“ есть те саме, що „жребий *отъ Д'ѣвиц'ѣ себя люб'ї*“. Тепершн'їй выводъ усувае всяке сомн'ѣне подъ тымъ взглядомъ. П'єсля л'ѣтописи княживъ Всеславъ 7 м'сяц'ѣвъ въ К'їев'ї, ѡдтакъ черезъ Б'лгородъ ут'ѣкъ тайкомъ до Полоцка, а п'єсля Слова ѡнъ „на сем'ѣмъ в'ѣку Троян'їмъ“ вергъ „жребий ѡдъ Д'ѣвиц'ѣ“. Поетъ подае ближш'їй коментарь, коли то сталося. Ѣнъ пише: Всеславъ зъ К'їева скочивъ до Б'лгорода (отже при к'ѣнци своего семим'сячного панован'я), а зъ ѡдти пон'ѣсь ся въ хмары и оутр'ѣже въ изкино стрикосы. Очеvidно, що „жребий ѡдъ Д'ѣвиц'ѣ“ а „стрикосы“ означають ту одно и то само.

25. Троянъ.

Въ Словѣ половецка земля названа „Троянею“, а Русины зовуть ся внуками Дажбога — значить Русь была землею „Дажбожою“. Ся паралеля есть дуже важна, бо выйти мусѣла зъ одной провѣдной мысли: якъ Дажбогъ бувъ найвышимъ богомъ у поганьскихъ Русинѣвъ, такъ бувъ такимъ богомъ Троянъ у Половцѣвъ и у Варягъ.

Про бога Трояна була довшій часъ традиція на Руси. Въ словари Миклосича (и навѣтъ у интерпретѣвъ Слова) наводятъ ся зъ рускихъ памятникѣвъ письменныхъ отой мѣстца про бога Трояна:

- а) Трояна, Хърса, Белеса, Пероуна на богы обратиша, вѣсомъ злымъ вѣроваша.
- б) И да быша разоумѣли многини человекци и въ прѣкъсть великоу не видоуть, мнѣше богы многы: Пероуна и Хорса, Дыла и Трояна.

Дрѣ Огоновскій одно мѣстце Слова (были вѣщи Трояни) пояснювавъ дѣйстно на подставѣ давного миту про бога Трояна, толькожь уважавъ онъ Трояна богомъ славянскимъ, добрымъ, и протѣ вѣщи Трояни суть у него „*вѣки щасливѣ, въ котрыхъ Троянъ, богъ свѣтла сончюго, поборювавъ демонѣвъ тьмы*“. Аде ученый нашъ землякъ спостерѣгъ ся скоро, що выражене вѣщи Трояни має въ текстѣ Слова зовѣмъ противну мысль, протѣ въ новѣйшомъ (школьномъ) выданю зъ року 1881 пише вже такъ: „вѣщи Трояни аво вѣки Трояна — суть то вѣки вельми ѳдаленѣ, ознаменованѣ войнами“. Такъ отже зъ бога Трояна зробивъ ся назадъ цѣсарь римскій Траянъ а все тое недорозумѣне вышло единю зъ того, що Трояна шукавъ Дрѣ Огоновскій межи Славянами, а не межи Варягами.

Назва Троянъ стоить въ звязи зъ приложникомъ „тройный“ (троякій), Въ готскѣй митологїи замѣчаемо такой розвѣй религїйныхъ понятїй: найперше бувъ головнымъ богомъ Дивъ, ѳдтакъ онъ уступае мѣстце Воданови — алетой Воданъ, хочъ и есть найважнѣйшимъ богомъ, не має самъ про себе всемогущоу, овѣтовладноу силы, лишь въ полученю зъ двома иншими богами. Свѣтомъ, пѣсля скандинавокой вѣры, управляє „бо жа трѣйна“, або якъ Нѣмцѣ

кажуть: „Götterdreiheit“ (Wagner, вступна увага) або „Dreieinigkeith der Götter“ (Wolzogen ст. 98). Та та трійня богівъ въ рожныхъ часахъ и мѣстахъ змѣняла ся — одну трійню становили три брата: Воданъ, Вилі и Ве; другу трійню: Воданъ, Геніръ, Лоцерь; третю трійню: Тунаръ, Воданъ, Сакснотъ и т. д.

Зъ тои трійнѣ богівъ, пѣдъ впливомъ христіянскихъ понятій, утворивъ ся одинъ богъ Троянъ, або якъ гдѣнде его называли: Триглавъ. Въ Згорѣльци (Бранденбургу) и на Поморю въ Щегинѣ бувъ головный культъ Триглава. Святый Отто, епископъ бамберскій, описавъ статую и святыню Триглава на Поморю, а ѡдтакъ зничивши статую, ѡнъ повѣзъ три ея головы до Риму на знакъ, що Поморяне стались Христіянами. Такъ глубоко вкоренилась була на Поморю вѣра въ Триглава, що доперва за знищенемъ святынѣ головного бога положено крѣпшій засновы для розширу христіянскои вѣры.

Авторъ Слова пишучи про землю Трояню, выразавъ ся не „старыми словесы“, але бѣльше пѣсля сучасныхъ понятій, або въ мыслѣ тыхъ Варягѣвъ - поганъ, що пановали на Руси. Вѣра христіянска въ 12. столѣтїю надто мало вникла була въ народъ и въ тогышнихъ боярѣ, проте въ цѣлѣй повни еще жили на Руси традиціи про вѣру поганьску.

Пѣсля нынѣшнихъ нашихъ понятій можнабы толковати Трояня черезъ „Трибогъ“; такимъ чиномъ земля Трояня = земля трибожа, вѣци Трояни = вѣки трибожа.

Выражене „вѣки Трояни“ уважакъ дуже щасливимъ терминомъ и навѣтъ характеристичнымъ для понятій въ давнѣй Руви. Религія христіянска есть однобожою, таи поганьска религія Славянъ була въ сущности такожь однобожою, бо чи Святовитъ, чи Дажбогъ — все въ тѣмъ выраженю мѣстилось понятіе найвышого, головного бога. Зовѣмъ отже природно, що готску религію называно въ давнѣй Руси вѣрою „трибожою“ въ противоположибѣсть до вѣры христіянскои и до вѣры поганьско-славянскои.

26. Тропа Трояни.

Поетъ взывае Бояна, щобы оспѣвавъ войско Игоря „скача славно (соловѣмъ) по мыслѣноу древоу, лѣтамъ

орломъ подъ облакы, съвила славы ока полы сего времени, рица въ тропу Трояню чресъ полы на горы“.

Посля думки поэта повиненъ бы Боянъ осцѣвати военнй чины Игоревого войска, а ѳдтакъ зъ побоевища, спѣваючи гимны похвальнй, понестись въ тропу Трояню чресъ полы на горы.

Поля значить ту „степь“, а горы означаютъ „Кіевъ“, где живъ давний Боянъ (при дворѣ князя Ярослава). Въ томъ отже Кіевѣ залунати мали похвальнй пѣсни Бояновй про войско Игоря.

Жалую дуже, що выражене „тропа“ не можна выводити ѳдъ скандинавского dråра, означуючого бѳльшихъ розмѣрѳвъ „похвальну пѣсню“ (посля Dietrich-а Altnordisches Lesebuch: „dråра = ein grösseres Lobgedicht“). Слово *рица* (скачучи) такого толкованя нѣякъ не допускае, а поправокъ въ текстѣ робити не хотѣвбымъ.

Гдеякй интерпреты радй - бъ конечно въ той тропѣ Троянйй бачити „валъ Траяна“, проте выводятъ тое слово ажъ зъ голяндского trappen и зъ нѣмецкого Treppe. Зъ интерпретаціею, що до своихъ цѣлей послугуе ся всѣма словарями свѣта, я спорити не думаю; замѣчу тѳлько, що хочбы були якй „Траяновй“ валы на Украинѣ и въ Галичинѣ, они до поясненя нашого поемату не придають ся, бо посля поданыхъ мною безсомнѣйныхъ доказѳвъ землею Троянею звались и оловецкй степы, а не Русь.

Хочъ нерадо, а мусимо выражене „тропа“ пояснити на пѳдставѣ живучои бесѣды. „Тропа“ або „тропъ“ значить на Малѳй Руси „слѣдъ“, а „тропиги“ значить „слѣду шукати“, отже *въ тропу Трояню* = *въ слѣдъ Троянйй*.

У поэта „слѣдъ“ може означувати дорогу або шляхъ, тай дѣйствио дороги степовй, где була тѳлько кочуюча люднобсть, подобали бѳльше на „слѣды“ якъ на гостинцѣ. (Самъ авторъ Слова называе дороги степовй „неготовыми“). Такимъ чиномъ *рица въ тропу Трояню чресъ полы на горы* толкую: „несучись шляхомъ Троянимъ черезъ степы до Кіева“.

Щожъ значить „шляхъ Троянйй“? У насъ на пограничахъ кажутъ: шляхъ румынскй, шляхъ ляцкй и т. д.; отжежъ „шляхъ Троянйй“ = шляхъ, що веде зъ землѣ Троянйй на Русь, шляхъ оловецкй, шляхъ степовый.

Назва „Трояній“ взяла своій початокъ зъ понятій релігійныхъ, однакъ въ назвахъ *земля Трояня* и *тропа Трояня* перейшла она бѣльше въ назву географичну, а се есть доказомъ, що той пазвы не вынайшовъ авторъ Слова, але истновала она вже и передъ нимъ довшій часъ на Руси. Не сомнѣваюсь, що того термину, въ значеню митологичномъ, уживъ найперше поетъ Боянъ, котрый памятавъ еще часы поганьства на Руси, отже зъ власной памяти и зъ живучихъ традицій мѣгъ бувъ пѣзнати головнй, характеристичнй рѣжниці межи давнѣйшою а новою вѣрою. Межи першми поезіями Бояна а поематомъ „Слово о полку Игоревѣ“ минуло що найменше 150 лѣтъ, а часъ той выставлявъ зовсѣмъ на те, щобы назва „земля Трояня“ удомашилася, значить щобы зъ релігійной назвы вытворилася въ понятю Русинѣвъ назва географична.

27. Вѣтри, Стрибожи внуци.

Коли Дивъ вергъ ся на землю, то по словамъ нашего поемату: **вѣтри, Стрибожи внуци, вѣють съ моря стрѣлами на храбрихъ плѣкы Игоревы.**

Ктожь бувъ той Стрибогъ? У Дра Огоновского оказано: „Богъ небесной грозы, являючой ся въ буряхъ и вихрахъ, называвъ ся Стрибогомъ. Корѣнь того слова в **стрѣбѣ**, знач. *resurgere*, ѡтакъ Стрибогъ стоялобы зам. Стриббогъ“.

Ту зновъ понятія зъ собою помѣшанай, бо пѣсла Слова не Стрибогъ освѣжае (*resurgat*) воздухъ, але его внуки, вѣтры. Въ митологійи призначена каждому богу якась окрема, свѣтова чиннѣсть, и мы богѣвъ не можемо мѣшати зъ ихъ сынами, а тымъ менше внуками, котрыхъ богами навѣтъ звати не можна. Поетъ н. пр. каже, що Русины суть „внуками Дажьбога“ — чижь зъ того выходитъ, що вже каждый Русинъ есть Дажьбогомъ? А въ иншѣмъ мѣстци поетъ называе Бояна **внукомъ Велеса** — се такожь не значитъ, якобы Боянъ бувъ самымъ Велесомъ. Ту отже треба конечно пошукати иншой розвязки до слова Стрибогъ.

Передъ всѣмъ насуваеся ту аналогія зъ вѣрованіями Грекѣвъ и Римлянъ. „Стрибожи внуци вѣють съ моря“ — а пѣсля греческой митологійи богъ моря, **Позейдонъ**.

(а у Римлянъ Нептунъ), управле вѣтрами. Навѣтъ по́дъ взглядомъ языковымъ можнабы Стрибога уважати богомъ водъ, бо славянской корень *строу* (согласна *т* есть ту звукомъ вставнымъ) приходитъ въ назвахъ многихъ рѣкъ, якъ Двѣстеръ (*Dana-stris*), Истеръ, Стиръ, Стрый, Сереть — а такожъ въ словахъ: струя, струмѣнь, островъ, (с)рѣка и т. д.

Пишучи въ 16-омъ числѣ „Зорѣ“ про землю Трояню, мавъ я гадку, пояснити кѣлька мѣстцъ Слова за помочою греческой митологii и Гомеровои Илиады. Для тогдышней гипотези мои дуже добре надавалось порѣвнане межи Стрибогомъ а Позейдономъ, а еще красше промавляли за тою гипотезою самi интерпреты Слова, котрi Велеса называли „богомъ скота и поетѣвъ“, значитъ на рѣвни клали Велеса зъ греческимъ Аполлономъ. Та хочъ якъ понадiи були для мене всѣ тi паралелѣ, я волю ѡддати довгъ правдѣ и якъ перше Велеса, такъ теперъ Стрибога поясняю не въ мысль греческой, але скандинавской митологii.

Въ новѣйшѣй Еддѣ, въ такъ званѣмъ *Skáldskaparmál* т. е. въ инотрукци для поетѣвъ, сказано, що море есть домомъ вѣтровъ. Пѣсла Слова такимъ домомъ есть си не море, бо зъ ѡдтамъ вѣютъ вѣтры стрѣлами на хоробрi полки Игоря.

Въ иншѣмъ мѣстци Едды, въ оповѣданю *Gylfaginning*, подане таке вѣроване про вѣтры: Зачытавъ ся Ганглери: „Зъ вѣдки цвѣтае вѣтеръ, що мае силу зворушити море и роздути огонь? Онъ такiй сильный, а вѣкто его не бачивъ — диво та чудо!“ Тогды ѡдновѣвъ Гаръ: „Се заразъ тобѣ скажу. На пѣвнѣчнѣмъ небѣ сидитъ великанъ, що мае подобу орла; онъ, коли стане лѣтати, збивае вѣтеръ своими крылами“.

Сеся повѣрка дуже схожа зъ повѣрками рускими. У насъ кажутъ, що въ чотырѣхъ кѣнцахъ свѣта, за морями, стоять напротивъ себе чотыри великаны зъ огромными вусами та чубами, и неустанно дуютъ одинъ противъ другого. Кто сильнѣйше дуне, зъ той стороны буде вѣтеръ. А о вихрѣ кажутъ, що его вытворюе „сатана зъ великими крылами“.

Та якiбъ не були вѣрованыя про вѣтры, въ Словѣ они завсѣгды выступаютъ помѣчниками Дива, т. е. бога вѣины. Валькирии бѣльше управляютъ саблями Половцѣвъ и спѣ-

вами заохочують до бою, а вѣтры управляють стрѣлами несучи ихъ на непріятельскій войска. Въ тѣй мысли говорить на иншомъ мѣстци Ярославна: „**О вѣтре, вѣтрило!** чemoу мычиши хиновскыи стрѣлаки на своєю нетроудноую крыльцю на моего лады (т. е. моего мужа) кон?“

Выходилобъ зъ того, що Дивъ а Стрибогъ суть лишь двѣ назвы для означеня того самого бога. Рѣвно якъ „отрикосы“, я и слово Стрибогъ выводжу ѡдъ скандинавского *strid* = война. Стрибогъ (*Streitgott, Kampfgott*) = богъ войны, Дивъ.

28. Хръсъ , Дажьбогъ.

Зъ помежи рускихъ (славянскихъ) божествъ згадують ся въ Словѣ о полку Игоревѣмъ лишь тѣ два: Хръсъ и Дажьбогъ.

- а) **Бесславъ великому Хръсови вѣлкомъ поутѣ прерискаше.**
- б) **При Ользѣ погыбашеть жизнь Дажьбожа вноука.**
- в) **Въстала Обида въ силахъ Дажьбожа вноука.**

Хръсъ есть то само, що „Сонце“, и своимъ звукомъ пригадуе перского Кореса (або Кореша) и египетского Гороса. Тота старожитна назва есть доказомъ неизмѣрно давного культу того бога въ нашѣй земли и безперечно принесена Славянами еще зъ Азiи. Ѡдповѣдало то системѣ свѣтлопоклонской религiи нашихъ предкѣвъ, що они сонце уважали своимъ найвышимъ богомъ и около него групповали поменшихъ богѣвъ, котрыхъ або ѡдъ иншихъ народѣвъ переняли, або у себе дома вытворили для означеня певныхъ власностей и силъ головного бога. Выражене „великий Хръсъ“ ясно вказуе на головный культъ Сонця въ нашѣй Русп за часѣвъ поганьства.

Въ славянскомъ перекладѣ греческого лѣтописця Маляла такъ говорить ся про сонце: **Солнце царь, сынъ Свароговъ, еже есть Дажьбогъ.**

Выражене **Солнце - царь** пригадуе намъ *царь-огонь*, якiй добувають тертемъ ѡбъ себе двоухъ сухихъ деревъ. Той огонь уважае ся „святимъ“ (Болгаре называютъ его до

нынѣ огнемъ „*божимъ*“); при великихъ урочистостяхъ не можъ було иншого, якъ лишь того „царь - огню“ уживати. Въ Гербарѣ польскѣмъ зъ року 1596 говоритъ ся, що люде „*święta diablicy święca, czuując Sobótki, pałac ognie, krz e s z a c o g n i a d e s k a m i , a b y b y ł a p r a w a ś w i e t o ś ć d i a b e l s k a*“. Огонь выдобутый тертемъ двоухъ деревъ (дощокъ) зове люде мазурскій стариннымъ выраженемъ „*krzes*“ (порѣвн. *кресати* огню). Руске „царь - огонь“ и польске „*krzes*“ мають той самъ корень, що и выражене „*Krzesz*“, такъ отже назва *Солнце - царь* рѣчево и языково зовсѣмъ оходитъ ся зъ нашимъ *Хрьсомъ*.

У насъ есть богато слѣвъ, котры утворились ѳдъ кореня *кор* и ѳдносятъ ся до сонца або до огню: *коровай* (святый хлѣбъ), *куръ* (святый птахъ), *коровѳдъ* або *хоровѳдъ* (танецъ въ честь бога Сонця), *коржъ* (пѳдпалокъ), *корочунъ* (у Гуцулѳвъ „Рѳздвяный пѳстъ“, припадаючій въ ту пору, коли погане обходили „рождество Сонця“), *коршбурый*. Окрѳмъ того въ рускихъ казкахъ часто згадуютъ ся *королѣ* и *королеви чѣ*, що борють ся зъ змїями; есть то представлене борбъ, якы поганьскому вѣрованю веде свѣтло зъ тьмоу, *Корсъ* зъ змїею. (Пѳдъ впливомъ пѳзнѣйшихъ понятій въ тыхъ казкахъ незрозумѣле слово „*Корсъ*“ замѣнене зѳстало на зрозумѣле „*король*“).

Про *Хорса* лишалась еще повѣрка межы Русинами въ околицы Дрогобича. П. Франко доносить менѣ зъ ѳдтамъ, що въ самѳмъ Дрогобича о чоловѣцѣ, котрый нѣбы-то бачивъ щось неимѳвѣрнаго, небувало, кажуть: *бачивъ Форса на бѣлѳмъ кони*. Въ той фразѣ навѣтъ замѣтна старинность формы „*Форсъ*“, бо есть то 4 падежъ, котрый, якъ вѣдомо, рѳвннавъ ся давнѣйше падежеви першому.

Суть ученї, що выражене *Хрьсъ* порѳвнюють зъ староперскимъ *huare* = сонце; такимъ чинѳмъ бувбы *Хорсъ* те саме, що *Сварогъ*, — той самъ богъ, лишь пѳдъ рѳжними назвами почитанїй въ славянщинѣ.

Словами „*Солнце царь* неже *Дажбогъ*“ выражена тождность *Хорса* зъ *Дажбогомъ*. *Хорсъ* есть назва ста-

ринна, вѣками переказана, — Дажбогъ есть формацією новѣйшою, спеціально рускою; Хорсъ має бѣльше свѣтове, загальне значене, а Дажбогъ есть нѣяко частиною Хорса, означае одну тѣлько его власнѣсть, о скѣлько Сонце есть подателемъ земныхъ плодѣвъ и богатствѣвъ.

Въ Словѣ названіи Русины **внуками Дажьбога**, а въ рускихъ пѣсняхъ великодныхъ (въ гагѣлкахъ) Дажбогъ названый „Дѣдомъ“ (присвѣвуютъ часто: „Ой Дѣдъ, Дѣдъ та Ладо“).

Дословно **Дажьбогъ** = *Дай-Богъ* и, здае ся, до Дажбога ѣдносить ся присвѣвка въ нашихъ народныхъ колядахъ: „Ой Дай-Боже!“

Зъ плодѣвъ земныхъ лишали давній Русины одну часть для своего бога. Еше до нынѣ заховавъ ся гдѣкуды звычай, що на нивѣ лишаютъ гдѣщо стебель нежатыхъ и зовутъ тую жертву свою „*Дьдовою бородою*“.

На Руси зовутъ еше солому, котру на св. вечеръ розстелютъ по землі, *Дьдухомъ*; а снѣгъ пшеничный, котрый ставлятъ въ кутѣ образовой стѣны въ хатѣ, *Дьдомъ*. Назвы *Дьдухъ* и *Дьдѣ* поясняютъ ся тымъ, що Сонце, яко Дажбогъ, було богомъ земныхъ урожаѣвъ. Обрядъ наленя Дѣдуха (на другій день колядъ) есть такожь митологичного значеня; селянинъ до днесъ еше привязуе до того огню велику силу, уживаючи при нѣмъ всѣлякихъ заговорѣвъ и огрѣваючи ся огнемъ, щобы боляками не обкидало (Pauli I.; Галька, II, 14). А належить пам'ятати, що пѣсѣля вѣрваня давныхъ Перзѣвъ боляки обкидали того, кто согрѣшивъ проти сонця.

Авторъ Слова называе Половцѣвъ „*дѣтьми бѣсовыми*“, а Русинѣвъ *внуками Дажбога* — иншими словами: Половцѣ суть „*дѣти тьмы*“, а Русины „*дѣти Сонця*“.

(Поглядъ на поганьску религію Русинѣвъ).

Окрѣмъ Хорса и Дажбога не згадуе ся въ Словѣ про иншихъ славяно-русскихъ богѣвъ, за те зъ свѣта чарѣвъ и повѣрокъ зазначивъ поетъ кѣлька дуже характеристичныхъ моментѣвъ. Перше всего заслугуютъ на увагу тотѣ же-лѣзній напороти, що находились пѣдъ шоломами князѣвъ Романа и Мстислава, а мали таку чудотворну силу, що ѣдъ нихъ ажь земля трясла ся а вороги передъ ними вергали

свои списы и головы свои поклоняли. Великой ваги пѣсля поета есть такожь „*друге тѣло*“ Всеслава, той ченець въ котрѣмъ онъ родивъ ся и котрый по вѣрованю давной и теперѣшной Руси приносить чоловѣкови щасте. Въ иншѣмъ мѣстци наводятъ ся еще въ „Словѣ“ нѣчній сѣморци т. е. мраки, котрѣ идоуть мѣглами и помагають Игореву выдобути ся зъ неволѣ.

Въ готскѣй религiи бачимо велике число богѣвъ, въ рускѣй перемагае той таемничiй свѣтъ вселякого рода чарѣвъ и повѣрокъ, якiй еще и доси доховавъ ся въ нашѣмъ народѣ.

Для докладного пѣзнаня поганьской вѣры нашихъ предкѣвъ богато придае ся „Слово о полку Игоревѣмъ“. Мы бачили, зъ якою правдою представивъ поеть головнiй знамена готской (пѣвнѣчной) вѣры, тожь и головныхъ, характеристичныхъ знаменъ поганьской вѣры Русинѣвъ мусимо дошукуватиюсь такожь въ Словѣ, тымъ бѣльше, що обѣ митологiи, готску и руску, переводить поеть паралельно, якъ то и було провѣдною его мыслею.

Все дотеперѣшнiй розправы о вѣрѣ нашихъ предкѣвъ лишь въ однѣй часли могутъ задоволити. Звычайно митологове силуютъ са найти у Русинѣвъ якъ наибѣльше богѣвъ, проте всякiй дотычнiй згадки въ нашихъ памятникахъ старорускихъ заразь старають ся зложити въ якусь систему, не розбираючи ближше, чи згаданi въ тыхъ памятникахъ боги суть дѣйстно рускими, чи може скандинавскими, або зъ ѣдки вчуды занесеными. Отъ два характеристичнiй примѣры:

1) Въ другѣмъ договорѣ Русинѣвъ зъ Греками зъ року 945 кленуть ся Русины додержати умовы, инакше „кто преступитъ клятву, да будетъ клятъ отъ Бога и отъ Перуна.“

Русины-христiяне кленуть ся Богомъ, а Русины-погане Перуномъ. Але ктожь були ти Русины? На початку договору сказано: „Мы отъ рода рускаго: Иворъ, Вуефасть, Иокусеви, Каницаръ, Шихбернъ, Сѣанъдръ, Либнаръ, Фастовъ, Гримъ, Акунъ, Аминодовъ, Шибридъ, Алданъ, Сѣфирка, Фурди, Мутуръ, Адунъ, Адутьбъ, Фрутанъ, Емигъ, Бруны, Ровальдъ, Гунастръ, Игелдъ, Турбернъ, Моны, Руалдъ, Алданъ, Тилена, Пубькоаръ“ и т. д.

Хибаж се назвы руско-славянскій?... А предсѣ по всѣхъ митологіяхъ, на підставѣ того договору, утворено руско-славянського бога Перуна, котрого навѣть безцеремонно названо найвысшимъ богомъ! Варяго-Руссы їдутъ до Греціи, Варяго-Руссы кленуть оя Перуномъ — и після дивной логики Перунъ есть богомъ славянскимъ!

Въ Словѣ о полку Игоревѣмъ приходитъ такожъ Перунъ, але ѓнъ стає по сторонѣ Половцѣвъ. Тамъ выразно говорить ся, що передъ нещасливою битвою надъ Каялою: чрѣвными тоуча съ моря идоуть, хотять прикрыти четири сонци, а въ нихъ трепещоуть синни млънии. **Быти громоу великому, ити дождю стрѣлами...**

2) Несторъ говорить о Володимирѣ, крестителю Руси: **„И постави коумиры на холмоу внѣ двора теремного: Пероуна деревяна, и Хръса Даждьбога, и Стрибога, и Смарьгала, и Мскошь...“**

Мы знаємо, що Володимиръ, потомокъ Рурика, въ першій добѣ свого пановани зносивъ ся часто зъ Скандинавією, проте не загинула еще була родова и религійна сиблинѣсть бояръ и князѣвъ зъ давнюю ѓтчиною. По матери бувъ Володимиръ Славяниномъ, такъ нѣщо дивного, що побѣчь скандинавскихъ богѣвъ умѣстивъ ѓнъ и статую славянського Хорса-Дажбога коло своего терему.

О неславянскости выраженій Смарьгалъ и Мокошь нема що богато говорити. Стрибогъ, якъ вже знаємо изъ Слова, бувъ скандинавскимъ богомъ, те саме що Дивъ у Готѣвъ. Перунъ знаный намъ зъ договорѣвъ Игоря и Святослава зъ Греками, а если ему Володимиръ придававъ ажъ надто велику почесть, то се певно не бувъ поглядъ славянскій; мы вже бачили въ розправѣ про Трояна, що деякі племена германскій посередъ трѣйнѣ своихъ богѣвъ клали на першѣмъ мѣстци не Водана, але Тунара (Donner, Перунъ).

Колижъ російскій и малорусскій митологи зъ рускихъ памятникѣвъ не умѣють добре розбзнати, що руске а що скандинавске, то тымъ менше дивувати буде, що они въ добрѣй вѣрѣ все уважають славянскимъ, що зъ посередъ богѣвъ находило ся у другихъ племенъ славянскихъ. Отъ и зарилось въ нашихъ митологіяхъ безчисленными богами и богинями, и вышли системы, якихъ нѣ въ народныхъ

переказахъ нѣ въ давнѣмъ нашѣмъ поетичнѣмъ памятнику (въ Словѣ о полку Игоревѣ) не находимо.

Въ виду такъ слабонькихъ и хибныхъ дослѣдѣвъ на поли руско-славянскои митологіи, признаюсь, менѣ трудно прииде пояснити воѣ существенній примѣты поганьскои вѣры нашихъ предкѣвъ, о скѣлько они представлені въ Словѣ. Постать Хорса-Дажбога и повѣрки про „*папороти*“ и „*язвено*“ пояснявъ я за помочео дохованыхъ на Руси традицій; про инші повѣрки и про пѣдряднй божества (митичнй существа) я даю пониже лишъ короткй замѣтки. Може кто другій, идучи за моими указками, пояснить предметъ докладнѣйше, а я пересвѣдченный, що коли ученй возьмутъ Слово за пѣдставу до своихъ митологичныхъ студій, они на его основѣ и при помочи дохованыхъ на Руси повѣрокъ выяснятъ докладнѣйше поганьску вѣру нашихъ предкѣвъ, нѣжъ то зроблено доси.

29. Донъ кличеть и зоветъ князи на погѣдоу.

Дуже важне мѣстце находить ся въ Словѣ, на котре интерпреты не звертали уваги. Коли войско Игоря ступило на половецку землю, то по словамъ поэта Дивъ „*кличеть вѣрхоу древа*“ и взывае Половцѣвъ до борбы — а паралельно до того мѣстца каже поетъ (по причинѣ розгрому Игоревого войска): **Донъ кличеть и зоветъ князи на погѣдоу.** На покликъ грѣзного Дива заразъ Половцѣ стали громадитись до бою, а на покликъ Дону лишъ Ольговичи хрѣврили князи доспѣли на брань.

Передовѣмъ насуваеь пытане, для чога поетъ готского Дива въ паралелю ставить зъ рѣкою Дономъ? Митологи заразъ готовй накинути ся на автора Слова: „Неукъ — скажуть — пописавъ небылицѣ, бога вѣины порѣвнавъ зъ рѣкою! Не знае славянскои митологіи!“ Для нихъ, для тыхъ митологѣвъ, булобъ наручнѣйше, якбы якій „Симарьгль“, або хочъ „Перунъ зъ золотыми вусами“, або „Мокошь“ накликувавъ Русь до вѣины...

Покликъ Дону выдати ся мусить дивачнымъ для того, що мы на славянську митологію задивлялись доси изъ становища иншихъ народѣвъ, якъ Грекѣвъ, Римлянъ, Герма-

нобъ. Намъ заблагось конечно, чтобы було русскихъ богѡвъ „богато“, тому и нѣкто не зважавъ на автора Слова, котрый предѡбъ жѣючи въ 12. столѣтѣ, въ часахъ где поганство на-добре еще въ нашѡмъ народѣ процвѣтало, мѡгъ якъ найдокладнѣйше поганьску вѣру нашихъ предкѡвъ знати. Хочь зъ жалемъ, але я вже розставсь зъ манѣю боготворства и зовѣмъ иншими засадами руководжусь при выясненю тыхъ мѣстцъ Слова, що ѡдносятъ ся до рускои митологѣи.

Пѡсля дохованыхъ на Руси повѣрокъ вода есть „непачатою“ и занимае побѡчъ огню (отже и сонця) одно зъ первыхъ мѣстцъ. У нашихъ гѡрянъ доховалось вѣроване, що царь-огонь разомъ зъ царицею-водою отворили свѣтъ. Въ однѡй галицко-рускѡй колядѣ (помѣщенѡй въ Христоматѣи Головацкогѡ) такъ описуесь сотворене свѣта: „Ой коли було зъ нащада свѣта, тогды не було неба нѣ землѣ, ано лишь було синее море“. Въ загалѣ по понатѣю Русинѡвъ земля выплынула зъ моря, або вынята зъ нея.

Въ водѣ мешкають рѡжнѣи воднѣи существа: Морены, Морскѣи панны, Русалки. Особливожь важнѣи и святѣи були тѣи рѣки, въ котрыхъ приходѣтъ слово *Дана*, якъ Дунай, Донъ (Танаисъ), Днѣпръ (Данаприсъ), Днѣстръ (Данастрисъ). Здаєсь, що и въ пѣсняхъ народныхъ не безъ причины приспѣвуютъ: „Ой Дана, Дана!“

Як. Головацкѣи пише въ своѣмъ Баснословію: По понатѣю Славянъ воды, рѣки, моря населенѣи були рѡжnymi митичными существами. Зъ вѣрованя въ божественнѡтъ воды повсталѡ друге вѣроване, що на берегахъ водѣ, въ поблизкости божества, треба ѡдправляти богослужбнѣи обряды. Зъ того выходѣтъ, що мѣстцами такихъ богослуженѣи были особеннѣи мѣстца у берегѡвъ священныхъ озеръ, рѣкъ, потокѡвъ, куды народъ громадно збиравъ ся. О тѡмъ свѣдчатъ давнѣи писателѣи. Такъ у Прокопѣи (III., 14.) читаемо, що „Славяне обожаютъ рѣки, и и мѣ и гдєкотрыхъ другыхъ духѡвъ, приносятъ имъ жертвы и по жертвамъ гадають о будущинѣ“. Несторъ говоритъ, що Русяны-погане „кладзымъ и ѣзерамъ жертвоу приношаюу“, о чѡмъ и Новгородска лѣтопись згадує. Такожъ въ уставѣ Володимира о судахъ згадує ся про людей, що молятъ ся у воды, а въ правилахъ митрополита Іоана читаемо о

людяхъ, „іеже жроуть вѣсомъ и колотомъ и колоди-земь“. Наконецъ и Кирилъ явно научае: „не нарицайте собѣ бога ни въ рѣкахъ, ни въ стоуденцахъ“.

Почесть до гдеекихъ колодязей, озеръ и рѣкъ еще и до нынѣ не выгасла въ народѣ; до нынѣ называе народъ гдекотрѣ керницѣ святыми, населяе рѣки, озера и керницѣ морянами, водяннами, русалками, топельниками; еще нынѣ одиравае онъ на берегахъ рѣкъ различнѣ обряды, особливо въ день Купала, где рано купають ся въ рѣкахъ, умывають ся непочатою водою, а ввечеръ приносятъ идола, Моряну (Марену), потопляють его и кидаютъ на воду вѣнки, цвѣты (сокирки, васильки, черевички, гвоздики, звѣнки, рѣзноцвѣтъ), при чѣмъ спѣвають ся обрядовѣ цѣсни.

Зъ всего видно, що рускѣ Славяне въ часахъ поганьства поклоняли ся воднымъ божествамъ, очищали ся водою, мыли ся водою, приносили воднымъ божествамъ въ жертву цвѣтнѣ вѣнки и вѣрили въ пророчу силу водныхъ божествъ.*)

Въ Словѣ въ кѣлькахъ мѣстцахъ згадуе ся про невычайну силу воды.

Князь Игорь, прибавши зъ неволѣ щасливо надъ Донець, такъ до него промовляе: **О Донче!** не мало ти величина, лелѣвавшоу князя на влѣнахъ, ставвшоу кѣмоу зеленоу травоу на своихъ серебряныхъ брезѣхъ, одѣвавшоу его теплыми мѣглами подъ сѣнню зеленоу древоу. Стрѣжаше его гоголемъ на водѣ, чайцами на строуахъ, чрьнадыми на вѣтрѣхъ.

Ярославна, жена Игоря, молитъ ся до Днѣпра: **О Днѣпрѣ!** Словоутичю! ты пробилъ кѣси каменными горы

*) Пишучи о рожного рода божествахъ, я придерживуюсь лишь загално принятю термину, а зовѣмъ не маю на мысли окремыхъ „pleno titulo“ богѣвъ и богинѣ. Одношене тыхъ божествъ до головного бога, Хорса, було такого рода, якъ и. пр. въ христіанскѣй религіи одношене межѣ Богомъ а Святыми. Въ латинскѣй церквѣ (и въ греческѣй у Уніятѣвъ) подыбуемо звичай уставляти статуѣ Святыхъ (деревляны, камѣнны, металевы) въ церквахъ при дорогахъ, по поляхъ Але якъ тыхъ статуѣ не можемо уважати окремыми Богами, такъ и подряднѣ божества Русинѣвъ-поганѣ окремыми богами не були. Статуѣ тыхъ божествъ представляли духѣвъ опѣкунчихъ, певну силу головного бога, существа посереднѣ межѣ богомъ а людьми и т. д.

сквозь землю Половецкую. Ты лелѣлъ еси на согѣ Святослави носады до пѣткою Кобыкова. Къзлелѣй, господине, мою ладоу къ мнѣ, абыхъ не слала къ немуу слезъ на море рано.

О невычайнѣй силѣ моря, котре головно ратуе Игоря зъ неволѣ, я говорити буду въ окреомѣ артикулѣ, проте и ѡдосылаю до него.

Побѣчь добрыхъ рѣкъ згадують ся въ Словѣ и лихѣ рѣки, але тѣи находятъ ся подѣ панованемъ Половцѣвъ и Литвы. Поеть н. пр. розказуе, що колись, за панованя руского,плыли Двина и Сула срѣберными струями, а нынѣ занечищенѣ они поганцями: оуже Гоула не течеть срѣберными струями къ градоу Переяслави, и Двина болотомъ течеть онымъ грознымъ Полочаномъ подѣ кликомъ поганыхъ. А на иншомъ мѣстци говоритъ поеть про рѣку Стугну, що затопила князя Ростислава: Стоугна хоудоу строюю имѣи, пожръши чоужи роучни, и строугы ростре на коустоу. Оуношоу князя Ростислава затвори днѣ при темнѣ березѣ.

Если малѣ рѣки, по вѣрованю давной Руси, мають такий впливъ на жите людей, если малый Донецъ и Диѣпръ (не говорячи о моря) ратують або ратовати мають Игоря зъ неволѣ, для чогожь бы Донъ не мавъ способѣвъ причинитися до побѣды Русинѣвъ?

Донъ есть святою рѣкою, а маючи силу пророчу, зъ обѣтницею побѣды ошибнути ся не може. Онъ не потребуе, якъ той готскѣй Дивѣ, являти ся на побоевищахъ, само его пророче слово есть достаточною порукою доброго успѣха. Донъ не мае до помочи Валькярѣй нѣ военныхъ оружѣй, але помагати може войску рускому въ иншѣй способѣ: може выляти водами, затопити въ своѣмъ руслѣ Половцѣвъ, може наслати ираки на войска ворожѣй, може споводовати вѣтеръ противный и т. д. Таи недарможъ авторъ Слова цеше майже завсѣгды „великий Донъ“ — се не припадковый якѣйсь епитетъ, але нарочноу ужитый, подобно якъ въ выраженю „великий Хръсъ“.

Замѣчаю еще, що противоставлене Дону и Дива уважаю дуже щасливою придумкою автора. Хръсъ - Да ж богъ, то бувъ богъ спокойный, благодатный, що дбавъ о

добро Руси, о плоды земній — не ему братись до меча!
А якогось бога войны, подобного Диву, Руиныны вже по
мирному овому успособленю безпечно не мали.

30. **Голнце скѣтитъ ся на небесѣ: Игорь князь въ
рууской земли! Дѣвници поють на Доунаи: вьють
ся голоси чрезъ море до Києва.**

Якъ Игорь выбравъ ѡя въ похѡдъ на Половцѣвъ, то
Голнце (Хорст) юмоу тѣмоу поутъ застоупаше — зна-
чить, сонце остерегало князя передъ небезпеченьствомъ;
колижъ Игорь зъ неволѣ повернувъ на Русь, утѣшилось
Сонце и заяснило въ повной красѣ на небѣ. Зновъ одинъ
хорошій образецъ зъ нашої давной митологiи!

Больша труднѡсть заходитъ зъ выраженемъ: **Дѣвници
поють на Доунаи.** У Дра Огоновского сказано: „Змыслъ
ту такiй: Дѣвчата спѣвають не тѡлько въ Кiевѣ, коли
Игорь сюды приѣхавъ, але й далеко ѡдъ Кiева. Въ пѣсняхъ
народныхъ названный моремъ иногди и Дунай, тутки же
означивъ авторъ сею назвою мабуть рѣку Днѣпро; тай въ
великорускихъ былинахъ Днѣпро названный деколи Дуна-
емъ.*) Авторъ хотѣвъ отже вѣдай се сказати, що голоса
спѣвающихъ дѣвчатъ вьють ся черезъ Днѣпро до Кiева.“

Зновъ закину интерпретамъ, що они важнѣйшiй мѣстця
Слова поясняютъ не въ звязи зъ цѣлымъ текстомъ, але надъ
кождымъ уступомъ розправляютъ зъ особна. Очевидно, що
кожда така интерпретацiя кѡнчити ѡя мусить на якѡйсъ до-
гадцѣ, и кѡлько интерпретѡвъ, стѡлько и догадокъ — пози-
тивныхъ результатѡвъ зъ такой работы бути не може.

Въ Словѣ переведвна дуже хороша паралеля. Коли

*) В. Ягичъ въ Archiv für slav. Philologie (томъ I, зомъ 2.,
стор. 299—333) такъ говорить: „Въ російскихъ пѣсняхъ Дунай
такъ рѣдко приходитъ, що тыхъ кѡлька примѣровъ, де ѡнъ зга-
дуе ся, уважати треба реминисценцiєю зъ малорускихъ пѣсень
народныхъ. Въ Шейна збранику російскихъ пѣсень приходитъ
Дунай два-три разы тѡлько яко римъ, н. пр. Дунай сынъ Ива-
новичъ Дунай. Тотi звороты не мають нѣчого спѣльного зъ
тою ролею, яку ѡдгрывае Дунай въ поезiи народной другихъ
Славянъ“. Наводжу се мнѣне ученого слависта въ доказъ, якъ
то небезпечно при пояснюваню Слова бдсмлати ся заедно на в е-
л и к о р у щ и н у.

Половцѣ побѣдили и стали Русь нищити, то „готскими красными Дѣвкы вѣспѣша на врезѣ синѣмѣ морю“ — а параллельно до того уступу каже поетъ, що коли Игорь щасливо выдобувъ ся зъ неволѣ и станувъ на руской земли, що тогда „Дѣвици поють на Доунан“. Якъ тѣ красными Дѣвкы мы нашли въ готской митологiи, такъ теперъ сихъ Дѣвиць на Доунан шукати мусимо въ митологiи давныхъ Русинѣвъ.

Ктожь суть тѣ Дѣвицѣ, що вразъ зъ Сонцемъ такъ утѣшились зъ повороту Игоря?

Се суть Морскій панны, майже то само, що нынѣшній нашій рѣчній Русалки.

Въ Баснословiю Головацкого читаемо: „Русалка значитъ жителька воды, ѡдъ кельтского слова русъ (вода), ѡдъ котрого кореня и руске русло (середина рѣки) походить. То суть тѣ самѣ Нимфы, про котрѣ згадуе Прокопiй. Жиючи постѣйно въ водѣ, на празникъ Лады весною, коли вся природа празновала свое воскресене и поворотъ Сонця, они выходили зъ воды и ѡдправляли хороводы на лугахъ, въ лѣсахъ и на нивахъ. Русалки суть существа легкiй, майже безтѣлеснiй“.

О теперѣшнихъ Русалкахъ говоритъ Головацкiй: „Нынѣшній повѣрки представляютъ ихъ существами свавольными, шутливыми; они колишуть ся по деревьяхъ, чешуть ся при свѣтлѣ мѣсяця; але иногда нападаютъ на людей и заскобочують ихъ до смерти. Нарѣдъ представляе ихъ собѣ существами земно-водными, и розмѣщае ихъ такожь по поляхъ и лѣсахъ“. Пѣснѣя народного вѣрованя мешкають Русалки въ пѣдводныхъ теремахъ и замкахъ, збудованыхъ зъ коралѣвъ, мушель и перелѣ.

Наведенiй Головацкимъ давнiй вѣрованя про Русалки дуже добре надають ся до поясненя Слова. Русалки зъ весною празновали хороводами, танцами и пѣснями, поворотъ Сонця. Сежь саме, хочъ иными словами, говоритъ ся въ Словѣ. Коли Игорь выбравъ ся на вѣйну, Сонце покрылось тьмою; коли Игорь бувъ въ неволи, засумовала вся природа, солнцю оутрѣпкѣ свѣтлѣ, и въ наслѣдокъ того ничить трава жалоцнами, а древо съ тоугою къ земан приклонилось. Колижь Игорь повернувъ на Русь, засiяло

Сонце назадъ въ цѣлой красѣ и отъ заразы въ честь Сонця (а тымъ самымъ и въ честь Игоря) заспѣвали „Дѣвници на Дунаи“.

Важне еще пытане, о якѣмъ то Дунаю говорить поетъ?

У всѣхъ Славянъ, а особливо Русинѣвъ, зачисляе ся Дунай до рѣкъ святыхъ. Въ народныхъ пѣсняхъ часто говорить ся про Дунай-море, а навѣтъ кожда бѣльша рѣка zove ся въ тыхъ пѣсняхъ Дунаемъ.

Въ Словѣ выражене Дунай взяте въ одномъ мѣстци такожь въ значеню переносномъ. Ярославна, жена Игоря, такъ плаче про своего мужа: „Полечю зегзицю по Дунаевки; омочю вѣвринъ роукавъ въ Камалъ рѣцѣ, оутроу книзю кровавыя яго раны на жестоцкѣмъ яго тѣлѣ“.

Ярославна була въ Путивли надъ Днѣпромъ, а хоче зазулею летѣти по Дунаеву и дѣстатись на степъ. Географы на добре похиталибъ головою, якбы прайшлое выражене Дунай брати въ значеню властивѣмъ, географичномъ. Въ понятю Ярославны Дунаемъ мѣгъ бути тѣлько Днѣперъ, тай дѣйстно княгиня въ своихъ молитвахъ удаеся межъ иншими такожь до „Днѣпра-Словутича“, щобы сей на своихъ фаляхъ приколосавъ Игоря назадъ до неи въ Путивль.

Въ выраженю: Дѣвници поють на Дунаи: вьють ся голоси чрезъ море до Києва, слово Дунай треба брати въ значеню властивѣмъ. То вже суть слова самого поэта, а впрочѣмъ выражене „чрезъ море“ лишъ до спѣву наддунайского (при устю рѣки до Чорного моря) ѣдноситись може. Рѣка Дунай, въ географичномъ значеню, була авторови Слова добре знаною, якъ видно зъ уступу про галицкого князя Ярослава Осьмомысла.

31. Прысноу море полуноци: ндоуть съморчи мьглами. Игореву книзю Богъ поуть кажетъ изъ земли половецкой на землю роускоюю. Погасоша вечероу зарю.

Уступъ о утечи Игоря зъ неволѣ належитъ до найкрасшихъ въ нашѣмъ поематѣ, однакъ интерпреты якъ най-

гѣрше его скоментовали, понищивши въ нѣмъ все, що було доброго пѣдъ взглядомъ языковымъ, поэтичнымъ и митологичнымъ. Отъ ихъ выводы:

„Смѣрчи (кор. мрѣк) = хмары дощевй. Въ Толкованіи неудобь-познаваемымъ рѣчамъ (XIII. вѣку) пѣдъ словомъ смерчь читаемо таке пояснене: „павнца, облакъ дѣждивнѣ, нже водоу отъ морѣ вѣзнимаетъ, яже въ гоубѣ, и пакы проливаетъ на земахъ.“ Порѣвн. словарь Зизанія и Беринды: „сморшь = оболкъ, который съ неба спустивши ся воду съ моря смокчетъ“. Се вѣровано утворилось мабутъ на основѣ древнѣго переказу митичного о змѣи, котра выпивала молоко бѣдъ коровъ бога-громовика, с. в. выпивала воду зъ дощевыхъ хмаръ. Пѣзнѣйше-жъ вѣровано, що тота змѣя выпивае воду зъ моря, озеръ, рѣкъ и жерель, и проте фантазія простого люду утворила собѣ мить о смерчи, с. в. о *хмарь дощевй*, котра зъ неба спустившись воду зъ моря смокче. Одакъ вѣрована о смерчи було перенесено на дугу або веселку (порѣвн. польске *tesza*, котре первѣстно тое означало, що руске *туча*.) Зъ того видно, що основою мита о змѣи, о смерчи та дузѣ послужило зъявище природне, позаякъ хмары оправдѣ зъ выпарбѣвъ земскихъ утворяють ся Колижь авторъ Слова написавъ, що *смерчи идутъ мглами*, то хотѣвъ бнѣ мабутъ се высказати, що чорнѣ хмары, котрѣ повисли надъ землею, пѣдѣймають ся и счезають изъ мраками. Онижь усувають ся зъ за того, що богъ свѣтла дозволивъ Игоревнѣ вернути ся въ землю рѣдну“.

Супротивъ тыхъ выводѣвъ замѣчу найперше, що въ выданю Мусинъ-Пушкина и въ рукописи Катерины нѣякѣ *смерчи* анѣ *сморчи* не приходятъ — тамъ стоить сморци и того выражена безъ потреби на якѣсь *смерчи* замѣнати не годить ся. (Если давнѣй рускѣй етимологи тое „неудобь-познаваемое смерчь“ выводили бѣдъ „смоктати“, то имѣ еще простити можна, але що нынѣшнѣй етимологи такѣй выводѣ за добрый приймають, то вже оправдѣ грѣхъ непростимый).

Замѣчаю такожь, що пѣсля ясного тексту Слова нѣяка хмара дощева не спускалась зъ неба до моря, а противно тѣи *сморци* просто зъ моря выѣшли. Въ паралельномъ мѣстци Слова, где описаный приходѣ Дива на побоевище, сказано: *чрѣнными тоучи съ моря ндоутъ, хотытъ прикрыти четьри солнца*. Ту такожь нема нѣякои бесѣды о спаданю на землю, анѣ о „смоктаню воды“.

Словами „сморци ндоутъ мглами“ зовсѣмъ не хотѣвъ поетъ сказати, будьто „чорнѣ хмары пѣдѣймають ся и счезають изъ мраками“. Сморци власне на те покрыли

землю, чтобы мѡгъ Игорь непостережно ѡдъ Половцѣвъ предприняти свою утечу. Се ясно выплывае зъ тексту Слова и зъ лѣтописи. Игоря стерегло 20 Половцѣвъ — чижь мѡгбы ѡнъ въ ясну нѡчь уйти ихъ бачному оку? А треба знати, що кѡнь приготовленный для Игоря, найдивъ ся досыть далеко ѡдъ вязницѣ, ажъ на другѡмъ березѣ рѣки. Отжежь не досыть було, пѡдважити стѣну вязницѣ, але треба було незамѣтно ѡдъ 20 сторожѣвъ перемыкати ся тайкомъ черезъ рѣку — треба було, якъ каже поеть: поскокнати горнастаємъ къ тростню (въ очеретъ) и бѣлымы гоголемъ на кодоу, и доперва переплывши тую воду, сѣсти на брѣзъ комонь. Все то, очевидно, лишь середъ великой пѡтмы можъ було доконати.

Дальше не поясняютъ зовѣмъ интерпреты :

1. Для чого море прыснуло?
2. О котрѡмъ мори есть ту бесѣда?
3. Для чого море прыснуло о пѡвночи, и якимъ чудомъ ѡдъ пѡвѡчной мглы вже вѣчѣроу погасоша зари?

То такъ було. Ярославна помолилась до Вѣтра, Днѣпра и Сонця, и слезы свои Днѣпромъ пѡслала „на море рано“. Добрый Словутичь понѣсъ слезы княгинѣ зъ собою и въ ночи передавъ ихъ морю; отъ и заразы Чорне море предприняло воѣ мѣры, чтобы нещастного князя освободити. Оно заворушилось и цѣлы хмары туманѡвъ (иракъ) понеслись на землю половецку. Тѡлькожь воѣ тѣ ираки не могли були въ однѡй хвили пѡднатись зъ моря и въ тѡйже хвили покрыти весь степъ. На те треба конечно часу; отожь о пѡвночи море прыснуло, а доперва слѣдующого вечера погасоша зари на небѣ.

Такой есть хѡдъ мыслей въ Словѣ и надѣюсь, що супротивъ такъ логичного вывода всяка критика замовкне. Додамъ тѡлько, що моремъ, котре освободжае Игоря, не може бути Синѣ море, — разъ длятого, що Днѣперъ гуды не вливаеся; въ-друге тому, що Синѣ море выступае всюду по сторонѣ Половцѣвъ; а въ кѡнци и длятого, що поеть въ цѣлѡмъ уступѣ, где говоритъ оя про утечу Игоря, нѣгде нѣ про „Синѣ море“ нѣ про „синѣ мглы“ не згаде.

Менѣ зовѣмъ не дивно, що Чорне море выступило нѣяко противъ Синѣго. Такужь аналогичну мысль пере-

провадивъ и нашъ поетъ, Шевченко, въ своѣмъ поематѣ „Гамалія“, где розказано, якъ Чорне море держить сторону козакѣвъ а Босфоръ сторону Туркѣвъ, и якъ Чорне море тяжкими грезьбами амушуе Босфоръ до поелуху. Чорне море му сѣ ло навѣтъ бути прихильне Русинамъ, бо до него вливають ся двѣ такъ для Русинѣвъ священный рѣки, якъ Дунай и Дибнеръ. Анужь бы загнивались тѣ два „Дунай“ и понесли свои воды куды инде — а пѣсля поганьского вѣ- рованя могло справдѣ такъ стати ся!

Але вернѣмъ еще до выраженя **идоуть сѣморци мѣглами**. Если зведемо тое мѣстце зъ мѣстцемъ паралельнымъ „чрѣныа тоучи сѣ моря **идоуть**, хотать при- крыти четьри солнца“, то цѣла интерпретація наша го- това. Въ одно́мъ и другѣмъ случаю зъ моря пѣднхились мраки, тѣлькожь въ другѣмъ случаю (чрѣныа тоучи) тѣи мраки понеслись въ гору, зъ нихъ утворились дощевѣ хмары — а въ першѣмъ випадку (**идоуть сѣморци**) они налягли „мглами“ землю, покрыли цѣлый стѣнь. Недармо то поетъ до слова **сѣморци** додавъ **мѣглами**; онъ въ иншѣмъ мѣстци каже: **мѣгла пола покыла**, — отже и **сѣморци** покыли землю.

Изъ всего выходитъ, що **сѣморци** въ Словѣ означае мракъ. Игорь лишь середъ великой мраки, налягающей зе- млю, мѣгъ неостережно уйти зъ вязницѣ. А тая мрака залягала землю не лишь ночами, але и днями, якъ видно зъ дальшого тексту Слова, где сказано, що Донецъ одѣвавъ князя „теплыми мѣглами подъ сѣнню зеленоу дрекоу. Выражене подъ сѣнню (въ тѣни) стягае ся на часъ днє- в н ы й а не нѣчний; выражене теплыми мѣглами стягае ся такожь на часъ днє в н ы й, бо если въ ночи (пѣсля слѣвъ поета) була „студена роса“, то му сѣлюбъ бути и „студенѣ мѣглы“; въ кѣнци выражене одѣвати одно- оить ся до мракъ наземныхъ, а не до „хмаръ доще- выхъ“, якъ то хотать интерпреты. (Хмары дощевѣ и сту- дена роса — якось не найлучше одно зъ другимъ го- дить ся!)

Примѣтка. Цѣле баламутство при толкованю слѣвъ „**идоуть сѣморци мѣглами**“ натворили російскѣ интер- преты. Въ азыцѣ російскѣмъ „**мракъ**“ мае инше значене

якъ малоруке „мрака“, бо означае „пѣтьму, темнѣсть“, а таке значене не надавалось до текоту Слова, бо предѣл пѣтьма не може вы ход и ти зъ моря. Отъ и чепились великорускїи интерпреты за „неудобь-познаваемое“ слово смѣрчь, зъ чого и выйшла великаньска нѣсенѣтница. Та тѣлько жаль, що малорускїи интерпреты, мѣсто боронити рѣднои бесѣды, дали уловитись въ сѣти и на кождѣи ступѣлѣ ѡдкрывають въ Словѣ якїсь урени „великорусизмы“. А про тѣ великорусизмы, якъ мы повсюды бачили, нема въ старорускомѣ нашѣмѣ поематѣ „нѣ ды ху нѣ слы ху“.

32. Вѣтеръ-Вѣтрило, Днѣпръ-Словоутничъ, трескѣтлоуе Солнце.

Помолилась Ярославна давнымъ руско-поганьскимъ святошамъ: Вѣтрови, Днѣпру и Сонцю — и въ наслѣдокъ той молитвы вся природа, при участи Бога христїаньского, помагае Игореву до щасливого повороту на Русь. (Аналогичну гадку перепровадивъ Шевченко въ першѣмѣ уступѣлѣ „Гамалин“, где наводитъ ся молитва козаковѣ въ неволи).

Що представляють Вѣтеръ, Днѣперъ и Сонце? Якъ вѣдомо, поганьска вѣра нашихъ предкѣвѣ оживляла духами и рѣжными существами землю, воздухъ и воду, и въ такїи повѣрки особливо богата митологїя руска. Вѣтеръ есть ту представителемъ воздуха, Днѣперъ — воды, сонце — свѣтла. Всѣ они Ярославноу названїи „господинами“, т. е. панамъ людей, землѣ.

Днѣперъ о стѣлько причинивъ ся до великои акціи природы, що ѡнъ неустрашимо, сквозѣ землю половецкоую, зашѣсь слезы Ярославны до моря.

Море, замѣтивши слезы княгинѣ, заразъ заворушилоуе и зъ него пѣднїались безчисленнїи мраки, маючїи ити въ помѣчь Игореву.

Вѣтеръ понѣсь тїл мраки на поля половецкїи и покрывѣ ними землю.

Сонце, котре (пѣсля молитвы княгинѣ) надто ясно свѣтило въ земли половецкѣи и своими горячими лучами лишъ шкодило Игореву и его войску, теперъ вже не свѣтитъ ясно, бо крѣзь мраки не легко его лучамъ пробити ся до землѣ.

Отъ и такую то ситуацію, на приказъ Бога христіяньскаго, выхоноуе Игорьъ для своєї утечі.

На першій глядъ ока якесь ту дивне заходить помѣшане релігійныхъ понятій: христіяньскій Богъ разомъ зъ поганьскими „господинами“ ратуе князя Игоря зъ неволѣ. Однакъ мусимо памятати, що авторъ Слова живъ въ 12-омъ столѣтїю и бувъ чововкомъ мирскимъ. Тогда жила еще въ повной силѣ поганьска релігїя на Руси, — христіяньство въ такъ короткомъ часѣ не могло еще выкоренити вѣрованя давняго. Нынѣ, въ 700 лѣтъ по написаню Слова, всѣякого рода поганьскїя повѣрки жиють такожь въ немалой силѣ на цѣлой Руси; вѣра въ духовъ (домовыхъ, водяныхъ, польныхъ, лѣсныхъ, ночныхъ), вѣра въ чары, въ знахуровъ и вѣдьмы, въ рожного рода заговоры и забобоны не вымерла по нынѣ у нашего люду (а по части и у интеллигенціи), а противно уважаеь якбы складовою частею христіяньскої релігїи. Чижь давно, що въ 12-омъ вѣцѣ поганьска вѣра получила зъ христіяньскою въ одну цѣлостъ и звязалась нерозлучно зъ именемъ христіяньскаго Бога. Богъ-Христосъ станувъ виправдѣ на мѣстце Хрѣса, але въ понятїю тогдышнихъ людей послугувавъ оя тымижь силами природы, що и давнѣйшїй богъ поганьскїй.

Мы привыкли, читаючи нашихъ лѣтописцевъ и творы старорусской письменности, уважати давню Русь краемъ раг excellence христіяньскимъ, але забуваемо, що майже вся давня литература писана була въ монастыряхъ и особами духовными, протѣ и носить на-скрѣзь барву релігїю. Тымчасомъ поза монастырями выглядало зовсѣмъ инакше, а доказомъ того не лишъ Слово о полку Игоревомъ але и доси дохованя повѣрки. Тай кто знае, чи въ 12-омъ столѣтїю було вже на стѣлько священниковъ, щобы зъ добрымъ хѣномъ могли трудити ся на Руси.

Молитву Ярославны и помѣчь, яку Игореву удѣлае природа при участи Бога, я уважаю не якоюсь поетичною придумкою автора Слова (такихъ релігійныхъ системовъ нѣякій поеть не придумает!), але вѣрною репродукціею тогдышнихъ релігійныхъ вѣрованъ. И подъ тымъ взглядомъ мае Слово для науки незвычайно велику вартѣсть.

33. Синий Донъ, Дунай-море.

Авторъ Слова называетъ Донъ майже всюгда „великимъ“, а лишь одинъ разъ „синимъ“. Последній эпитетъ приходитъ заравъ въ другомъ уступѣ поемату, где князь Игорь выказуе дружинѣ цѣль своего походу на Половцѣвъ. Онъ такъ каже: **И всядемъ, братиѣ, на свои брѣзвы комони, да позримъ синего Дону!**

У Дра Огоновского сказано: „Синій що до значеня ѡдповѣдае латиньскому caeruleus и е стѡйнымъ знаменованемъ барвы воды; порѡвн. море *сине*, лат. caeruleus Thybris, pontus caeruleus, шаге caeruleum.“

Порѡвнанае зъ латиньскими властивостями бесѣды до нашего поемату въ сѣмъ wypadку зовѡмъ не надае ся, бо эпитетъ „синій“ ѡдноситъ ся въ Словѣ завсѣгды лишь до готскихъ богѡвъ и богинь и въ такѡмъ значеню пише поетъ всюды: синие море, синии мѣглы. Очевидно и той синий Донъ треба въ такѡмже значеню брати.

Заходитъ лишь одна труднѡсть. Въ цѣломъ поематѣ уважаеся Донъ якбы рускою рѣкою, котра оимпатизуе зъ войскомъ Игоря и навѣтъ спѡйманому князеви рада бы помагати. Эпитетъ „синій“ тѡй провѡдной мысли поэта здае ся противѡрѣчити.

На щасте авторъ Слова дае ажъ вѣ трехъ мѣстцахъ дуже ясный коментаръ до выраженя „синій Донъ“:

1. По словахъ **да позримъ синего Дону** говорить Игорь, поясняячи ближе цѣль своего походу: **хощу ео копие приломити конецъ поля половецкаго съ вами, Роусичи.** Зъ обѡхъ тыхъ мѣстцъ видно, що цѣлею Игоревон высправы бувъ синий Донъ або конецъ поля половецкаго, т. е. стороны припирающа до азовского моря.

2. Поетъ каже, що Дивъ накликаючи Половцѣвъ до вѡйны зъ Русинамъ: **вѣлитъ посаоушати земли незнаемѣ... и тѣмѣ, тьмутороканьскый блѣванъ!** Область тьмутороканьска лежала при синѣмъ морѣ (на вѡхѡдѣ) и сягала до нижнего Дону, где рѣка тая въ морѣ азовске вливае ся. Покликъ Дива, зверненый до тьмутороканьского болвана, вказуе на небезпеченства, якы грозили Тьмутороканеви и его религiя ѡдъ Игоря.

3. Еще докладнѣйше представляе поеть цѣль Игоревой выправы въ уступѣ, где розказанный „сонъ Святослава“. Тамъ наводятъ ся такія слова зъ ѳдгадки бояръ: „**Се два сокола** (значить Игорьъ и Всеволодъ) **сълѣтѣста съ отни стола злата, поискати града Тьмоугороканя.**“

Наконецъ важнѣи суть и слова лѣтописи. Тамъ оказано, що войско Игоря, одержавши першу щасливу побѣду надъ Половцами, говорило въ бутѣ: **Идемъ по нухъ** (на Половцѣвъ) **лоукоу моря, гдѣ же не ходили ни дѣди наши.** Лукоморемъ звалось, и по части нынѣ зове ся, море азовске.

Теперь чей вже ясно, що значить выражене „синій Донъ“. Есть то тая часть Дону, где его воды вливають ся въ море азовске. Синій Донъ и Сине море становлятъ одну нерозлучну цѣлѳсть, — безъ воды Дону не булѳть и самого моря азовского.

Якъ усте Дону вразъ зъ Синимъ моремъ становить одну нероздѣльну цѣлѳсть, такъ усте Дунаю становить такужъ цѣлѳсть зъ моремъ Чернымъ. Се ясно выплывае изъ слѳвъ поемату: „**Дѣвици поють на Дунаи: вють си голоси чрезъ море до Києва.**“ Таке побѳчь-ставлене Дунаю и моря не есть ту припадкове и пригадуе намъ народнѣи пѣсни рускѣи, въ котрыхъ такъ часто сиѳвае ся про „*Дунай-море.*“

Ученѣи кажуть, що въ пѣсняхъ народныхъ рѣка Дунай названа моремъ, тымчасомъ такъ не есть, бо пѳсля правилъ языка говорилося бы тогда „*море-Дунай,*“ а таке выражене въ пѣсняхъ лишъ дуже рѣдко подыбуе ся.

Не подлежить сомнѣнью, що въ старину Черне море истинно называлось „*Дунай-моремъ*“ хочбы вже зъ того взгляду, що якъ море азовске зъ водъ Дону, такъ Черне море головно зъ водъ Дунаю творить ся.

Двѣ иншія головнѣи рѣки Черного моря; Днѣперъ (зъ Богомъ) и Днѣстеръ суть въ устахъ люду властиво такожь Дунаями. Такъ они звеличанѣи въ пѣсняхъ народныхъ, а й въ Словѣ, якъ мы бачили, въ однѳмъ мѣстци Днѣперъ названный Дунаемъ. У всѣхъ тыхъ рѣкахъ подыбуемо навѣтъ

опѣльность назвы, бо приходитъ въ нихъ выражена *Дана* : Данаприсъ, Данастрисъ, Данубій.

Нынѣшня назва „Черне море“ зовсѣмъ противна давнымъ религійнымъ понятямъ нашего народу. Епитеты „черный“ и „темный“ относились послѣ поганьскихъ повѣрокъ до божествъ злыхъ и шkodливыхъ, а Черне море — якъ видно изъ Слова — такими божествами не було заповнене.

34. Кто бувъ авторъ „Слова о полку Игоревѣмъ“.

I.

Учені годять ся въ тѣмъ, що авторъ Слова бувъ чоловѣкомъ мирскимъ, а не особою духовною. Въ Словѣ мѣстять ся численні згадки про поганскій вѣрованя, зъ котрыми поетъ въ великѣй части симпатизуе, а цитатѣвъ зъ ов. письма, котрыми переповнені инші творы старорусской литературы, въ Словѣ о полку Игоревѣмъ нѣгде не подыбуемо.

Додамъ до тыхъ выводѣвъ одинъ еще важный доказъ. Нашъ старорусскій поетъ зъ великою сердечностю згадуе про судьбу молодого князя Ростислава, котрый вразъ зъ своею дружиною потонувъ въ рѣцѣ Стугнѣ. Пѣснь Патерика пещерокого смерть князя була заслуженою карою за зневажене одного монаха, котрому Ростиславъ велѣвъ звязати руки та ноги, а ѡдтакъ завѣсити ему камѣнь на шію и вкинути до Днѣпра. Очевидно поетъ, наколибъ бувъ духовною особою, не мѣгбы зъ жалемъ говорити про князя, котрого церковь зачисляла до безбожныхъ убійцѣвъ.

Еще зъ бѣльшою почестею ѡдноситъ ся авторъ Слова до галицкого князя Ярослава, котрому въ рядѣ сучасныхъ собѣ князѣвъ признае первостепенне значене. Мы-жь знаемо зъ исторіи, що церковь такожь не дуже симпатично глядѣла на Ярослава, а то по причинѣ его любовныхъ зношень зъ бояркою дочкою, Настасею Чагарѣвною, що и сталося поводомъ великихъ заворушень въ Галичи.

II.

Есть певною рѣчею, що авторъ Слова не походивъ зъ боярской родины, але бувъ потомкомъ родины ѡдъ вѣкѣвъ славянской. На те суть два важні доказы:

а) Поетъ исторію руску не починає одъ Рурика, лишъ одъ „стараго Владимира“ (крестителя Руси). Вся скандинавщина, одъ Рурика ажъ до Володимира Великого, пѣсля автора Слова не належить до руской исторіи; то суть у него кѣнци Трояни — часы наибѣльшого нещастя нашихъ предкѣвъ, на рѣвни поставленіи зъ часами дикого половецтва. Такъ судити мѣгъ тѣлько коренный, честный Славянинъ, котрый зъ ѡдразою дививъ ся на вражу скандинавщину, що завела неволю въ нашѣй земли. Потомокъ Варягѣвъ (бояринъ) не ѡдносивы ся зъ такою погордою до своихъ предкѣвъ, до своихъ родинныхъ традицій, до своей исторіи. Власть, достатки и права боярь власне опирались на тыхъ „вѣкахъ Троянихъ“.

б) Авторъ Слова зъ великою любовію и почестію представляе поганьску вѣру Русинѣвъ - Славянъ, а по сторонѣ ворогѣвъ - Половцѣвъ умѣстивъ богѣвъ скандинавскихъ. Я вже замѣтивъ въ попередныхъ статіяхъ, що поганьскій народы и племена, приймаючи христіаньску вѣру, черезъ довгі еще столѣтї держать ся своихъ повѣрокъ и забобѣвъ, и що тѣ повѣрки, въ пониманю народу, становлять зъ вѣрою христіаньскою нерозлучну цѣлѣсть. Бояринъ, пишучи Слово о полку Игоревѣмъ, бувбы корыстувавъ ся своимъ, скандинавскими повѣрками, у него вѣра пѣвночна зрослась бы въ одно зъ вѣрою христіаньскою, булабы вышою ѡдъ вѣры Славянъ. Есть предѣ загално званою правдою, що боярство все и всюда ѡдносилось зъ погордою до пѣдбитого народу, до „хлопѣвъ“ и „смердѣвъ“, и що вѣру того хлопства идеализувати не думало. А зарѣвно и то певна рѣчь, що бояринъ, особливо въ давныхъ часахъ, не робивбы студій надъ вѣрою „хлопѣвъ“ и не представлялбы той вѣры въ головныхъ ей засадахъ, якъ то находимо въ старорускомъ поематѣ.

III.

Авторъ Слова бувъ безсомнѣнно родомъ зъ Галичины. Опираю сю мою гадку на слѣдующихъ даныхъ:

а) Укладаючи сонъ князя Святослава, поетъ послуживъ ся топографичными назвами нашего краю (Галичины), наводячи мѣстцевости якъ Пльєсноско и дебри Исканьскій. Поетъ зъ горы знавъ, що бояре кievскій, не будучи обозна-

комленъ въ нашу землю, зрозумѣють назвы Пльснеско и Искань въ иншомъ змыслѣ, що проте оба тѣ выражена якъ наилучше въ томъ випадку придадутъ ся до играшки понятій. Мы жиючи въ Галичинѣ, про дебри Исканьскій, вынявши хіба дотычну околицю, нѣколи не чували и якбы не письмо от. Созаньского, помѣщене недавно въ „Зори“, нѣкому-бъ въ овѣтѣ и не спилось про тѣ дебри. А зъ ѳдкнжъ про Искань, а по части и про пѳдъунале тогды Пльснеско, мѳгъ знати авторъ Слова, жиучій при дворѣ Игоря, такъ далеко ѳдъ нашои землѣ, ажъ на противоположнѳмъ кѳнци давной Руси, въ сѣверскѳмъ Новгородѣ? Таке детальличне обѳзнане зъ прикарпатскою Русею не може бути случайне, а вказуе конечно на колишній побытъ поета въ Галичинѣ.

б) Найкрасшими мѣстцями Слова уважають ся тѣ уступы, що ѳдносятъ ся до галицкогo князя Осьмомысла и до его доньки, Ярославны (жены Игоря). Про молитву Ярославы згадувавъ я въ попередныхъ статіяхъ; уступъ же про Ярослава звучить такъ: „Галицкы Осмомысле Йрославе! высоко сѣднши на своемъ златокованнѣмъ столѣ, подперъ горы оугорьскыи своими желѣзными пѣкы, застоупивъ королеви поутѣ, затворивъ Доунаю ворота, меча времени чрезъ облакы, соуды ряды до Доунаи. Грозы твои по землямъ текоуть: отвориеши Кыиевоу ворота, стрѣляеши съ отни злата стола салтаны за землями. Стрѣлай, господине, Кончака, поганого кощкы, за землю роускѣю, за раны Игоревы, коуего Святъславлича“.

Кѳлькама реченями подавъ ту авторъ Слова дуже удачну характеристику Ярослава и его часѳвъ. ѳдношеня галицкѣи, мимо такъ значного ѳддаленя поета, були ему, якъ бачимо, добре знаиъ, лучше навѣтъ якъ лѣтописцямъ, котрѣ мешкали бляше Галичины, а однакъ не дають такъ повного, а гдекуды такъ детальличного образу панованя Ярославового. Поетъ въ своей ѳдозвѣ до рускихъ князѣвъ наводитъ Всеволода, Рурика, Давида, Романа, Мстислава, Ингвара, Всеволода, Ольговичѣвъ и Мстиславичѣвъ — и до всѣхъ тыхъ князѣвъ говорить лишъ лестными пѳдхлѣбствами и загальными фразами, а тѳлько про Галичину и про галицкогo князя згадуе дуже подробно. Поетъ описуе територію

Галичины и ея границѣ (Карпаты и Дунай), знае про замыслы угорского короля, величае желѣзній полки и золотокovaný престолъ Ярослава, згадуе о его выправахъ на далекихъ султанѣвъ, о его голосно́й, свѣтвѣй славіѣ. Таки́й одушевленный покликъ, полученый зъ докладнымъ знаемъ краю и его ѡдношень, мѡгъ выйти едино ѡдъ особы, котра зъ близька свѣдкомъ була представленныхъ подѣй.

Думаю такожъ, що не безъ причины зозе поетъ жену Игоря не по ея властивѡмъ имени (Евфрозинія), але по имени отца (Ярославна). Видно, що до имени галицкого князя вѣзались вдячній якійсь споминки старорусского нашего поэта.

в) Въ языковѣй части Слова, якъ мы бачили, мѣстятъ ся выраженя, котрѣ нынѣ лишъ при помочи хорватско-сербской бесѣды пояснити можна. Мы-жь знаемо, що Хорваты и Сербы були до сегого вѣку мешканцями нынѣшней Галичины (а не мешканцями Украины), проте задержати могли богато властивостей языковыхъ, котрѣ въ нашихъ сторонахъ въ 12-ѡмъ столѣттю еще жили, але теперь по части вымерли. (Кажу „по части“, бо изъ слѡвъ, поясненыхъ мною на подѣставѣ сербской бесѣды, одно вже ѡднайшлось въ Галичинѣ, имено слово „чилий“). Менѣ власне доносить проф. Ал. Борковский, що выражене „чилий“ жие въ устахъ руского люду еще дося въ Сяноцкѡмъ окрузѣ въ значеню „безъ вады, добрый“, отже въ тѡмъ значеню, якъ его уживаютъ Хорваты и Сербы, и якъ его уживъ авторъ нашего Слова. Не сомнѣваюсь, що и инші мнѣи „сербизмы“ Слова въ нашѡй Галичинѣ ѡднайдуть ся.)

г) Въ Словѣ о полку Игоревѡмъ приходитъ цѣкава граматична форма „моужайме са“, не уживана въ прочѡй Руси, лишъ у насъ въ Галичинѣ, въ такъ званѡмъ гѡрскѡмъ нарѣчю, головно у Бойковъ и Лемковъ, т. е. въ горахъ Стрыйскихъ, Самбѡрскихъ и Сяноцкихъ.

д) Въ текстѣ Слова, выданѡмъ Мусинъ-Пушкиномъ, приходятъ часто двѣ чистѣ самогласнѣ побѡчь себе, черезъ що повстае такъ званый роззѣвъ: вѣщина, сна, трѣпина, копиа, весѣлиа, сѣ зараниа. Се такожъ дохована до нынѣ властивѡсть нашихъ гѡрняковъ,—они говорятъ: мо-а, мо-у, Стры-омъ, руко-у, душе-у, чу-у, спѣва-у, сиѣва ешь (гл. Головацкѣй, Розправа о языкѣ южнорускѡмъ, стор. 49, 51, 52, 54).

е) Въ Словѣ, частѣйше якъ въ яншихъ памятникахъ старорускихъ, приходитъ самогласна р: **бръзыи, брѣхуу, мркншы, пѣркый, подпрѣ, прѣсты, ркоша, Хрѣсъ, чрѣный, чрѣленный, чрѣленный**; **аркоуни, врѣже, пожрѣши, прѣтрѣ-госта, оутрѣк, чрѣпахуути**. Тая самогласна есть важною властивою старославянскою бесѣды, однакъ въ старорускихъ памятникахъ уже часто находимо попри р якусь самогласну, пося новѣйшого выговору. Одинъ лишь авторъ Слова майже всюды*) заховуе самогласну р и владае нею зъ незвычайною вправою, пишуци одвѣтно до потребъ ритмики: **р, рѣ, рѣ, ѣр, ар**. А таку вправу мѡгъ мати едино Галичанинъ, особливо зъ околицъ гѡрокикъ, где, якъ вѣдомо, самогласна р до нынѣ еще доховала ся (и зъ твердымъ и зъ мягкимъ выговоромъ).

ж) Въ Словѣ, частѣйше якъ въ иншихъ памятникахъ старорускихъ, приходятъ по шипячихъ огласныхъ самогласнѣ ютованѣ: **начати, тоути, троути, мычюни, полечю, дождю, горючю лочю**. Суть се правильнѣ формы, старославянскѣ, и нынѣ въ Галичинѣ (вынявши окраины Волыня и Подѡля) загально уживанѣ. У насъ говорятъ гѡрняки, а часто и долиняне: **чюю (чюу), хочю**; говорятъ: **чясъ, жаль, лоша** (а надъ Днѣстромъ: **чесъ, жель, лоше**) и т. д.

з) Въ Словѣ находимо въ двохъ мѣстцахъ перемѣнене ч на ц, именно въ словахъ: **лоуцѣжѣ** и **Роуцици** мѣсто **лоуцѣжѣ** и **Роуцици****). Оба тѣ слова приходятъ въ другѡмъ уступѣ поемату а мабути подобнѣ перемѣны находили ся и въ дальшихъ его частяхъ, але переписувачъ лишъ въ початкахъ державъ ся вѣрно текоту, а познѣйше поправлявъ вже пося

*) Назву мѣста Чернигова вымавляе поетъ будь твердше (Черниговѣ), будь мягше (Черниговѣ) безъ самогласной р, одвѣтно до той вымовы, яка тогда въ самѡй черниговщинѣ вже усталилась була. Въ словѣ-жѣ „сердис“, якъ ритмъ поемату вказуе, р не есть согласною; тое выражена есть три сложне и читати его треба: се-р-д-це.

**) Въ Словѣ приходитъ часто именникъ женскаго рода „птици“ яко collectivum (= птиць). Интерпреты перемѣняютъ въ томъ словѣ ц на ч, зовсѣмъ непотрѣбно, бо у насъ въ Галичинѣ уживавсь и теперъ еще повсюды слово „птиця“ яко именникъ збранный: птиця робить шкоду, птиця внадила ся и т. д. Межи птиця а птиць есть та сама аналогія, що межи пѣсня а пѣснь, луча а лучь, басня а баснь и т. д.

свого выговору. Интерпреты наведену перемѣну ч на ц уважають впливомъ нарѣчія „пѣвночно-великоруского“, але я думаю противно, що то особеннѣсть наша, галицка. У насъ въ загадѣ частиця чи выговорюе ся ци, мѣсто „точило“ говорятъ „тоцило“, гдѣкуды кажуть навѣтъ цѣе съ (часть), цьюю (чую). Въ мѣсточкахъ нашихъ (якъ Дрогобычъ, Тысьмениця и иншихъ) кожде ч перемѣняютъ на ц*). Мае то бути, въ понятю мѣщанъ, щось красного ѡдъ бесѣды „хлопскои“.

в) Въ Словѣ приходятъ перемѣны межи самогласными е и и: мычючи м. мѣчючи, кноуце м. кноуци, море (7. падежъ) м. мори. И тую перемѣну уважаю властивою галицкого нарѣчія, дохованою доси особливо въ бесѣдѣ Гуцулѡвъ и всѣхъ буковинскихъ Русинѡвъ. Въ Галичинѣ така перемѣна заходитъ въ выговорѣ наибѣльше по согласныхъ к и х; мы всѣ выговляемо: грѣхе, книжке, тяжкей, кенути, — часто такожь: хетрый, хетати, похелити, хѣба, кеј, и т. д.

к) Въ Словѣ приходятъ побѣчь формъ старославянскихъ: Владимиръ, вранъ, забрало, хрѣбрый, градъ, такожь формы спеціально-рускай, повноголосна: Болодмиръ, коронъ, закороло, хоробрый, пригородити. Формы старославянскій перемагають въ Словѣ, а въ деякихъ выраженяхъ, якъ злато и драгый, уживають ся навѣтъ выключно. По моѣй гадцѣ не есть то самъ тѣлько случай, що наші Лемки любуютъ ся въ коротшихъ старославянскихъ формахъ и говорятъ звычайно такожь: златый, драгый (гл. Головацкій, Розправа о языцѣ южн., стор. 53, 55). Хорваты и Сербы, колишній мешканцѣ нашего краю, повноголосныхъ формъ въ наведеныхъ словахъ зовсѣмъ не мають.

*) Замиловане рускихъ мѣщанъ въ звукахъ сычачихъ (мѣсто шипячихъ) дае нашимъ селянамъ предметъ до насмѣшокъ. Въ околицѣ Дрогобыча говорятъ до себе селяне, побачивши мѣщанина: „Прійшовъ мѣщанъ зъ Дрогобыча по цибульки...“

Тое ц рускихъ мѣщанъ не есть чистымъ звукомъ сычачимъ, але выговорюе ся гдѣшо мягше, по срединѣ межи цъ а ч. Наші граматикѣ на той пѣдъ кождымъ взглядомъ цѣкавый звукъ не зертвали уваги, хочъ то дуже старинна властивѣсть галицко-русского языка. Звукъ той прочѣй Руси незнаный, а доховавъ ся въ цѣлѣй повнотѣ тѣлько въ хорватско-сербскѡмъ языцѣ, где и означаютъ его окремого рода знакомъ.

л) Уживані въ Словѣ формы: **ЛЫХЪ**, **ДЫЛОКѣ**, **ЄДИНЪ**, стрѣчаютъ ся вправдѣ и въ иныхъ старорускихъ памятникахъ, але трудно приходитъ ся сконстатовати, чи авторы тыхъ памятникѡвъ, м о н а х и, придержувались языка книжного, чи народного. Въ нашихъ горахъ форма **БЫХЪ** уживае ся повсюды, а форма на „ове“ приходитъ такъ въ горахъ якъ и на долахъ, навѣтъ для означеня предметѡвъ неживотныхъ: дымове, столове, хлѣбове. (Горнякъ-Лемко говорить: „Дымове стелють ся и вовци выють, буде бѣда!“). Слово **ЄДИНЪ** (еденъ) уживане загально въ цѣлой Галичинѣ.

На подставѣ тыхъ рѣчевыхъ и языковыхъ выводовѣ приходитъ до заключеня, що авторъ Слова бувъ Галичанинъ, родомъ въ Сяноцкого округа, зъ околицѣ Исканя. Якимъ способомъ дѡставъ ся онъ такъ далеко на пѡвнѡчь, на двѡръ князя Игоря, рѣшити тяжко, але есть на те дуже имѡвѣрна догадка.

Въ 11-ѡмъ уступѣ сего розправы, говорячи про старорускихъ поетѡвъ, навѣвъ я зъ жита св. Теодозія одинъ важный уступъ про обычаѣ на дворахъ князѣвъ. Тамъ сказано, що св. Теодозій, зайшовши одного разу до палаты князя, „видѣ многія играюща предъ нимъ: овы гусленныя гласы испущающи, другія же органныя гласы поющи, инѣмъ замарныя пиоки гласящимъ; и тако воѣмъ играющимъ и веселящимся, якоже обычаѣ есть передъ княземъ“. Видно зъ того, що на дворахъ князѣвъ були музыканты, сѣѣваки, комедіянты и т. д. Безперечно и нашъ „Лемко“ попалъ на двѡръ князя Ярослава, а коли Игорь оженивъ ся зъ донькою галицкого князя, онъ вразъ зъ княгинею переѣхавъ на пѡвнѡчь. Зъ Слова бачимо, що вдячну намять про Ярослава хоронивъ поетъ и въ нѡвой своей ѡтчинѣ.

ПЕРЕГЛЯДЪ.

	сторона	въ текстѣ Слова посля выдана Дра Огоновскаго:
До Читателѣвъ	3	—
жаждею имъ лѹчи съпрже	7	XII
злато ожереланіе	7	XI
жестокъ	8	IX, XII
тлѣковина	10	IX
тоулъ	10	IX
чили, чилый, чиль	11	II
желѣзнии папорзи	13	X
не шеломянемъ юси	15	III, V
розноса	17	XI
копни поють на Доунаи	17	XI
съпала князю оумъ похоти	19	II
жалость знаменіе застоупи	19	II
заря свѣтъ запала	20	III
рекъ Боанъ исхода	21	XIV
(Поеты давной Руси)	22	—
готскыи красныи Дѣвы	25	IX
дѣвка, Дѣва	29	IV, VIII, IX
синіе вино съ троудомъ съмѣ- шено	30	IX
одѣвахъте	31	IX
въ Києвѣ на горахъ	31	IX
(Про Вальгалю и Валькирию)	33	—
Дневъ	35	III, IX
древо	38	III
Боусово время	39	IX
Боанъ	41	I
Оуримъ кричатъ подъ саблами въ друзѣк тѣлѣ	42	IX
кляками подпръ си о кони и скочи	45	XI
лютыи звѣреми	46	XI
оуръже возни стрикоусы	49	XI
сини мѣгла	50	XI
жребий о дѣвицю севѣ любоу	51	XI
вѣщій Боане, Белесовъ вноуче (Волхвы въ давной Руси)	51	II
вѣша дѣбрь Кисаню	52	—
восоуви врани	56	IX
всю ночь съ вечера	58	IX
не сошлаю къ синемоу морю	58	IX

	сторона	въ текстѣ Слова послѣ выдана Дра Огоновского :
(Сонъ князя Святослава и одгадка боярѣ).	59	IX
а) мочитъ сонъ въ Бывѣтѣ на горахъ сночно съ вѣтра чрѣна паполома на кровати тисовѣ		
в) косоуши врани възграхоу Паѣньско Шарокамо		
г) бѣша дѣръ мѣлють мистъ		
г) нисошасъ		
д) сыпахуць ми тѣщици тоулы пога- ныхъ тѣлковинъ жинчюгъ на лоно		
е) даски безъ кнѣса Тьмоутороканъ		
ж) оужи златовръстѣмъ		
з) вланкый жимчюгъ на лоно		
и) въ морѣ погроуэнста		
земли Тромани, вѣци Тромани .	73	VIII, VI
(Троянѣ)	76	—
тропа Тромани	77	II
Бѣтри, Стрибожи вноуци	79	V
Хрѣсъ, Дажьбогъ	81	XI, VI
(Поганьска вѣра Русинѣвъ- Славянѣ)	83	—
Донъ клнчеть	86	X
на сребреныхъ врезѣхъ, при те- мнѣ березѣ	89	XIII
солнце тьмою поуть застоупаше, солнцю оутрпѣ свѣтъ, солнце свѣтити сы на небесѣ	90	III, X, XIV
Дѣвици поють на Доунай	90	XIV
прысоу море полоуноши	92	XIII
идоуть съ морици мѣглами	93	XIII
Бѣтрѣ - Бѣтрило, Днѣпрѣ-Гло- воутичь	96	XII
Гиний Донъ, Доунай-море	98	II, XIV
Кто бувъ авторъ „Слова о полку Игоревѣмъ“	101	—

Похибка печатна.

На стор. 67, стихъ 13 зъ горы, читати треба такъ: **Сы пахъ оутрпѣтичь има тоулы поганыхъ тѣлкъ овиныхъ великый жѣлѣ аѣнчюгъ на она.**

*PB-45954-SB
5-19T
B-T

10-10-10-10
10-10-10-10
10-10-10-10

„ЗОРЯ“

письмо літературно-наукове, під редакцію проф. Ом. Партыцького, виходить во Львові два рази на місяць, кожного 1-ого і 15-ого після руского числення. До кожного числа Зорь додає ся въ окремомъ, книжковомъ форматі що-найменше одинъ аркушъ „Бібліотеки Зорь“, въ котрій поміщають ся повісти, драмати, описи подорожей и рѣзнороднй розправы.

Предплата на „Зорю“ вразъ зъ „Бібліотекою Зорь“ поставляє ся якъ найнижша: квартално 1 зр., піврѣчно 2 зр., цѣлорѣчно 4 зр. (на велиновомъ паперѣ: піврѣчно 2 зр. 50 кр., рѣчно 5 зр.)

Въ редакціи „Зорь“

можно набути слѣдуючі книжки власного накладу:

1. **Повѣсти Марка Вовчка**, три томы, въ цѣнѣ 1 зр.
2. **Повѣсти Николая Устыановича** въ цѣнѣ 70 кр. (на лучшомъ паперѣ 85 кр.)
3. **Страстнй Четверъ**, оповѣдане Николая Устыановича, въ цѣнѣ 38 кр. (на лучшомъ паперѣ 45 кр.)
4. **Мѣсть Верховинця**, оповѣдане Николая Устыановича, въ цѣнѣ 32 кр. (на лучшомъ паперѣ 40 кр.)
5. **Оповѣданя Николая Гоголя**, въ цѣнѣ 35 кр.
6. **Сваты** (образецъ зъ галицко-русского жита) написавъ Денись, въ цѣнѣ 28 кр.
7. **Гальшка**, княгиня Острожска, оповѣдане историчне Дра Из Шараневича, въ цѣнѣ 1 зр.
8. **Староруснй княжй городъ Галичъ**, критичне студіюмъ Дра Из Шараневича, въ цѣнѣ 32 кр.
9. **„Зоря“ зъ року 1880**: на звычайномъ паперѣ 3 зр., на велиновомъ 4 зр.
10. **„Зоря“ зъ року 1882**, въ цѣнѣ 5 зр. а. в.
11. **Марта Борецка**, оповѣдане историчне, въ цѣнѣ 32 кр.
12. **О вихованю** (пѣручникъ для рускихъ женщяцъ), въ цѣнѣ 30 кр.
13. **Надельмаєръ**, апостолъ свободы (цѣкава исторія зъ жита баламута-соціялиста), въ цѣнѣ 10 кр.
14. **„Газета Школьна“ зъ р. 1878** (оправлена) по зниженій цѣнѣ 1 зр.
15. **„Газета Школьна“ зъ р. 1879** (оправд.) по зниженій цѣнѣ 1 зр.
16. **Провѣднй идеѣ въ письмахъ Тараса Шевченка**, въ цѣнѣ 35 кр. (правописъ фонетична).
17. **Завѣщане Тараса Шевченка**, зъ музыкою М. Вербицкого, въ цѣнѣ 35 кр.
18. **Маруся**, повѣсть Квѣтки-Основаиеньска, въ цѣнѣ 25 кр.
19. **Фотографіи 26-лѣтнего Тараса Шевченка**, въ форматѣ книжковомъ, въ цѣнѣ 50 кр.
20. **Портреты** Ник. Костомарова, Ник. Гоголя, Ник. Лисенка и Ив. Нечуя-Левицкого — воѣ разомъ въ цѣнѣ 56 кр.
21. **Захаръ Беркутъ**, повѣсть Ив. Франка, въ цѣнѣ 1 зр. 30 кр.
22. **Жѣноча неволя въ рускихъ пѣсняхъ народныхъ**, написавъ Ив. Франко, въ цѣнѣ 35 кр.
23. **Темнй мѣстця въ „Словѣ о плъку Игоревѣ“**, пояснивъ Ом. Наргыцкій, въ цѣнѣ 1 зр. 40 кр.

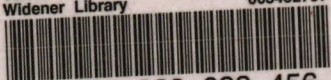
TO
BE
R.
P.
S.

THE BORROWER WILL BE CHARGED
THE COST OF OVERDUE NOTIFICATION
IF THIS BOOK IS NOT RETURNED TO
THE LIBRARY ON OR BEFORE THE LAST
DATE STAMPED BELOW.

BOOK DUE
FEB 7 1938
CANCELED
FEB 7 1938

27222.16.385
Temni miesttsia v
Widener Library

003452797

3 2044 089 092 456